

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України

ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
Харківська обласна організація

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Матеріали круглого столу

26 травня 2017 р.

Харків
«Юрайт»
2017

Укладачі:
В. І. Борисов,
Л. М. Демидова

**Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національ-
ної безпеки України:** матер. кругл. столу. – Х : Юрайт, 2017. – 158 с.
А 68 ISBN 978-966–2740–90–5

ISBN 978-966–2740–90–5

УДК 349.2(477)331.36
ББК 67.9(4УКР)305

© Наук.-досл. ін-т вивч. пробл. злоч.
ім. акад. В.В. Сташиса НАПрНУ
ГО «Всеукр. асоц. крим. права»
Харк. обл. орг-ція а ін., 2015
© «Юрайт», оформлення, 2015

МАТЕРІАЛИ КРУГЛОГО СТОЛУ

ПРИВІТАННЯ

Борисов Вячеслав Іванович,
*доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України,
директор, Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України,
(заступник голови ГО «Всеукраїнська асоціація
кримінального права»)*

Шановні учасники конференції, гості, присутні !

Від імені колективу Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України та членів громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права» вітаю Вас із початком роботи «Круглого столу»!

Проведення наукового заходу, присвяченого обговоренню питань кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки України на рівні самостійної цілеспрямованої дискусії в нашому закладі відбувається вперше, але що стосується окремих питань зазначеної проблематики, то вони були і будуть залишатися предметом підвищеної уваги з боку науковців Інституту та членів Всеукраїнської асоціації кримінального права.

Сьогодні, в умовах появи як зсередини, так і зовні вкрай нетипових загроз для національної безпеки нашої держави, значного сплеску насильницької та корисливої злочинності, активізації боротьби з корупцією, неабиякої актуальності набуває необхідність об'єднання зусиль науковців і практичних працівників для комплексного розв'язанні проблем, пов'язаних із правовим забезпеченням боротьби зі злочинністю і зокрема із забезпеченням охорони основ національної безпеки України.

Доцільно згадати, що у 2001 році законодавець, формуючи систему нового Кримінального кодексу нашої держави, розташував розділ «Злочини проти основ національної безпеки України» на початку його Особливої частини. Такий підхід ніяким чином не суперечить основоположним конституційним положенням, що найвищою со-

ціальною цінністю в Україні є людина, її права та свободи. Справа в тому, що норми розділу I Особливої частини КК покликані захищати від злочинних посягань такі суспільні відносини, у сталому розвитку і нормальному функціонуванні яких зацікавлені всі без винятку члени українського суспільства, а саме: конституційний лад, державний устрій, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність, внутрішня і зовнішня безпека, економічна основа та інші основоположні національні цінності. Без їх ефективного захисту держава не може забезпечити особисті права і свободи кожної окремої людини, і насамперед її право на життя. На жаль, яскравим прикладом цього є ситуація, що має місце на тимчасово окупованих територіях на сході України. Тому законодавче рішення щодо розташування норм про відповідальність за злочини проти основ національної безпеки саме в першому розділі КК України 2001 року є цілком виправданим, хоча під час обговорення його проекту висловлювалися й інші пропозиції.

Окрім положень законодавства про кримінальну відповідальність, вкрай важливу роль у підтриманні в суспільстві необхідного режиму національної безпеки відіграють відповідні організаційно-правові заходи. У цій сфері вагоме місце посідають регулятивні норми, що були закладені в Законі України від 19 червня 2003 р. «Про основи національної безпеки України». Разом із іншими нормативно-правовими актами положення цього закону стали законодавчою базою функціонування в нашій державі сучасної системи національної безпеки. Слід, однак, зауважити, що зазначений закон, як і кримінально-правові норми, що складають розділ I Особливої частини КК, приймалися у часи відносно сталого розвитку країни. У своїй більшості вони відображали традиційний погляд на проблему захисту основ національної безпеки, тому норми розділу «Злочини проти основ національної безпеки» сутнісно не відрізнялися від норм попереднього кримінального законодавства. Крім того, їх застосування мало поодинокий характер.

Соціально-політична ситуація, що склалася в Україні на початку 2014 р., різко змінила погляди на значущість норм розділу I Особливої частини КК та зміст їх ознак. На практиці виникли та продовжують поставати питання щодо їх застосування, відмежування від суміжних злочинів, зокрема злочинів терористичної спрямованості, протиправного створення не передбачених законом воєнізованих або

збройних формувань, злочинів, що вчиняються у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації тощо.

Події на сході України, анексія Кримського півострова та інші, що викликали соціальну та політичну напругу у державі, зумовили, і це природно, низку пропозицій щодо змін до законодавства, зокрема й про кримінальну відповідальність. Певні з них набули відображення у КК, у т.ч. розділі I Особливої частини. Однак за різними причинами далеко не всі питання, пов'язані з появою нових соціально-негативних явищ, небезпечних для суспільства, були вирішені у змінах та доповненнях до КК. У своїй більшості та, як правило, за відсутності належної соціальної обумовленості в комітетах Верховної Ради України на стадії обговорення перебувають законопроекти щодо доцільності прийняття яких ведуться тривалі дискусії. Наприклад, до їх числа належить законопроект з питання уведення до КК норми про відповідальність за колабораціонізм, хоча за свідченням працівників правоохоронних органів зазначене явище вже набуло показників небезпечної поширеності. Ще один приклад – у проекті Закону України «Про внесення змін до ст. 111 Кримінального кодексу України» пропонується до переліку адресатів передачі шпигунської інформації додати антидержавні територіальні утворення. Вирішення проблеми саме таким чином має серйозні вади насамперед політичного характеру. Науковці повинні відповісти, наскільки вагомою є така пропозиція і чи є місце зазначеному додатку серед ознак злочину «Державна зрада», передбаченого ст. 111 КК. Таким чином, зазначений законопроект, як і низка інших, потребують серйозної наукової аналітики.

Потребує уваги й науковий аналіз практики застосування норм, передбачених розділом I Особливої частини КК, що допоможе зняти питання стосовно визначення певних діянь злочинами, їх змісту, ознак, кваліфікації, відмежування від інших правопорушень.

Маю впевненість, що обмін думками з актуальних проблем кримінального права за темою нашого «Круглого столу» та їх подальша популяризація серед широкого громадського загалу стане ще одним кроком у напрямі усвідомлення потреби в об'єднанні зусиль теорії та практики у сфері боротьби зі злочинністю, звернення уваги законодавця на важливість належного наукового забезпечення пра-

вотворчого процесу. Сподіваюся, що робота круглого столу сприятиме досягненню відчутного покращення у справі правової охорони основ національної безпеки України.

Бажаю всім учасникам заходу творчого натхнення, вагомих здобутків та плідної роботи!

НАУКОВІ ДОПОВІДІ, НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

ДОКТРИНАЛЬНА МОДЕЛЬ СТРАТЕГІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Демидова Людмила Миколаївна,
*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права № 1,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
головний науковий співробітник, керівник наукових робіт
сектора дослідження кримінально-правових проблем боротьби
зі злочинністю, Науково-дослідний інститут вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташица НАПрН України
(голова Харківської обласної організації
ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»)*

Одним із важливих документів для подальшого удосконалення кримінально-правової охорони основ національної безпеки України є Стратегія сталого розвитку України, затверджена Указом Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»» від 12 січня 2015 р., де зазначено, що Революція гідності та боротьба за свободу України створили нову українську ідею – ідею гідності, свободи і майбутнього. У Стратегії підкреслено, що Україна переходить в нову епоху історії й Український народ отримує унікальний шанс побудувати нову Україну [1].

Концептуальне значення для подальшого розвитку усіх сфер життєдіяльності нашого суспільства і держави, зокрема правової, має загальна мета цієї Стратегії – впровадження в Україні європейських стандартів життя та її вихід на провідні позиції у світі, а також головна мета реформи системи національної безпеки та оборони (що репрезентована як перша реформа серед інших) – підвищення обороноздатності держави; розвиток оборонно-промислового

комплексу для максимального задоволення потреб армії; перегляд системи розвідки тощо.

Важливо, що серед головних заходів реалізації реформи системи національної безпеки та оборони в цьому нормативно-правовому акті названо «оновлення доктринальних та концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки».

Як відомо, одним із ключових складників такого забезпечення є кримінально-правова охорона основ національної безпеки України, яка в сучасних умовах потребує наукового аналізу та удосконалення на теоретичному і законодавчому рівнях. Для цілеспрямованої роботи науковців і практиків у зазначеному напрямі доцільно створити та обговорити за участю наукової спільноти, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, а також громадськості доктринальну модель Стратегії кримінально-правової охорони основ національної безпеки України.

У доповіді пропонується авторський варіант окремих положень такої моделі із запрошенням осіб, зацікавлених у вирішенні окресленої проблематики, до продуктивної дискусії.

Доктринальна модель є системною сукупністю поглядів, ідей, принципів, основних напрямів і заходів, інших концептуальних засад належного правового забезпечення охорони основ національної безпеки України кримінально-правовими засобами від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Завданням доктринальної моделі Стратегії є створення науково обґрунтованої методологічної і доктринальної основи кримінально-правового забезпечення охорони основ національної безпеки України та його перспективного удосконалення.

Правовою основою доктринальної моделі Стратегії є Конституція України, інші законодавчі та нормативно-правові акти, зокрема, Укази Президента України з питань безпеки і оборони, Конвенції ООН, Рекомендації ПАРЕ й інших міжнародних організацій, результати дослідження кримінально-правових питань у сфері національної безпеки та слідчо-судової практики, зокрема, практики Європейського Суду з прав людини, вивчення наукової і громадської думки.

Принципи, яким має відповідати доктринальна модель Стратегії:
системність;
концептуальність;

сталість і динамічність;
відповідність національним традиціям і національним інтересам;
оптимальність;
відповідність Конституції України та міжнародним договорам;
верховенство права;
відповідність міжнародним стандартам у сфері захисту прав людини і громадянина;
поєднання принципів справедливості і гуманізації кримінальної відповідальності;
економія репресивних заходів;
ефективність кримінально-правових заходів та ін.

Основні напрями стратегії кримінально-правової охорони основ національної безпеки України та кримінально-правові заходи:

розробка концепції перспективного удосконалення кримінального законодавства України, зокрема, з окресленням принципів побудови його Особливої частини;

удосконалення теоретичних підходів до кримінально-правового забезпечення охорони основ національної безпеки України як складової національної безпеки України і міжнародної безпеки;

удосконалення форм і змісту кримінально-правової політики у сфері охорони основ національної безпеки України з урахуванням результатів постійного моніторингу соціально-політичної ситуації в країні, стану злочинності та прогнозування нових і оновлених внутрішніх і зовнішніх загроз;

аналіз і удосконалення понятійного апарату кримінального права у сфері національної безпеки;

проведення дисертаційних досліджень проблем кримінально-правової охорони основ національної безпеки України, зокрема, міждисциплінарних;

удосконалення кримінально-правового забезпечення охорони територіальної цілісності України та функціонування демократичних інститутів на всій її території;

посилення кримінально-правового забезпечення охорони законної діяльності Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань в особливий період, яка є запорукою забезпечення основ національної безпеки і відновлення територіальної цілісності України;

удосконалення кримінально-правового забезпечення охорони системи мобілізаційної підготовки та мобілізації, формування належних умов для комплектування Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та служби цивільного захисту в особливий період;

посилення кримінально-правової відповідальності за порушення законної діяльності об'єктів критичної інфраструктури, зокрема енергетичної і транспортної, а також оборонно-промислового комплексу;

удосконалення кримінально-правового забезпечення охорони державної таємниці, державних інформаційних ресурсів, систем електронного врядування, технічного і криптографічного захисту інформації з урахуванням практики розвинутих країн;

удосконалення кримінальної відповідальності за неконтрольоване ввезення в Україну або використання чи збут екологічно небезпечних технологій, речовин, матеріалів, трансгенних рослин і збудників хвороб, що можуть заподіяти шкоду невизначеному колу осіб, рослинам або тварин;

дослідження сучасних проблем кримінальної відповідальності за терористичні злочини, зокрема при їх вчиненні у співучасті, та науково обгрунтоване визначення їх місця в Особливій частині Кримінального кодексу України та ін.

Стратегічні індикатори (показники) стану кримінально-правової охорони основ національної безпеки України:

напруженість у суспільстві;

кількість злочинів проти основ національної безпеки України, інформація щодо яких вноситься до Єдиного реєстру досудових розслідувань, та їх динаміка;

кількість обвинувальних вироків щодо таких злочинів та їх динаміка;

- ефективність застосування кримінального законодавства у зазначеній частині (характеризує ефективність закону, показує, якою мірою його практичне застосування призводить до реалізації поставлених законодавцем цілей) у динаміці;

- своєчасне виявлення загроз та ризиків основам національної безпеки [2, с. 12];

протести і демонстрації та їх динаміка;

боротьба за владу в динаміці;
внутрішні конфлікти [2, с. 56] та їх динаміка;
смертність [2, с. 55] у динаміці;

результати загальнонаціонального опитування громадян України щодо відчуття ними гордості за свою державу в динаміці тощо.

Доктринальна модель Стратегії кримінально-правової охорони основ національної безпеки України дозволяє об'єднати методологічні, теоретичні і правові засади оцінки існуючих загроз і сучасного стану правового забезпечення охорони основ національної безпеки України, виокремити напрями його подальшого удосконалення. Вона сприятиме концентруванню зусиль науковців, практиків, громадськості на вирішенні важливих питань побудови і розвитку нової незалежної і сильної України зі сформованими інститутами громадянського суспільства.

Література:

1. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електрон. ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>. – Заголовок з екрана.

2. Концептуальні засади розвитку системи забезпечення національної безпеки України : аналіт. доп. / О. О. Резнікова, В. Ю. Цюкало, В. О. Паливода, С. В. Дрьомов, С. В. Сьомін. – К. : НІСД, 2015. – 58 с.

ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Присяжнюк Іван Іванович,
*кандидат юридичних наук, ректор,
Національна академія прокуратури України*

Охорона національної безпеки України на сьогодні є одним із пріоритетних завдань держави. В останні роки відбулося різке зро-

стання або навіть формування злочинності у цій сфері. Щорічно обліковуються сотні таких злочинів. Згідно з даними Єдиного звіту про кримінальні правопорушення Генеральної прокуратури України у 2013 році було обліковано всього 8 злочинів проти основ національної безпеки України, а вже 2014 року – в десятки разів більше – 527, у 2015 році – 473, в 2016 році – 302, за перші чотири місяці 2017 року – 131. Такий стан свідчить про посилену увагу до цієї категорії злочинів у всіх сферах, зокрема й кримінально-правовій.

Однак необхідно зауважити, що неприпустимою є штучно гіпертрофована реакція з боку держави на будь-який вид девіантної поведінки особи, в тому числі злочинної. Протидія злочинності у будь-якій сфері передусім пов'язана з обмеженням її прав і свобод. Попередження та прискінення злочинів проти основ національної безпеки України, притягнення осіб, які вчинили такі діяння, до кримінальної відповідальності неминуче спричиняють втручання у їхнє приватне життя. Водночас недоторканність особистого та сімейного життя, таємниця телефонних розмов, телеграфної й іншої кореспонденції гарантовані Конституцією України і є складовими більш загальної категорії – недоторканності людини, що в Україні визнана найвищою соціальною цінністю.

Право на приватне життя еволюціонувало у правовій доктрині України в нове поняття – право на приватність, під яким слід розуміти особисте немайнове право фізичної особи, що забезпечує її життєдіяльність у сфері сімейних, побутових, особистих, інтимних та інших відносин, які не пов'язані з виконанням покладених на неї публічних функцій, а також надає можливість визначати межі та режим доступу до цієї приватності, дозволяти чи забороняти поширювати інформацію стосовно неї [1, с. 6–7].

Питання співвідношення недоторканності приватного життя та соціального контролю, що здійснюється з метою забезпечення, організації й упорядкування життя суспільства, вже протягом тривалого періоду часу становить предмет дискусії теоретиків-правників. Воно актуалізується через призму визначення пріоритетності суспільних відносин, поставлених під охорону кримінально-правовими засобами, особливо коли йдеться про національну безпеку.

Питання пріоритету суспільних відносин, охорона яких забезпечується кримінальним законодавством, порушувалось також і під

час прийняття чинного Кримінального кодексу України. Точилися дискусії щодо конструювання Особливої частини Кримінального кодексу України. Згідно з концептом, закладеним у Основному Законі, – людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Відповідно, першочергово мали бути забезпечені кримінально-правовою охороною суспільні відносини, буття яких пов'язане із процесом реалізації та дотримання основоположних прав і свобод людини. Однак, як відомо, до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України було поміщено норми, спрямовані на забезпечення кримінально-правової охорони національної безпеки. В.В. Сташис стосовно цього зазначав: «... розробники проекту (*Кримінального кодексу України – І.П.*) проявили достатню принциповість щодо питання про місце даного розділу. Призначення цього розділу більш значуще, ніж просто захист інтересів держави. Йдеться про захист інтересів України як певної соціальної спільноти людей, які проживають на одній території і зацікавлені у своєму суверенітеті, збереженні форми державного правління, цілісності та недоторканності держави. Зазначені цінності є складовими частинами поняття «основи національної безпеки України». Вони проголошені в ст.ст. 1 і 2 Конституції України. Крім того, слід зауважити, що тільки в суспільстві, де забезпечені стабільність, державний порядок і безпека, громадська злагода, можливе реальне забезпечення захисту особистих, фізичних і духовних прав людини і громадянина, основні з яких закріплено в ст. 3 Конституції України» [2, с. 615–616].

Таким чином, на сьогодні в антикримінальному законодавстві проблему пріоритетності забезпечення охорони певних видів суспільних відносин нормативно вирішено. Проте це не надає відповіді на запитання про межі дозволеного втручання в особисте життя особи, обмеження її права на приватність для здійснення кримінально-правової протидії посяганням на суспільні відносини, що забезпечують національну безпеку. В контексті викладеного слушною убачається думка М.І. Пікурова, відповідно до якої об'єктом охорони є лише таке приватне життя, яке не вступає у конфлікт із законом [3, с. 34].

Окреслене питання вирішено як на міжнародно-правовому, так і внутрішньонаціональному рівнях. Згідно з ч. 2 ст. 8 Конвенції Ради Європи «Про захист прав людини і основоположних свобод» орга-

ни державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права. Виняток становлять випадки, коли втручання здійснюється відповідно до закону і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням або злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Можливість обмеження права особи на приватність при здійсненні кримінально-правової протидії злочинам проти національної безпеки передбачено й внутрішнім законодавством України. Так, згідно з ч. 2 ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України слідчі органів безпеки здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 109, 110, 110-2, 111, 112, 113, 114, 114-1. При цьому відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 24 Закону України «Про Службу безпеки України» до компетенції органів безпеки України віднесено проведення гласних і негласних оперативних заходів у порядку, визначеному Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність». У свою чергу, і в Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність», і у Кримінальному процесуальному кодексі України встановлено певні обмеження щодо втручання у приватне життя особи. Так, втручання визнається можливим лише з метою запобігання тяжким або особливо тяжким злочинам, їх виявлення та припинення.

Викладена концепція співвідношення недоторканності приватного життя та соціального контролю є сталою у правовій практиці правоохоронних органів. Однак доцільно враховувати, що певні діяння, перелічені в Розділі I Особливої частини Кримінального кодексу України відповідно до чинної системи класифікації злочинів, відносяться до злочинів середньої тяжкості. Зокрема, такими є діяння, заборонені ч.ч. 2, 3 ст. 109, ч. 1 ст. 110, ч. 1 ст. 110-2 Кримінального кодексу України. В цих випадках обмеження права особи на приватність шляхом проведення оперативно-розшукових заходів чи негласних слідчих (розшукових) дій неприпустиме.

Зважаючи на викладене, можна зазначити, що обмеження права особи на приватність через посилення кримінально-правового тиску на злочинність, спрямовану проти національної безпеки, має відбуватись із дотриманням принципів демократизму та гуманізму, верховенства права й законності. У разі ж наявної необхідності розширення можливостей використання оперативних і негласних слідчих

(розшукових) заходів потрібно вносити зміни до чинного законодавства України.

Література:

1. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук; спеціальність 12.00.03 – цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Р.О. Стефанчук. – К., 2007. – 41 с.
2. Сташис В. Основні новели нового Кримінального кодексу України / В. Сташис // Вісн. Акад. правових наук України. – Х.: Право, 2003. – № 2–3 (33–34). – С. 612–626.
3. Пикуров Н.И. Уголовное право в системе межотраслевых связей: моногр. / Н.И. Пикуров. – Волгоград: Волгоградск. юрид. ин-т МВД России, 1998. – 220 с.

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРИТЯГНЕННІ ОСОБИ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА ЗАСУДЖЕННІ

Фесенко Євген Володимирович,

*доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри
кримінального та адміністративного права,
Академія адвокатури України*

Під захистом прав людини розуміється два його види: захист її невід'ємних природних прав і захист основоположних прав людини, врегульований законодавством.

Для першого виду захисту характерно тлумачення поняття прав людини в широкому сенсі. З точки зору кримінального права, та органічно поєднаних з ним кримінальним процесом та кримінально-виконавчим правом оперувати поняттям прав людини в широкому сенсі некоректно. Об'єктом кримінально-правового захисту можуть бути лише категорії, врегульовані законодавством, зокрема цінності, в тому числі і права, на які посягають діяння, визначені Кримінальним кодексом України (в подальшому ККУ) як злочини.

Саме такі правопорушення можуть спричиняти найбільш суттєву шкоду правам людини.

За формулою «об'єкт – цінності» його компонентом можуть бути і права та свободи потерпілого від злочину [1, 38-80].

У Розділі V КК України виборчі, трудові та інші особисті права і свободи людини і громадянина визнані видовими об'єктами цих злочинів.

Серед них вищу сходинку займають посягання на конституційні права громадян. Зокрема ст. 3 Конституції України людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку визнано в Україні найвищою соціальною цінністю.

Важливі права та свободи людини і громадянина декларуються у Розділі II Конституції України. Особливу увагу в аспекті теми, що досліджується, привертають:

Ст. 21 проголошує, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними». Аналогічні положення закріплює і ст.24 – «Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом». Відповідно до ст. 29 кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. У ст. 62 закріплено презумпцію невинуватості.

В цілому у статтях вказаного розділу Конституції закріплено доволі широкий спектр прав і свобод людини і громадянина.

У згаданому вище розділі V ККУ передбачена кримінальна відповідальність за наступні види злочинів

1. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст.161).

2. Злочини проти виборчих прав громадян та права їх участі у референдумі: (статті 157–160) – перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача та інші.

3. Злочини проти прав дітей або непрацездатних батьків чи осіб, щодо яких встановлена опіка чи піклування: (статті 164–169) – ухилення від сплати аліментів на утримання дітей та інші.

4. Злочини проти прав громадян, пов'язаних із здійсненням ними політичної, іншої громадської або професійної діяльності: (статті 170, 171) –перешкоджання законній діяльності професійних спілок,

політичних партій, громадських організацій; перешкоджання законній професійній діяльності журналістів.

5. Злочини проти трудових, авторських і суміжних прав громадян або їх прав на об'єкти промислової власності: (статті 172–177) – грубе порушення законодавства про працю; грубе порушення угоди про працю та інші.

6. Злочини проти права людини на свободу світогляду та віросповідання: (ст.178-181) - пошкодження релігійних споруд чи культових будинків та інші.

7. Злочини проти інших особистих прав і свобод людини і громадянина: (статті 162, 163, 182–184) – порушення недоторканності житла та інші.

Отже в КК України передбачена розгалужена система норм щодо кримінальної відповідальності за злочини проти прав і свобод людини і громадянина. Ці статті КК докладно прокоментовані [2, с. 407 – 500; 3, с. 140 –200], що безумовно теж позитивно.

Водночас деякі з цих положень небездоганні. Надто загромадженою є конструкція складу злочину, передбаченого ст. 158 КК, нестабільним і ускладненим є регулятивне виборче законодавство. Це зумовлено загостренням політичних протистоянь під час виборчої кампанії і прагненням законодавця закрити всі шпарини для порушень виборчих прав громадян, що є виправданим, але потрібно шукати шляхи більш досконалого і універсального вирішення цих задач.

Вельми спірною новелою є доповнення 4 листопада 2010 р. ст. 164, у якій одним з критеріїв злісного ухилення від сплати коштів на утримання дітей (аліментів) або на утримання непрацездатних батьків слід розуміти будь-які діяння боржника, ... які призвели до виникнення заборгованості із сплати таких коштів у розмірі, що сукупно складають суму виплат за шість місяців відповідних платежів.

Пропозиція враховувати при цьому тривалість ухилення висловлювалась і раніше [4]. На мій погляд такий «законодавчий дозвіл» залишати дитину без підтримки, тобто належно не годувати її, не одягати тощо до пів-року абсолютно неприйнятний.

Не випадково вказані зміни припадають на період, коли колишні керманічі влади активізували кампанію підвищення штучних показників «покращання» за рахунок скорочення витрат на боротьбу зі злочинністю і утримання засуджених.

Саме тоді в 2012 році під гаслом «гуманізації» було декриміналізовано тотально поширені посягання на права позивачів – обман покупців та замовників, послаблена протидія реалізації недоброякісної продукції, недостатньо дієва боротьба з фальсифікацією лікарських засобів та їх обігом тощо. Така протидія не є ефективною і на сьогоднішній день. Між тим вказані діяння завдають шкоду здоров'ю людей, їх економічному благополуччю, особливо збіднілих і мало захищених верств населення.

Права людини можуть порушуватись і при вчиненні інших злочинів:

Злочини проти волі особи, передбачені статтями 146, 147, 149, 151 КК України, що порушують гарантоване ст. 33 Конституції України право особи на свободу пересування і вільний вибір місця проживання. Злочини, передбачені статтями 371, 372 ККУ посягають не лише на інтереси правосуддя, а й порушують право людини на свободу та особисту недоторканість (ст. 29 Конституції України).

Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 ККУ) посягає на права не лише окремих осіб, а й безпеку людства.

Порушення прав людини мають місце і в процесі розслідування та судового розгляду. При цьому шкода цим правам може виступати як опосередкований наслідок порушення конституційних приписів щодо рівності громадян перед законом тощо.

Так, вивчення практики діяльності правоохоронних органів та судів судової виявляє непоодинокі випадки винесення сумнівних з точки зору правосудності виправдувальних вироків. Іноді це має місце під впливом корпоративних інтересів, недостатнього рівня професійності представників обвинувачення тощо.

Аналіз судової практики у справах про злочини корупційного характеру показав, що за грудень 2016 р., січень, лютий та березень 2017 р. у справах про злочини корупційного характеру було розглянуто:

- за ст. 364 КК – 8 справ (виправдувальний вирок по 2 справах, при тому по одній справі щодо кількох обвинувачених, виправдали лише працівників митниці);

- за злочин, передбачений ст. 365 КК, суб'єктом якого є працівник правоохоронних органів – 4 справи, з них по 2 справах вирок із застосуванням ст. 75 КК, по 2 справах - виправдувальний вирок);

- за ст. 369 КК – 23 справи;

- за ст. 368 КК – жодної справи!

Невисокі показники протидії таким злочинам засвідчує і судова статистика за 2016 рік – реальне позбавлення волі отримали лише п'ять хабарників [5].

Таке становище вкрай негативне, оскільки наслідком корупції є соціальна нерівність. Адже в результаті, зловживання службовим становищем або злочину, передбаченого ст. 368 ККУ чи інших подібних діянь, шкода полягає не тільки в отриманні неправомірної вигоди суб'єктами цих злочинів, а в одночасному позбавленні інших людей можливості реалізувати їх права на вільне підприємництво, зайняття певної посади, отримання роботи, освіти тощо.

В цілому викладений аналіз питань щодо порушень прав людини, пов'язаних з кримінальною відповідальністю, свідчить про наявність низки проблемних актуальних питань, які потребують подальшого дослідження та вирішення.

Література:

1. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів, що забезпечують його охорону.- К.: Атіка, 2004.– 280 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К.: Юрид. думка, 2012. – 1316 с.

3. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Том 2: Особ. частина /Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. - Харків.: Право, 2013. – 1040 с.

4. Судова практика у справах про злісне ухилення від сплати аліментів на утримання дітей /Вісн. Верх. Суду України, № 1, 2004 р.

5. Інтернет-ресурс. Режим доступу: <https://368.media/2017/02/24/za-proshlyj-god-za-reshetku-popali-tolko-pyatero-vzyatochnikov/>.

ЛОГІКО-СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ КОНСТРУКЦІЙ ДЕЯКИХ СТАТЕЙ РОЗДІЛУ I «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ»

Денисов Сергій Федорович,

*доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри
кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби
(голова Чернігівської обласної організації
ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»)*

Багіров Сергій Рамізович,

*кандидат юридичних наук, доцент, докторант кафедри
кримінального права, Інститут права імені Володимира Сташиша
Класичного приватного університету*

Події 2014 – 2017 рр. дають підстави для висновку щодо обґрунтованості позиції авторів Кримінального кодексу (далі – КК) України, які розмістили норми про злочини проти основ національної безпеки України на першому місці в Особливій частині зазначеного кодексу. Ця позиція свідчить про усвідомлення творцями КК України того особливого значення, яке має надаватись кримінально-правовій охороні основ національної безпеки нашої держави.

Проте навіть поверхневий погляд на деякі конструктивні особливості норм цього розділу та законодавчу техніку їх викладення лишають низку питань щодо їх відповідності здобуткам теорії кримінального права. Вважаємо, що такий стан речей не є випадковим, адже протягом тривалого часу, ще з радянської доби, наведені норми не були предметом ґрунтовного кримінально-правового дослідження.

Станом на травень 2017 р. цей розділ доповнено двома статтями – 110² «Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України» та 114¹ «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань», а змін або доповнень зазнала кожна (!) стаття цього розділу.

Вважаємо за необхідне повернути увагу до деяких спірних, логічно не узгоджених, а подекуди і несистемних, законодавчих по-

ложень, властивих нормам цього розділу. Для цього скористаємося логічним та системним прийомами тлумачення норм кримінального закону.

По-перше, у деяких статтях недотримана логіка побудови частин, які містять склади злочину з обставинами, що обтяжують відповідальність. Традиційно прийнятим є викладення основного (тобто без обтяжуючих та пом'якшуючих обставин) складу злочину у першій частині статті, тоді як наступні частини включатимуть обставини, які обтяжують або особливо обтяжують відповідальність. У такому разі наступні частини статті містять більш тяжкі злочини, ніж перша. Тим більше не бажано включати в одну статтю такі форми виявлення злочину у зовнішньому світі, які, крім основного безпосереднього об'єкта злочину, більше нічого спільного не мають. Яскравим прикладом цього є положення ст. 109 КК України. Наведена стаття передбачає відповідальність за чотири види злочину, які мають істотні відмінності в об'єктивній стороні: 1) дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади; 2) змова про вчинення таких дій; 3) публічні заклики до вчинення таких дій і 4) розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій. Перша та друга форми об'єктивної сторони цього злочину визнаються законодавцем більш небезпечними, про що свідчить санкція тяжкого злочину – карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої. Ці злочини передбачає перша частина наведеної статті. Привертає увагу те, що законодавець відмовився від подальшої диференціації кримінальної відповідальності за цей злочин. Наскільки обґрунтованою з точки зору логіки є така відмова? Чому законодавець вважає за необхідне диференціювати кримінальну відповідальність за публічні заклики до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або до захоплення державної влади залежно від їх вчинення а) представником влади, б) повторно, в) організованою групою, а іншому – невербальному і більш небезпечному – типу злочину відмовляє у цьому? Видається, що ст. 109 КК України потребує виокремлення частини першої у самостійну статтю з відповідними частинами. Це дозволить більш логічно та раціонально підійти до диференціації кримінальної відповідальності за цей злочин.

По-друге, уваги потребує питання про логіку викладення такої особливо кваліфікуючої обставини, як загибель людей або настання інших тяжких наслідків. Ознаку «загибель людей» містять ч. 3 ст. 110 та ч. 2 ст. 114¹ КК України, ознаку «інші тяжкі наслідки» - ч. 3 ст. 110, ч. 4 ст. 110² та ч. 2 ст. 114¹ КК України. На нашу думку, можна цілком спрогнозувати, що й інші злочини проти основ національної безпеки України, норми про які наведеної вище ознаки не передбачають, так само можуть призвести до загибелі людей або настання інших тяжких наслідків. Наприклад, унаслідок державної зради в період збройного конфлікту злочинець повідомить ворогу координати розташування наших військових, які загинуть через прицільний удар ворожих сил; або дії, вчинені з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу призведуть до сутичок, у яких загинуть люди; або під час вчинення диверсійного акту винуватий здійснить вибух, унаслідок якого загинуть люди. Отже, вчинення майже кожного злочину проти основ національної безпеки України може призвести до зазначених вище наслідків, а передбачені вони лише у трьох з восьми статей цього розділу. На перший погляд, вирішення цього питання є альтернативним: або передбачити такі наслідки у всіх злочинах цього розділу, або виключити ті, що передбачені, і розглядати їх на підставі п. 5 ч. 1 ст. 67 КК України як тяжкі наслідки, завдані злочином. Проте існує й третій шлях, який видається більш раціональним, хоча й дискусійним.

Неважко помітити, ця проблема стосується не лише злочинів проти основ національної безпеки України, а всіх інших злочинів, які містять тяжкі наслідки як кваліфікуючу або особливо кваліфікуючу обставину.

В українській науці кримінального права тяжкі наслідки як наскрізне кримінально-правове поняття досліджено у дисертації Р. І. Лемехи [1]. Автор дисертації доводить, що тяжкі наслідки, заподіяні злочином, можуть мати лише одне з двох альтернативних кримінально-правових значень: або набувати значення обставини, що обтяжує покарання (якщо тяжкий наслідок не є ані конститутивною, ані кваліфікуючою ознакою складу такого злочину), або виступати показником ступеня тяжкості вчиненого злочину (якщо тяжкий наслідок є або конститутивною, або кваліфікуючою ознакою складу такого злочину) [1, с. 6].

З наведеної позиції Р. І. Лемехи випливають такі висновки: 1) якщо тяжкий наслідок є конститутивною ознакою складу злочину, то він є показником ступеня тяжкості вчиненого злочину і впливає на кваліфікацію; 2) якщо тяжкий наслідок є кваліфікуючою ознакою складу злочину, то він виконує таку саму функцію, як і в попередньому висновку; 3) якщо тяжкий наслідок не є ані конститутивною, ані кваліфікуючою ознакою, тоді він впливає на покарання як обставина, що його обтяжує. Водночас концепт Р. І. Лемехи не дає відповіді на таке питання: на якій підставі тяжкий наслідок, що не є конститутивною ознакою складу злочину, передбачається законодавцем як його кваліфікуюча ознака?

З урахуванням наведеного можна запропонувати дещо інший підхід, а саме: якщо тяжкий наслідок не є конститутивною ознакою складу злочину, то можна розглядати його лише як обставину, яка впливає на обтяження покарання. Більш раціональним видається сконструювати окрему статтю Загальної частини КК України, яка передбачала б поняття тяжкого наслідку (і його різновидів), а також правила призначення більш суворого покарання за умови настання такого наслідку. Це дозволило б істотно розвантажити Особливу частину КК України шляхом виключення тяжких наслідків з усіх норм, де вони не є конститутивними ознаками складів злочинів.

Вважаємо, що реалізація наведеної пропозиції дозволить оптимізувати не лише розділ «Злочини проти основ національної безпеки України», а всю Особливу частину КК України.

Література:

1. Лемеха Р. І. Тяжкі наслідки як наскрізне кримінально-правове поняття: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.08 / Р. І. Лемеха. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 20 с.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ НАДМІРНОСТІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ ТА ЗАКОНОДАВЧИХ ПРОГАЛИН

Письменський Євген Олександрович,
*доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри
загальноюридичних дисциплін,
Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка
(голова Луганської обласної організації
ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»)*
Пилипенко Євген Вікторович,
*здобувач, Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*

Норма про кримінальну відповідальність не повинна містити прогалін, лишати безкарними певні прояви суспільно небезпечної поведінки, але і не може встановлювати відповідальність у випадку, коли у цьому немає необхідності (діяння не є суспільно небезпечним або за нього передбачена кримінальна відповідальність іншими нормами). Забезпечення безпрогаленості кримінально-правової заборони, а так само уникнення надмірності криміналізації є складним завданням, з яким не завжди вдається впоратись вітчизняному законодавцю. Проілюструємо сказане на прикладі посягань на основи національної безпеки України.

Нещодавно КК України був доповнений статтею 114-1, яка встановлює відповідальність за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань. Дослідники небезпідставно звертають увагу як на наявність прогалін при криміналізації перешкодження такої діяльності, так і на її надмірність.

Як зазначає І.Б. Медицький, ст. 114-1 КК України містить вказівку на обстановку вчинення злочину – «особливий період», який охоплює час мобілізації, воєнний час і, частково, відбудовний період після закінчення воєнних дій (ст. 1 Закону України «Про оборону»). Водночас із сфери дії норми виключаються делікти, вчинені в умо-

вах «надзвичайного стану», який може бути введений «при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства» і передбачає надання військовому командуванню повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу (ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану») [1, с. 107 – 108].

Разом з тим поняття «законна діяльність ЗСУ або інших військових формувань» є занадто широким, адже охоплює не тільки діяльність, безпосередньо пов'язану із захистом територіальної цілісності, незалежності держави тощо, а й здійснення, наприклад, господарської діяльності. У цьому випадку криміналізація перешкодження діяльності ЗСУ або інших військових формувань, а цей злочин є тяжким, видається надмірною.

Так, О.З. Мармура під законною діяльністю пропонує розуміти лише ту діяльність, яка прямо впливає із положень законодавства, спрямована на реалізацію завдань, які стоять перед тими чи іншими військовими формуваннями. Зокрема, такими завданнями Національної гвардії України, відповідно до Закону України від 13 березня 2014 року «Про Національну гвардію України» є захист та охорона життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних посягань, охорони громадського порядку та забезпечення громадської безпеки, у взаємодії з правоохоронними органами – забезпечення державної безпеки і захист державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань, терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій, у взаємодії зі ЗСУ – відсіч збройній агресії проти України та ліквідація збройного конфлікту шляхом ведення воєнних (бойових) дій, а також виконання завдань територіальної оборони [2, с. 104].

Схожу думку має Р.Л. Чорний, який пропонує змінити диспозицію ст. 114-1 КК України шляхом встановлення відповідальності виключно за вчинення суспільно небезпечних діянь, які полягають у перешкодженні діяльності ЗСУ чи інших військових формувань, безпосередньо пов'язаної із виконанням їхніх основних функцій і завдань [3, с. 161].

На необхідності внесення відповідних змін до ст. 114-1 КК України наполягає й І.Б. Усенко, зауважуючи, що «законна діяльність» – занадто широке визначення та воно потребує певного обмеження. Наприклад, господарська діяльність теж є видом законної діяльності, але навряд чи перешкоджання їй слід вважати посяганням на основи національної безпеки України. Крім цього, підкреслює науковець, у статтях подібного змісту, щоб уникнути невиправданого поширювального тлумачення, прийнято розкривати конкретні форми «перешкоджання» [4].

Інший варіант розв'язання розглядової проблеми пропонує І.Б. Медицький, на думку якого доцільно доповнити ст. 114-1 КК України вказівкою на мету злочинної діяльності, яка є конститутивним елементом переважної більшості складів злочинів Розділу I Особливої частини КК України. Це дасть можливість конкретизувати об'єкт посягання – суспільні відносини у сфері обороноздатності держави, як складову національної безпеки України [1, с. 107].

На наш погляд, узгодити зміст диспозиції ст. 114-1 КК України в частині формулювання «законна діяльність» з вимогами такого принципу криміналізації діяння як «ненадмірність заборони», можна шляхом доповнення тексту цієї статті вказівкою на діяльність ЗСУ та інших військових формувань, пов'язану із захистом національної безпеки України.

Ще одним прикладом порушення принципу безпрогальності фахівці називають наявність підстав відповідальності за публічні заклики лише до дій, передбачених ст.ст. 109 і 110 КК України, у той час як за публічні заклики до вчинення інших дій проти основ національної безпеки України відповідальність не встановлена. За твердженням Л.В. Мошняги, існує необхідність передбачити відповідальність за публічні заклики, а також за розповсюдження матеріалів з такими закликами до вчинення будь яких злочинів, які передбачені в Розділі I Особливої частини КК України [5, с. 29]. Цю думку розвиває та підтримує І.О. Томчук, закликаючи встановити кримінальну відповідальність за публічні заклики до злочинів, передбачених ст.ст. 111, 112, 113, 114-1 КК України [6, с. 194]. Щонайменше, висловлені міркування слід визнати слушними в частині публічних закликів чи розповсюдження матеріалів із закликами до перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань.

У контексті досліджуваної проблематики заслуговує на підтримку ідея про виключення з КК України ст. 112, яка дублює положення п. 8 ч. 2 ст. 115 і ст. 113, яка дублює положення ст.ст. 258, 261, 265, 441 та ін. [7, с. 833]. Переконані, що її реалізація дозволить уникнути зайвого дублювання зазначених положень та покращити практику правозастосування.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що викладеним вище проблема забезпечення безпрогальності закону про кримінальну відповідальність та усунення надмірності криміналізації щодо злочинів проти основ національної безпеки України не вичерпується. У літературі порушуються й інші важливі питання у цьому аспекті, які заслуговують на фахове обговорення, з тим, щоб норми вітчизняного кримінального права змогли належним чином втілювати принципи справедливості та гуманізму.

Література:

1. Медицький І.Б. Національна безпека України та можливості її досягнення засобами кримінально-правового впливу / І.Б. Медицький // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013 – 2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозиуму (м. Львів, 24 – 25 жовтня 2014 року). – К., 2014. – С. 106 – 108.
2. Мармура О.З. Деякі проблеми тлумачення положень статті 114-1 КК України / О.З. Мармура // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013 – 2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозиуму (Львів, 24 – 25 жовтня 2014 року). – К., 2014. – С. 103 – 105.
3. Чорний Р. Проблеми удосконалення Закону України про кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань / Р. Чорний // Национальный юридический журнал: теория и практика. – 2015. – № 1. – С. 159 – 162.
4. Усенко І. Науковий коментар обставин прийняття і змісту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» / І. Усенко [Електрон. ресурс] // Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. – Режим доступу : <http://khpg.org.index.php?id=1397636297>.

5. Мошняга Л.В. Принципи криміналізації діянь проти конституційних основ національної безпеки України / Л.В. Мошняга // Право і безпека. – 2012. – № 1 (43). – С. 27 – 31.

6. Томчук І.О. Порівняльно-правова характеристика відповідальності за злочини проти національної безпеки за вітчизняним та зарубіжним кримінальним законодавством / І.О. Томчук // Право і суспільство. – 2015. – № 4, частина 3. – С. 189 – 194.

7. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. – К. : ВАІТЕ, 2014. – 944 с.

ПРО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Гізімчук Сергій Вячеславович,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінального права № 1, Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого*

Методологічний підхід у розгляді питання щодо засад (принципів) кримінального права передбачає, зокрема, визначення їх поняття, джерел та способів фіксації у цих джерелах, дослідження умов життя суспільства на певному історичному відрізку часу, що обумовлюють їх зміст, характеристику суб'єктів тлумачення, а також відмежування від інших загальних положень (напр. завдання кримінального права, його джерела тощо). Крім того, важливим видається виявлення системи таких засад, ступінь та якість взаємного впливу окремих її складових.

У теорії кримінального права набула поширення точка зору, згідно до якої принципами кримінального права є найбільш важливі, основоположні, загальні ідеї [6, с. 48; 4, с. 110; 5, с. 5]. Однак щодо джерел та способів фіксації принципів думки розходяться. Так, одні науковці вважають, що принципами є ті основоположні ідеї, які набули текстуального закріплення у нормах закону [7, с. 59], а зміст

їх може бути правильно розкритим лише у нерозривному зв'язку з конкретними правовими нормами [2, с. 44]. Зокрема, М. Л. Якуб у свій час зазначав, що керівні ідеї стають принципами кримінального права чи процесу лише постільки, оскільки законодавець визнає необхідним втілити їх у законі і лише в тих межах, у яких він втілить їх у правових нормах [7, с. 59]. Натомість інші переконані у тому, що принципи кримінального права можуть бути не тільки прямо закріплені його нормами, але й витікати з їх сукупності [5, с. 5]. Треті, акцентуючи увагу на принципі верховенства права, небезпідставно вважають, що норми законодавства ні в якому разі не можуть бути його джерелом, оскільки право слід розуміти «як сукупність правил належної поведінки (масштабу, міри), як корпус правил, які легітимовані суспільством, базуються на історично досягнутому рівні соціальної етики» [1, с. 115], а отже й цей принцип права має бути незалежними від волі законодавця і не повинен мати зміст, що ним визначається. Дуже подібною, однак більш «універсальною» видається та позиція, згідно до якої джерелами походження принципів (хоча автори говорять лише про кримінально-правові) є: історичні традиції, міжнародно-правовий досвід, конституційні приписи, правозастосовна практика та доктрина, а також чинний кримінальний закон [6, с. 55]. При цьому справедливо критикуються спроби штучного обмеження кола джерел і робиться наголос на тому, що «конституції та кодекси змінюються, а принципи залишаються стабільними» [6, с. 56]. До того ж, додають інші прихильники цієї позиції, конкретні юридичні норми за волею законодавця можуть виступати свідомим спотворенням соціальних закономірностей, натомість основоположні ідеї об'єктивно відбивають необхідне та істотне у соціальному бутті згідно до рівня правосвідомості, досягнутого суспільством на даному етапі [5, с. 4].

Зосереджуючись на проблемі визначення конституційних засад кримінальної відповідальності за посягання на основи національної безпеки України (розділ I Особливої частини КК) слід підкреслити, що приписи Основного Закону України мають принципове значення для інших галузей законодавства, однак самі є підпорядкованими загальноправовим принципам. У цьому виявляється їх певна своєрідність – визначити завдання для поточного законодавства і при цьому забезпечити органічний зв'язок від загальних ідей, через

норми прямої дії, до норм, які деталізують зміст чи, наприклад, закріплюють порядок забезпечення конкретних соціальних інтересів. Тому, визнаючи наявність у Конституції України засад кримінального законодавства, необхідно уточнити, що мова йде про положення, які підлягають імплементації у конкретних статтях КК (1), наводять цілі його практичного застосування (2) та визначають перспективи подальшого вдосконалення (3).

Консолідуючий вплив конституційних засад на кримінальне законодавство має специфічну ознаку, яку у теорії права та кримінального зокрема, характеризують як конституційність. За її наявності закон про кримінальну відповідальність, по-перше, не суперечить (відповідає) Основному Закону, по-друге, конкретизує та розвиває його положення і, по-третє, виконує функції одного із правових засобів охорони державного і суспільного ладу, інтересів, прав і свобод громадян, суспільних інтересів закріплених Конституцією України [6, с. 38]. З таких позицій конституційність Кримінального кодексу України також можна розглядати як певний результат перебігу конституційного процесу у законотворчій діяльності, а саме реалізації та подальшого розвитку положень Основного закону України у кримінальному законодавстві [3, с. 45]. На думку автора, конституційність закону про кримінальну відповідальність, як і будь-якого іншого нормативного акту, необхідно оцінювати крізь призму спроможності впорядкування діяльності суб'єктів суспільних відносин у визначеному конституцією напрямку. Разом з тим, впорядкованість діяльності відповідних суб'єктів повинна мати, як видається, не тимчасовий характер, а бути наслідком чи, навіть, підтвердженням того, що домінанта соціальних інтересів була вірно визначена при прийнятті конституції і знайшла свій розвиток у наступних законодавчих рішеннях.

В частині положень Конституції, якими означені основи національної безпеки України, слід вказати, зокрема, на суверенність та незалежність нашої держави (ст. 1), цілісність та недоторканість її території в межах кордону (ст. 2), оборону держави, її економічної та інформаційної безпеки (ст. 17), визнання людини, її життя, здоров'я, честі і гідності, недоторканості та безпеки найвищою соціальною цінністю (ст. 3), заборону узурпації державної влади (ст. 5), а також забезпечення правового порядку (ст. 19). Наведені та інші приписи Ос-

новного Закону України знайшли свій належний розвиток у нормах, що передбачені ст. 111 та 114 КК (закріплюється відповідальність за умисні посягання на суверенітет, територіальну цілісність та недоторканість, обороноздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку), 110 КК (охороняється конституційний порядок зміни меж території України), 113 КК (убезпечено економічну основу існування народу, держави, основне джерело фінансування Збройних Сил України), 109 та 112 КК (карається спроба узурпації державної влади, посягання на її діячів чи керівників політичних партій). При цьому варто додати цілком вірне твердження про те, що відсутність у КК спеціальної норми, яка повинна охороняти відповідне конституційне право, ще не означає відсутність його кримінально-правової охорони – відповідальність за його порушення охоплюється загальними кримінально-правовими нормами: про зловживання владою або службовим становищем, самоправство, посягання на життя, здоров'я, власність тощо [6, с. 40].

У цьому відношенні варто визнати й те, що рішення законодавця про формування розділу I Особливої частини КК та віднесення до його складу відповідних норм (статей) не є остаточним в плані визнання інших соціальних цінностей такими, що також можуть бути визнані складовими основ національної безпеки. Наприклад – довкілля. Дійсно, на сьогоднішній день суспільно небезпечні посягання на довкілля згруповано у розділі VIII Особливої частини КК. Разом з тим очевидно, що, наприклад, цілісність та недоторканість життєвого простру українського народу – території України не матиме сенсу у разі його забруднення (як це має місце після аварії на ЧАЕС) чи того ж виснаження водних ресурсів. При цьому чинний Кримінальний кодекс України визнає захист довкілля в якості складової основ національної безпеки лише опосередковано і лише частково – через караність радіоактивного забруднення при вчиненні диверсії (ст. 113 КК). Подібне рішення викликає подив як вже з наведених міркувань, так і тому, що захист суверенітету та територіальної цілісності у Конституції України проголошено ст. 17, а забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги – ст. 16. З огляду на черговість визначення цінностей та необхідності дотримання принципу пріоритету інтересів законодавцю, як видається, варто переглянути своє ставлення до екологічних умов життя нашо-

го народу і посилити акценти на необхідності їх охорони шляхом перенесення відповідних статей з розділу VIII до розділу I Особливої частини КК. Разом з тим, видається надмірним і продиктованим складним, однак вірю, що тимчасовим становищем на сході України рішення щодо доповнення розділу «Злочини проти основ національної безпеки України» ст. 114–1 КК «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань». Враховуючи, що карається саме перешкоджання, яке має вияв у доволі широкому спектрі конкретних діянь, можна стверджувати, що таким може бути і розголошення державної таємниці (ст. 328 КК), і втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК), а так само умисне знищення чи пошкодження військового майна (ст. 411 КК) – діяння, що передбачені далеко не розділом I Особливої частини КК.

Таким чином, слід визнати, що положення чинного Кримінального кодексу України в цілому забезпечують виконання завдання щодо охорони основ національної безпеки України, однак у перспективі окремі рішення законодавця в частині формування розділу I Особливої частини КК можуть бути переглянуті з урахуванням пріоритетності інтересів суспільства.

Література:

1. Гайворонський, В. Яким має бути механізм впровадження принципу верховенства права // *Право України*. – 2005. – № 10. – С. 114–117.
2. Кондратьєв, Р. Принципи права та їх роль у регулюванні суспільних відносин // *Право України*. 2000. – № 2. – С. 43–45.
3. Конституційне право України: підручник / За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. – Х.: Право, 2008. – 416 с.
4. Мальцев, В. В. Принципы уголовного права и их реализация в правоприменительной деятельности: монография / В. В. Мальцев. – СПб: Изд-во «Юридический центр Пресс». – 2004. – 694 с.
5. Румянцева, В. Г. Понятие принципа права в контексте законотворческого процесса / В. Г. Румянцева, Ю. Е. Ширяев // *История гос-ва и права*. – 2006. – № 8. – С. 4–5. – С. 5
6. Українське кримінальне право. Загальна частина: підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
7. Якуб, М. Л. О понятии принципа уголовного права и уголовно-го процесса / М. Л. Якуб // *Правоведение*. – 1976. – № 1. – С. 56–64.

ПРО ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ОКУПАЦІЇ ТА ДЕОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Пономаренко Юрій Анатолійович,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
(відповідальний секретар ГО
«Всеукраїнська асоціація кримінального права»)*

Охорона основ національної безпеки України в якості однієї з основоположних своїх складових передбачає охорону цілісності й недоторканості території нашої держави, непорушності існуючого державного кордону України. Разом з тим, жахливою реальністю сьогодення є те, що в результаті збройної агресії Російської Федерації, підтриманої сепаратистами й колаборантами з числа населення України, з 2014 року по теперішній час істотна частина території України виявилася окупованою. На жаль, ні держава загалом, ні окремі її інституції зокрема (Збройні Сили, Служба безпеки та ін.) свого часу не були готовими запобігти окупації нашої території. Не готовим до неї виявилася й законодавство України загалом, у тому числі – й кримінальне. Тільки в процесі протидії зовнішній агресії і внутрішньому сепаратизму Україна не тільки відроджує армію й спецслужби, а помалу формує необхідний законодавчий базис для життя в умовах окупації частини території. При цьому в частині кримінального права правові питання окупації практично не вирішуються (крім встановлення кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї – ст. 332¹ КК), а питання деокупації – навіть і не ставляться.

Уявляється, що вирішення кримінально-правових питань тимчасової окупації та майбутньої деокупації українських земель має ґрунтуватися на таких семи тезах.

1. Україна визнає, що сьогодні на її території *фактично діють* (застосовуються) не тільки КК України 2001 року, а й КК Російської Федерації 1995 року (в Автономній Республіці Крим і м. Севастополі) та КК донецької «народної республіки» 2014 року (на частині території Донецької області) і КК луганської «народної республіки»

2015 року (на частині території Луганської області). При цьому, ні КК РФ, ні КК «днр», ні КК «лнр» не можуть визнаватися *чинними* на території України.

2. Чинність КК України поширюється на всю територію нашої держави, у тому числі – й на тимчасово окуповані території. У зв'язку із цим, усі особи, незалежно від їх громадянства, у тому числі й «громадяни» донецької чи луганської «народних республік», за злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях України, підлягають кримінальній відповідальності на підставі КК України.

3. Злочинність діянь, учинених на тимчасово окупованих територіях України, та всі кримінально-правові наслідки вчинення таких діянь, визначаються виключно КК України. Це означає, що встановлення в таких діяннях складу злочину, визначення видів і розмірів покарань за їх вчинення, можливих підстав звільнення від кримінальної відповідальності (у тому числі – строки давності притягнення до кримінальної відповідальності) чи від покарання, строків і змісту судимості тощо визначається виключно кримінальним законодавством України. Положення тимчасово фактично застосовуваних КК РФ, КК «днр» чи «лнр», що розраховані на визначення злочинності цих діянь чи їх кримінально-правових наслідків, не можуть братися до уваги.

4. Усі «вироки» та інші «правозастовні акти» окупаційних судів, винесені на підставі КК РФ або КК донецької чи луганської «народних республік» є юридично нікчемними від моменту їх винесення. Стосовно застосування КК РФ таке правило чітко закріплене у ч. 3 ст. 9 закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Такий само статус необхідно проголосити й законодавчо закріпити і для випадків фактичного застосування КК «лнр» і КК «днр».

5. Після деокупації українських земель українські суди розглядають кримінальні справи і виносять на підставі КК України вирoki щодо всіх злочинів, учинених на таких землях за час їх окупації. Сказане рівною мірою стосується як тих злочинів, щодо яких окупаційна влада постановила свої «вироки», так і тих, які лишилися нею нерозглянуті. При цьому Україна не визнає жодних «колізій» між нашим КК і застосовуваним окупантами законодавством. Юридично нікчемні акти окупаційних судів не є преюдиційними.

6. Покарання та інші кримінально-правові наслідки, відбулі осо-

бами, засудженими окупаційними судами на основі їх «вироків», не визнаються Україною. Однак, наразі окупаційні суди виносять «вироки» й засуджують до реальних покарань у виді позбавлення волі, штрафу, конфіскації майна тощо реальних людей, які фактично зазнають правообмежень, що з впливають з цих покарань. Часто це має місце по так званим загальнокримінальним злочинам, які після деокупації нашої території й українським судом за КК України можуть бути кваліфіковані як аналогічні злочини. Саме тому в законодавстві необхідно встановити правило про те, що український суд на власний розсуд своїм мотивованим рішенням може зарахувати до призначеної ним міри покарання частину покарання, відбутого за вироком окупаційного суду.

7. Україна не несе юридичної відповідальності за шкоду, заподіяну особі, в результаті засудження її окупаційним судом і виконання призначеного ним покарання. Це правило є загальним і поширюється як на випадки, коли після деокупації український суд встановить наявність в діянні особи складу злочину, так і на випадки, коли український суд виправдає особу, засуджену окупаційним судом.

Вважаю, що виходячи з цих базових положень, українська наука кримінального права вже сьогодні повинна зазирнути у день завтрашній і готуватися до його настання. А в завтрашньому дні ми бачимо деокупацію усіх наших територій і повернення під контроль української влади і окремих районів Луганської і Донецької областей, й Автономної Республіки Крим з містом Севастополем. І ось до цього ми й повинні підготуватися: створити правове, і зокрема, кримінально-правове забезпечення проходження перехідного від незаконної до законної влади періоду.

ТЕРИТОРІАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ

Федосєєв Володимир Васильович,

*кандидат юридичних наук, завідувач спеціальної кафедри № 1,
Інститут підготовки юридичних кадрів для СБ України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Докорінні зміни у зовнішньому та внутрішньому безпековому середовищі України обумовлюють необхідність створення нової системи забезпечення національної безпеки України, побудови нової системи відносин між громадянином, суспільством і державою на основі цінностей свободи і демократії.

Окупація Російською Федерацією Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, воєнна агресія на Сході України є посяганнями на територіальну цілісність та недоторканність України, загрозою її незалежності та суверенітету. Дії Росії спрямовані на підірвання основ міжнародної безпеки та міжнародного права, уможливають безкарне застосування сили на міжнародній арені.

Відповідно до Розд. 2 Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, основними її цілями є мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави та ін.

Верховна Рада України у своєму зверненні до держав-гарантів відповідно до Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї вимагала від усіх держав-гарантів відповідно до Будапештського меморандуму практичними діями підтвердити закріплені в Меморандумі зобов'язання згідно з принципами Заключного акта Гельсінської наради з питань безпеки і співробітництва в Європі поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України, підтвердити зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України.

На що МЗС Російської Федерації заявило, що Росія суворо дотримується зобов'язань, що передбачені Будапештським меморандумом та не брала на себе зобов'язань примушувати частину населення України залишатися в її складі проти їх волі. Тобто, з цієї заяви випливає, що Російська Федерація не посягала на територіальну цілісність України, а зробила лише «жест доброї волі» щодо корінного населення АРК Крим.

Такі самі заяви висловлені щодо недоторканності державного кордону на Сході України. Проте це не так. Міжнародна спільнота це знає, але в рамках Будапештського меморандуму нічого зробити не може. Умовляння, заклики про невтручання та введення санкцій щодо Російської Федерації очікуваного впливу не справляють.

Зрозуміло, що гарантії безпеки, прописані в цьому документі, насправді залишилися лише гарантіями на папері. На наш погляд, конфлікт, що склався, потрібно вирішувати відповідно до Заключного акта Гельсінської наради з питань безпеки і співробітництва в Європі лише мирним шляхом, використовуючи при цьому вагомні аргументи. Ними можуть бути місії ОБСЄ та НАТО, наприклад, в рамках дії міжнародного безпекового простору держав Північно-Атлантичного альянсу.

У цьому контексті постає питання визначення потенційних загроз територіальній складовій національної безпеки та захист від них. З нашої точки зору, в умовах гібридної війни пряма військова агресія виходить на другий план. Держава-агресор не бажає зайвих міжнародних ускладнень. Вона діє через своїх маріонеток, створюючи фейкові державні утворення (ЛДНР) чи намагаючись їх створити (ХНР, ОНР, РНР та ін.), видаючи все це за внутрішньо-політичні негаразди країни. Відбувається боротьба за території як в межах країни, так і зовні. Суб'єктом таких посягань виступають будь-які особи. Ними є як політичні діячі, так і пересічні громадяни та іноземці.

Вважаємо, що безпеку території України необхідно розглядати та забезпечувати комплексно на безпековому рівні, як складову національної безпеки. Мова йде про такий новий правовий інститут як «територіальна безпека». Цей інститут потребує фундаментального дослідження. Його складовою є суспільні відносини у сфері територіальної цілісності, недоторканності державних кордонів, забез-

печення безпеки кордону України, територій адміністративно-територіальних одиниць тощо. Існує питання й щодо земель України та їх використання тощо. Територіальна безпека є об'єктом кримінально-правової охорони, у зв'язку з чим є потреба в спеціальних наукових дослідженнях. На наш погляд, в рамках цього дослідження будуть отримані відповіді, наприклад, на такі питання: чи може Україна забезпечити недоторканність державного кордону в повітрі та воді АРК Крим, в повітрі ЛДНР; чи можна застосовувати режим державного кордону до лінії розмежування з ЛДНР та АРК Крим щодо незаконного переміщення товарів, культурних цінностей, отруйних, сильнотоксичних, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї та боеприпасів, наркотичних засобів, надання послуг, переправлення осіб та ін.

Впевнені, що розробка означених питань зніме з порядку денного пропозиції народних депутатів України, що внесли законопроект «Про внесення змін до деяких законів України щодо порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї» від 16 березня 2017 р. № 6206 та запропонували доповнити ст. 332–1 КК України приміткою «Під шкодою інтересам держави слід розуміти захід морських суден в закриті Україною морські порти та внутрішні води окупованих територій АР Крим і м. Севастополя або інших тимчасово окупованих територій, повітряних суден до повітряного простору над територією АР Крим та інших тимчасово окупованих територій України, крім випадків, пов'язаних з технічною несправністю суден чи випадками, викликаними непереборними силами природи з попереднім або невідкладним повідомленням відповідних навігаційних служб України; укладанням особою або особами, які порушили порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України або виїзду з неї будь-яких угод, протоколів про наміри, зобов'язань чи інших письмових документів, без згоди України з невідомими Україною незаконними (окупаційними) органами влади». Постає питання, а інша шкода інтересам України не є кримінально караною?

Закликаємо до дієвих та осмислених дій посадовців державних органів, правоохоронних органів, наукової спільноти, всіх небайдужих щодо захисту нашої країни. Розроблення нового інституту «територіальна безпека» лише сприятиме в цьому.

ГЕРМЕНЕВТИКА ПОНЯТТЯ ВЛАДА У КОНТЕКСТІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Арманов Микола Григорович,

*кандидат юридичних наук, доцент, заступник начальника відділу
підготовки прокурорів з нагляду за додержанням законів
при виконанні судових рішень у кримінальних провадженнях,
Національна академія прокуратури України*

Подолання термінологічних неузгодженостей, що виникають при застосуванні норм Кримінального кодексу України завжди було актуальним завданням кримінально-правової доктрини. До понятійного апарату кримінального законодавства України пред'являються особливі вимоги щодо точності та виваженості, оскільки застосування кримінального закону за аналогією заборонено. Однак, все ж таки окремі поняття вимагають їх тлумачення, оскільки розуміння їх змісту має бути однаковим серед правників. Нажаль у нормах Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки України» використовуються такі поняття які також потребують тлумачення, зокрема.

Сучасні досягнення кримінально-правової науки дозволяють стверджувати, що тлумачення певного терміну чи поняття це лише одна частина завдання правника, друга його частин – розуміння цього поняття чи терміну. Симбіоз тлумачення законодавчих положень та їх розуміння утворює герменевтику закону. Так, Загинеї З.А. під герменевтикою розуміє поєднання тлумачення та розуміння закону [2, с. 99, 370]. Герменевтика окремих понять, що використовуються законодавцем при описі злочинів проти основ національної безпеки України обумовила встановлення їх невідповідності сучасним реаліям буття Українського суспільства, що ставить питання для наукових дискусій про їх заміну.

Варто звернути увагу на поняття, яке використовується у декількох статтях першого розділу Особливої частини Кримінального кодексу України – «державна влада». Різні норми КК України містять таке або близькі до нього поняття. У Розділі I Особливої частини Кримінального кодексу України поняття «державна влада» зустрі-

чається у частинах 1, 2 ст. 109, ст. 110-2, ст. 111, де говориться про захоплення *державної влади*. У ст. 114 мова йде про *органи державної влади*. У ч. 3 ст. 109 та у ч. 2 ст. 110 КК України при визначенні суб'єкта вказується на *представника влади*.

За межами цього розділу розмаїття близьких за значенням формувань ще більше. Так, зокрема, у ч. 3 ст. 18 Кодексу при визначенні службової особи, законодавець вказує що такою є особа, яка постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснює функції представників *влади*. Однак, там само говориться про *органи державної влади*. У ст. 31 Кодексу зазначено, що не підлягають кримінальній відповідальності при добровільній відмові організатор, підбурювач чи пособник, якщо вони відвернули вчинення злочину або своєчасно повідомили відповідні *органи державної влади* про злочин, що готується або вчиняється. У ч. 2 ст. 36 Кодексу вказується, що кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи *органів влади*. У частині першій ст. 38 Кодексу вказується на *відповідні органи влади*. У ст. 94-4 говориться про *державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування*. У ст. 158-2 КК України «Незаконне знищення виборчої документації або документів референдуму» в якості кваліфікуючої ознаки визначено суб'єкта – службову особу, яка має діяти з «використанням *влади* або службового становища». У ст. 171 КК України використовується поняття «*суб'єкт владних повноважень*». Стаття 209-1 КК України «Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму» містить вказівку на *орган виконавчої влади із спеціальним статусом*. У ст. 222 КК України «Шахрайство з фінансовими ресурсами» говориться про *органи державної влади, органи влади Автономної Республіки Крим чи органи місцевого самоврядування*. У статті 258 Кримінального кодексу України «Терористичний акт» вказана мета – вплив на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій *органами державної влади чи органами місцевого самоврядування*. На ті самі органи міститься вказівка у ч. 6 ст. 260 Кримінального кодексу України «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань». У ч. 3 ст. 263

«Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» КК України, визначаючи спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності законодавець вказує на *органи влади*, без визначення її виду. Так само зроблено й у ст. 265 Кодексу «Незаконне поводження з радіоактивними матеріалами». У ст. 294 «Масові заворушення» та 296 «Хуліганство» КК України згадуються *представники влади*. У примітці ст. 305 Кодексу «Контрабанда наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або фальсифікованих лікарських засобів» міститься вказівка на *органи виконавчої влади*. У назві Розділу XV Особливої частини Кримінального кодексу України зафіксоване поняття «*державна влада*», а його статтях мова ведеться як про *державну владу* так і про *представників влади* без визначення її виду, а також про *владні повноваження* (див. ст. 341, 342, 349, 353, 358 Кодексу). Стаття 354 КК України «Підкуп працівника підприємства, установи чи організації» оперує поняттям *влада*. Інші норми-заборони антикорупційної спрямованості закріплені у Розділі XVII Особливої частини насичені такими поняттями як «*влада*», «*представник влади*», «*орган державної влади*». У Розділі XIX Особливої частини КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби» використовуються поняття «*влада*», «*військова влада*», «*дисциплінарна влада*». У розділі XX Кодексу «Злочини проти миру, безпеки людства, та міжнародного правопорядку» вживаються поняття «*державна влада*» та «*представник влади*».

Така кількість схожих, але не тотожних понять, що вживаються законодавцем у кримінальному законодавстві мала бути зумовлена різним їх змістовним наповненням. Їх герменевтичне сприйняття мало бути відмінним. Однак, нажаль це не завжди так. Іноді законодавець, вживає поняття «*влада*» у сенсі «*державна влада*», однак такою її не називає. Іноді навпаки, говорячи про державну владу на справді розуміється більш широке явище. Саме така ситуація має місце при законодавчому описі злочинів проти основ національної безпеки України.

Доктринально конституціоналістами та теоретиками права визначено, що влада як така поділяється на певні види. У контексті злочинів проти основ національної безпеки нас цікавить соціальна влада, яка може бути поділена на публічну та приватну. Одним з ви-

дів публічної влади є влада державна, саме вона й поставлена під охорону у Розділі I Особливої частини КК як один з факторів, який забезпечує національну безпеку України. Однак, насправді, ступінь розвитку суспільного буття сьогодні в Україні досягає такого рівня, коли держава та державна влада на є наріжним каменем забезпечення членів соціуму від зовнішніх та внутрішніх загроз. Значення держави та державної влади досі вагоме однак воно вже не є визначальним. Технічний прогрес та транснаціональні інтеграційні процеси змінюють пріоритетність суб'єктів в забезпеченні інтересів суспільства та його членів, їх забезпеченні та впорядкуванні діяльності. Все більша роль у цьому віддається не державній владі, а владі публічній, яка включає в себе окрім державної й недержавні інституціональні прояви влади, такі як місцеве самоврядування, міжнародні інституції, публічні внутрішньонаціональні організації, в тому числі й політичні, тощо.

Кримінальне правове забезпечення охорони національної безпеки України має відповідати сучасним тенденціям глобальних наддержавних процесів, що зумовлюють глибинні зміни державного устрою в тому числі й в Україні. Охороні кримінально-правовими засобами має піддаватись не тільки державна влада, а будь-який вид публічної влади.

Література:

1. Загинець З. Кримінально-правова герменевтика: моногр. / З. Загинець. – К.: Видавничий дім «АртЕк», 2015. – 380 с.

ЩОДО ПЕРЕХОДУ НА БІК ВОРОГА ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ (СТ. 111 КК УКРАЇНИ)

Зайцев Олексій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права № 1, заступник декана, Інститут прокуратури та кримінальної юстиції Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Філіпенко Валерія Русланівна,
студентка, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

1. На сучасному етапі розвитку нашої держави наявні антиконституційні прояви, що загрожують її суверенності, незалежності, демократичності і т.д. Так, з лютого 2014 року до березня 2015 року було зареєстровано і розслідувалось Службою безпеки України 4023 кримінальні провадження про злочини проти основ національної безпеки і оборони України, посягань на її територіальну цілісність і недоторканність, інших тяжких злочинів, направлених на повалення конституційного ладу та захоплення державної влади [1]. За 11 місяців 2016 року за напрямком контррозвідки розпочато 330 кримінальних проваджень, з яких за ст. 111 КК України (державна зрада) – стосовно 84 громадян України, засуджено 8 осіб. У 2016 році слідчі органів безпеки розслідували 83 кримінальних проваджень щодо державної зради та шпигунства [2]. Очевидним є значне зростання кількості випадків вчинення цього злочину порівняно з періодом до 2014 року.

2. Чинна редакція КК України в ст. 111 визначає три форми об'єктивної сторони державної зради, перша з яких є «перехід на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту». Науковці визначають перехід на бік ворога по-різному. Тривалий час основна увага науковців була прикута до фізичного переходу. Надалі дослідники виділили, так званий, інтелектуальний перехід. Зокрема, В.Я. Тацій акцентує увагу на тому, що перехід на бік ворога може полягати не тільки у фізичному переході, але і в наданні допомоги такій державі або її представникам на території України (так званий інтелектуальний перехід) [3, с. 327].

На думку М.І. Хавронюка, перехід на бік ворога означає, що громадянин України надає безпосередню допомогу державі, з якою Україна на той час перебуває у стані війни або збройного конфлікту. Цей злочин може полягати у вступі на службу до військових чи інших формувань ворожої держави (поліції, розвідки), наданні допомоги агентам спецслужб іноземних держав тощо [4, с.32]. Також Н.О. Гурова перехід на бік ворога трактує як надання допомоги державі, з якою Україна знаходиться в стані війни чи збройного конфлікту [5, с.24]. В свою чергу, О.А. Чуваков вказує на різноманітні форми свідомого співробітництва із ворогом у военний час або в період військового конфлікту (наприклад, добровільна здача в полон з метою надання допомоги ворогу) [6, с.11]. О.Ф. Бантишев і В.С. Картавцев, перехід на бік ворога трактують як вступ громадянина України в контакт з її військовим противником для сприяння йому в спричиненні шкоди суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканості, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України [7, с.272]. З викладеного можна зробити висновок, що в науці немає загально визнаної позиції щодо тлумачення поняття «перехід на бік ворога». Це дозволяє піддати аналізу цю форму об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 111 КК України, та спробувати сформулювати власне бачення вирішення цього питання.

3. Обстановку «в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту» як обов'язковий елемент складу злочину визначити досить непросто, адже воєнний стан на території України не вводився, а наявність збройного конфлікту ніяк законодавчо не визначено. Навіть прокурор Міжнародного кримінального суду зазначив, що ситуація, що склалась на території Криму та Севастополя, рівнозначна міжнародному збройному конфлікту між Україною та Російською Федерацією, який розпочався не пізніше 26 лютого 2014 року, коли РФ задіяла особистий склад своїх Збройних Сил для отримання контролю над частинами території України без її згоди. Проте у висновку остаточну позицію щодо наявності чи відсутності збройного конфлікту, Суд не вказав [8]. Отже, саме низький рівень нормативного регулювання цього питання і суперечливість законодавства України, призводить до виникнення проблеми кваліфікації переходу на бік ворога в період

збройного конфлікту, та, відповідно, унеможливорює призначення належного покарання винному.

4. На сьогодні Єдиний державний реєстр судових рішень містить біля десяти обвинувальних вироків за ст. 111 КК України. В той же час згідно із статистичними повідомленнями відкритих кримінальних проваджень значно більше. Це пояснюється тим, що за роки незалежності України до 2014 р. вчинення злочину, передбаченого ст. 111 КК України, мало одиничні випадки. Відповідно, практики успішного розслідування державної зради не було. Законодавство не містить ніяких вказівок, роз'яснень, критеріїв для допомоги в кваліфікації цього злочину відповідними органами, а також у вирішенні справи по суті. У зв'язку з цим, у органів кримінальної юстиції можуть виникати складнощі при встановленні ознак цього злочину.

5. Проведене 23 лютого 2017 року анкетування слідчих органів Служби безпеки України дозволяє стверджувати про складнощі кваліфікації і доказування державної зради у формі переходу на бік ворога, особливо, коли йдеться про інтелектуальний його вид. Саме останній, на думку слідчих, вчиняється найчастіше. Практичними працівниками звернуто увагу на складнощі встановлення обставин збройного конфлікту, необхідного для кваліфікації злочину передбаченого ст.111 КК України.

6. Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що єдиного, однакового підходу в науці кримінального права до визначення переходу на бік ворога в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту не має. Судова практика зіткнулася із проблемою визначення обставинки злочину, як обов'язкової ознаки державної зради. На ці складнощі звертають увагу і практичні працівники. Про це йдеться і у висновках Міжнародного кримінального суду, наданого в результаті дослідження подій, що сталися у лютому 2014р. на території Автономної Республіки Крим за участі Збройних Сил Російської Федерації. Найбільш небезпечним видом даної форми державної зради, складним для розслідування і доказування, є саме інтелектуальний вид переходу на бік ворога. Такі висновки зобов'язують продовжити дослідження державної зради для того, щоб запропонувати системні і комплексні зміни законодавства України.

Література:

1. Слідчі СБУ розслідують понад 4 тисячі кримінальних проваджень про злочини проти основ національної безпеки. 18.03. 2015 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.sbu.gov.ua/sbu/control/uk/publish/article?art_id=139172&cat_id=39574.
2. Результати окремих напрямків роботи Служби безпеки України. 23 грудня 2016 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://ssu.gov.ua/ua/news/1/category/21/view/2474#sthash.DO8wJWaz.dpuf>.
3. Тацій В.Я. Розділ I Особливої частини. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін. За заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. четверте, доповн. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2008. – 1208 с.
4. Хавронюк М. І. Глава III. Злочини проти основ національної безпеки України. Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник. (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.А. Клименко та ін.). – Вид. 2-ге, переробл. та допов. / За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – К.:Атіка, 2008. – 712 с.
5. Гуторова Н.А. Уголовное право Украины. Особенная часть: конспект лекц. / Н. А. Гуторова. – Харьков : Одиссей, 2003. – 320 с.
6. Чуваков О.А. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За заг. ред. д-ра юрид. наук., проф., засл. діяча науки і техніки України Є.Л. Стрельцова. – Х.: Одиссей, 2009. – 496 с.
7. Бантишев О.Ф., Картавцев В.С. Розділ I Особливої частини. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : У 2 т. – Т.1 / За заг. ред. П.П. Андрушка, В.Г. Гончаренка, Є.В. Фесенка. – 3-те вид., перероб. та доп. – К.: Алерта : КНТ : Центр учбової літератури. – 2009. – 624 с.
8. Отчет о действиях по предварительному расследованию (2016 г.). 14 ноября 2016 г. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/iccdocs/otp/161114-otp-rep-PE-Ukraine.pdf>.

ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ЗА ВЧИНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ

Хряпінський Петро Васильович,
*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінального права та кримінології,
ДВНЗ «Національний гірничий університет»*

Звільнення від кримінальної відповідальності громадянина України за державну зраду здійснюється у разі, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання (ч. 2 ст. 111 КК).

Передумови звільнення за державну зраду мають певні особливості, зумовлені змістом позитивних посткримінальних дій особи. На думку Ю.В. Бауліна, ч. 2 ст. 111 КК передбачає звільнення не за всі форми державної зради, передбачені у ч. 1 ст. 111 КК, а лише за ті, що пов'язані з отриманням громадянином України злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників [1, с. 22]. Утім, до альтернативних дій, що формують об'єктивну сторону державної зради, належать також: а) перехід на сторону ворога; б) шпигунство та в) надання іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги в проведенні підривної діяльності проти України [2, с. 12-13].

Отримання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників є загальною передумовою звільнення за будь-якої форми державної зради. Сталим є розуміння державної зради у формі переходу на сторону ворога як фізичного переходу, коли здійснюється безпосередній свідомий і бажаний перехід на ворожий бік (перехід через державний кордон, перехід до ворога через лінію фронту, вступ до ворожих військових формувань, участь у бойових діях проти Батьківщини тощо), так і інтелектуального переходу (надання різноманітної допомоги ворогу під час війни або збройного конфлікту – згода повідомляти про розташування військо-

вих частин, їх численність та озброєння, укривати ворожих агентів, перейти до його військових чи каральних формувань тощо). В літературі висловлено різні думки щодо звільнення від відповідальності за умов переходу на сторону ворога. Так вважають, що треба встановити, чи передбачає ця форма державної зради надання іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками злочинного завдання громадянину України, адже від цього залежить, чи може бути ця форма державної зради передумовою його звільнення від відповідальності за ч. 2 ст. 111 КК [3, с. 204]. Отримати злочинне завдання можливо як за власною ініціативою, якщо громадянин України пропонує свої «послуги» іноземній державі, іноземній організації або їх представникам, так і за пропозицією зазначених суб'єктів. М.І. Хавронюк обстоює точку зору, що громадянин, який вчинив державну зраду за власною ініціативою, без відповідного завдання, має притягатися до відповідальності за ч. 1 ст. 111 КК і ч. 2 ст. 111 КК на такого громадянина не поширюється, оскільки відсутня необхідна для цього передумова [4, с. 234]. З цим складно погодитися. Непослідовним виглядає звільнення від відповідальності тільки тих, хто отримав злочинне завдання за пропозицією іноземної держави, іноземної організації або їх представників, та відмовляти у такому звільненні тим громадянам України, які за власною ініціативою пішли на співпрацю із ворогом, але за якихось причин жодних злочинних дій не вчинили і добровільно заявили органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання. Перехід на сторону ворога як за власної ініціативи, так і за пропозицією іноземної розвідки, передбачає встановлення безпосереднього контакту з ворожими представниками. На наш погляд, стимулювання припинення особливо тяжкого злочину проти основ національної безпеки України, спрямованість на запобігання шкідливим наслідкам суверенітету, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України зумовлює універсальний характер цієї заохочувальної норми, дія якої не може штучно обмежуватись морально-етичними міркуваннями ініціювання злочинної діяльності.

Для шпигунства характерною є передача або збирання відомостей, що становлять державну таємницю, за отриманим злочинним завданням. Проте, лише отримання завдання і згода на його вико-

нання без «передачі або збирання» не утворює закінченого шпигунства й мова може йти лише про готування до вчинення цього злочину. Якщо надання згоди про співпрацю із ворогом розглядати як готування до державної зради, то слід дійти висновку, що ці дії не створюють загрози об'єктам кримінально-правової охорони ч. 1 ст. 111 КК. Державна зрада полягає також у наданні іноземній державі, іноземній організації або їх представникам допомоги у проведенні підривної діяльності проти України. По такі злочинні дії виступають загальною формою державної зради, а перехід на бік ворога і шпигунство, названі окремо в тексті статті, є її більш поширеними різновидами, а тому ця форма державної зради має місце лише тоді, коли відсутні ознаки її конкретних різновидів. Допомога у проведенні підривної діяльності проти України може бути у вигляді зміни системи вищих органів державної влади неконституційним шляхом, втручанні у зовнішню політику України, втручанні у внутрішню політику держави тощо.

Підставою звільнення при державній зраді виступають у сукупності дві суспільно-корисні дії громадянина України: 1) невчинення на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників жодних дій; 2) добровільна заява органам державної влади про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або з їх представниками та про отримане завдання. Перша складова передбачає абсолютну бездіяльність з виконання отриманого злочинного завдання. Вона має багато спільного із добровільною відмовою від незакінченого злочину. Друга підстава полягає у самовикритті державної зради, що робить подальше виконання злочинного завдання нездійсненним. Особа добровільно заявляє органам державної влади про зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або з їх представниками та про отримане завдання.

Така конструкція даного звільнення від кримінальної відповідальності надала підстави правникам звернути увагу на конкуренцію норм про добровільну відмову та спеціальне звільнення за державну зраду. Враховуючи велику ступінь суспільної небезпечності злочину, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК, законодавець спеціально передбачив для особи звільнення від відповідальності лише у випадку, коли вона не просто відмовилася від вчинення таких дій, а й надала відповідну

інформацію органам державної влади, що може допомогти їм у розкритті злочинної діяльності інших осіб, тому в даному випадку особа може бути звільнена від кримінальної відповідальності лише на підставі ч. 2 ст. 111 КК. По-іншому вирішує це питання М.І. Хавронюк, стверджуючи, якщо громадянин України, встановивши зв'язок і отримавши відповідне злочинне завдання, не вчинив ніяких дій і добровільно відмовився від продовження свого наміру, то - незалежно від того, заявив він органам державної влади про вказаний зв'язок або не зробив цього, - підстав для притягнення його до кримінальної відповідальності за ст. 111 немає (згідно зі ст. 17 справа має бути закрита за п. 2 ст. 6 КПК) [4, с. 234]. На наш погляд, ця позиція є вразливою, оскільки йдеться про пріоритетну дію спеціальної норми про звільнення від кримінальної відповідальності. Виконання всіх вимог, передбачених у ч. 2 ст. 111 КК, означає безумовне звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності, навіть за наявності у його діях складу іншого злочину. Відтак, положення ч. 2 ст. 111 КК є більш сприятливими, ніж звільнення за ст. 17 КК. Великий ступінь суспільної небезпечності державної зради присутній навіть у діях з готування до її вчинення, тому законодавець вважає за доцільне позначити у сукупності невчинення ніяких дій на виконання злочинного завдання та добровільної заяви про свій зв'язок з іноземною державою, іноземною організацією або їх представниками та про отримане від них завдання.

Література:

1. Баулін Ю.В. Спеціальний вид звільнення громадянина України від кримінальної відповідальності за державну зраду / Ю.В. Баулін // Проблеми пенітенціарної теорії і практики: щорічн. бюл. Київск. ін-ту внутр. справ. – К.: КІВС, 2004. – № 9. – С. 21 – 29.
2. Ліпкан В.А. Національна безпека України: кримінально-правова охорона: навч. посібн. / В.А. Ліпкан, І.В. Діордіца. – К.: КНТ, – 2007. – 292 с.;
3. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності : моногр. / Ю.В. Баулін. – К.: Атіка, 2004. – 296 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Кантон – А.С.К., 2003. – 1104 с.

ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЮ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Книженко Оксана Олександрівна,
*доктор юридичних наук, професор,
старший викладач відділу підготовки прокурорів
з нагляду за додержанням законів при виконанні
судових рішень у кримінальних провадженнях,
Національна академія прокуратури України*

Наразі для України, як й для багатьох країн світу гостро постає проблема протидії терористичній діяльності. Проте спроби нашої держави, її інституцій, поки що не дали відчутних результатів. Причин цьому чимало. У цій доповіді увага буде зосереджена лише на частині з них, передусім тих, що стосуються протидії сприянню діяльності терористичним організаціям, їх фінансуванню засобами кримінально-правового реагування¹.

Зростання за останні п'ять років облікованих злочинів, пов'язаних із вчиненням терористичної діяльності, кількості винесених судових рішень з цієї категорії справ дає вагому базу для аналізу матеріалів судової практики. Це в свою чергу, дозволяє виявити сильні та слабкі сторони в кримінально-правовому забезпеченні запобігання проявам тероризму.

Вивчення рішень судів України засвідчує, що останнім часом все частіше з'являються випадки винесення виправдовувальних вироків за ст. 258–3 КК України. Ознайомлення з ними показує, що наріжним каменем є питання визнання «ЛНР» і «ДНР» терористичними організаціями. Справа в тім, що відповідно до вітчизняного законо-

¹ Зроблю невелике застереження. Проблема, яка буде показана, а також викладені висновки аж ніяк не свідчитимуть про те, що автор цієї публікації нейтрально чи позитивно ставиться до дій, спрямованих на незаконне відокремлення Луганської й Донецької областей від території України. Осуджується також й окупація Автономної Республіки Крим та м. Севастополя Росією. Проте глибоко переконана, що розбудова правової демократичної держави передусім вимагає того, щоб в ній орган законодавчої влади приймав виважені, узгоджені поміж собою норми законів.

давства такі організації заносяться до Переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції (далі – Перелік). Порядок формування Переліку затверджено Кабінетом Міністрів України. Його ведення покладено на Державну службу фінансового моніторингу України. До цього Переліку вносяться як фізичні, так й юридичні особи. Ознайомлення з його змістом доводить, що ні «ЛНР», ні «ДНР» в ньому не містяться [1]. Не визнані вказані організації терористичними й міжнародними установами.

Також слід зауважити, що в Україні відсутній законодавчо визначений механізм визнання терористичними організацій, які існують певний проміжок часу легально, проте згодом розпочали здійснювати терористичну діяльність. Також не встановлено механізму визнання терористичними організацій, які діють нелегітимно й здійснюють терористичну діяльність. У нашій державі існує лише одна норма, яка передбачає настання кримінальної відповідальності за створення терористичної організації, це – ст. 258–3 КК України. Засуджуючи особу за цією нормою, суд має встановити наявність усіх ознак складу злочину в діянні особи. Для цього необхідно звернутися до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року № 638-IV. Саме в ньому дається визначення поняття «терористична організація». Зважаючи на те, терористична організація є одним із видів злочинної організації, вказане законодавче поняття, не узгоджується з чинними положеннями Загальної частини КК України. Зокрема, в ч. 4 ст. 28 КК України зазначається, що злочин визнається вчиненим злочинною організацією, якщо дотримано кількісну ознаку такої організації – наявність п'яти і більше осіб. Законом України «Про боротьбу з тероризмом» для терористичної організації вимагається лише три і більше особи.

Вивчення вироків суду, доступних на сайті єдиного державного реєстру судових рішень, показує, що в нашій державі не має вироку в якому когось було б притягнуто до кримінальної відповідальності за створення (розрядка – О.К.) таких терористичних організацій як «ЛНР» і «ДНР».

Самопроголошені «ЛНР» і «ДНР», які Верховною Радою України визнані як терористичні організації [2] не пройшли відповідної процедури визнання їх терористичними, яка передбачена Законом Укра-

їни «Про боротьбу з тероризмом». Згідно з ст. 24 цього закону організація, відповідальна за вчинення терористичного акту і визнана за рішенням суду терористичною (розрядка – О.К.), підлягає ліквідації, а належне їй майно конфіскується. Заява про притягнення організації до відповідальності за терористичну діяльність подається до суду відповідно Генеральним прокурором, прокурорами Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя у встановленому законом порядку.

Отже Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором в якому «ЛНР» та «ДНР» називаються терористичними організаціями є нічим іншим як політичним рішенням.

Визнання на політичному рівні зазначених організацій терористичними не забезпечує автоматичного визнання їх такими в правовому полі. Для цього необхідно вжити відповідних заходів, які б дозволили вважати їх терористичними із додержанням загальноправових принципів.

Наявність Закону України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» від 02.09.2014 № 1669-VII та Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» від 14 квітня 2014 року № 405/2014 також автоматично не засвідчує про те, що цими нормативними актами «ЛНР» і «ДНР» визнано терористичними організаціями.

Зазначене обґрунтовано обумовлює появу виправдовувальних вироків, в яких йдеться про відсутність на сьогодні підстав в правовому полі (розрядка – О.К.) для визнання «ЛНР» і «ДНР» терористичними організаціями.

Так, вироком Селидівського міського суду Донецької області виправдано К. за ч.1 ст. 258–3 КК України саме через зазначені обставини [3].

Проте, як свідчить вивчення матеріалів судової практики, в більшості випадках визнання «ЛНР» і «ДНР» терористичними організа-

ціями саме в політичному аспекті не є перешкодою для притягнення осіб до кримінальної відповідальності за участь чи сприяння в діяльності «ЛНР» чи «ДНР» саме як терористичних організацій. На це автор цієї публікації неодноразово вже звертав увагу в своїх роботах.

Не вирішує позначену проблему, а навпаки тільки поглиблює її, прийнятий 16 вересня 2014 року Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». Згідно з положеннями ст. 3 цього закону держава гарантує недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності та покарання осіб – учасників подій на території Донецької, Луганської областей. У зв'язку із зазначеним виникає кілька цілком закономірних запитань. По-перше, за вчинення яких злочинів учасники подій на території Донецької, Луганської областей не підлягатимуть кримінальній відповідальності? По-друге, кого визнавати учасниками подій на території Донецької, Луганської областей? По-третє, які саме події необхідно брати до уваги?

Керуючись цим законом, держава гарантує непритягнення учасників подій на території Донецької, Луганської областей до кримінальної відповідальності. Вивчення матеріалів судової практики свідчить, що до судів України надходять клопотання про закриття кримінальних проваджень на підставі ст. 3 Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей». Проте суди у задоволенні таких клопотань із різних підстав відмовляють[4]. Складається враження, що норма, в якій держава гарантує недопущення кримінального переслідування, притягнення до кримінальної, адміністративної відповідальності та покарання осіб – учасників подій на території Донецької, Луганської областей, потрапила до вказаного закону випадково.

Аналіз матеріалів судової практики показує, що суди абсолютно по-різному кваліфікують дії, пов'язані зі сприяння діяльності «ЛНР» і «ДНР». Діапазон кваліфікації таких діянь охоплює наступні статті КК України: створення злочинної організації (ст. 255), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258–3), створення не передбачених законом воєнізованих збройних формувань (ст. 260). Чимало судових рішень свідчить не тільки про недосконалість

законів України, а й про низький рівень компетенції правоохоронців із цієї категорії справ.

Література:

1. Перелік осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або стосовно яких застосовано міжнародні санкції, затверджений Держфінмоніторингом (станом на 7 листопада 2016 року): [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/Black_list/BlackListFull.pdf.

2. Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T150129.html.

3. Вирок Селидівського міського суду Донецької області від 7 лютого 2017 року: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64564716>.

4. Чолан Т. Судова практика застосування статті 3 Закону України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» / Чолан Тетяна // Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (30 вересня 2016 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 373–375.

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗЛОЧИНІВ

Павленко Тетяна Анатоліївна,

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін, ХНПУ імені Г.С. Сковороди,
старший науковий співробітник сектора дослідження
кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України*

З часу встановлення кримінальної відповідальності за так звані терористичні злочини (ст. 258 «Терористичний акт», ст. 258-1 «Втягнення у вчинення терористичного акту», ст. 258-2 «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», ст. 258-3 «Створення терористичної групи чи терористичної організації», ст. 258-4 «Сприяння вчиненню терористичного акту») постало дискусійне питання щодо визначення родового об'єкта даної групи злочинів. Згідно положень чинного КК України родовим об'єктом цих злочинів виступає громадська безпека, а відтак вони розташовані в Розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» Особливої частини КК України.

Слід підкреслити, що при аналізі терористичних злочинів дослідники звертають увагу на те, що це, в першу чергу, складні багатооб'єктні злочини, які посягають, на територіальну цілісність, державний устрій, суспільну безпеку, нормальне функціонування організацій, установ, на життя та здоров'я людей тощо, залежно від того, охороні яких сфер законодавець надає провідне значення, визначаються ознаки основного об'єкта [1, с. 38]. І це дійсно так. А відтак одні дослідники наводять аргументи на користь того, що об'єктом даних злочинів є громадська безпека, а інші стоять на позиціях, що громадська безпека виступати об'єктом терористичних злочинів не може. Як зазначає О. Шамара, причиною розгалуженості думок стосовно визначення безпосереднього об'єкта, наприклад, терористичного акту є відсутність чіткого визначення мети даного злочину, що надає можливість назвати вісімнадцять подібних складів з-поміж проявів терористичного характеру (статті 112, 113, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 259, 260, 261, 266, 278, 346, 349, 436,

442, 443, 444 КК України). Саме це, на думку науковця, і дає привід до дискусій навколо визначення як родового, так і безпосереднього об'єкта цього злочину та, як наслідок, місцезнаходження цієї норми у відповідному розділі Особливої частини КК України [2, с. 221-223]. Наприклад, Р. Гасанов, В. Зеленецький, В. Ємельянов, В. Настюк, В. Пилипчук пропонували склади терористичних злочинів (статті 258 – 258-4 КК України) виключити з розділу IX «Злочини проти громадської безпеки» і передбачити склади терористичних злочинів у новому окремому розділі Особливої частини, – «Терористичні злочини». Автори ідеї аргументують її особливістю терористичних злочинів, їх багатооб'єктністю та багатомірністю. Основним об'єктом цих злочинів виступають, на думку науковців, різноманітні сфери життєдіяльності людей, національні та наднаціональні інститути, посягання на які зумовлює цілі терористів, які за своєю значущістю можуть бути більш важливими, ніж громадська безпека, наприклад, основи національної безпеки України. Громадська ж безпека, хоча і є завжди об'єктом посягання, але не основним, а додатковим [3, с. 79]. О. Шамара наводить аргументи на користь позиції, що родовим об'єктом терористичного акту виступає національна безпека України [2, с. 209-254]. В.Ф. Антипенко наголошує на тому, що громадська безпека не може бути основним об'єктом тероризму. На думку науковця залякування у тероризмі виступає не самоціллю, а засобом досягнення мети впливу на основний об'єкт, цим реалізується спонукання відповідних осіб до вигідних для терористів рішень. Основним же об'єктом у тероризмі є національні та наднаціональні інститути (у їх різноманітних варіантах), посягаючи на які через дію на безпосередній об'єкт винні особи досягають чи прагнуть досягти головної мети – порушення їх недоторканності [4, с. 93]. Позицію щодо можливості визнання основ національної безпеки України основним безпосереднім об'єктом терористичних злочинів висловлюють й інші науковці [5, с. 24, 25; 6, с. 168; 7, с. 122–125].

Цікавим є той факт, що, і правники, які наголошують на тому, що об'єктом терористичних злочинів є основи національної безпеки, і противники такого підходу говорять про те, що насамперед, доцільно розглядати цю проблему у площині співвідношення національної безпеки і громадської безпеки. Наприклад, О.М. Чорний, що підтримує позицію того, що об'єктом є основи національної безпеки,

говорить про те, що поняття «національна безпека» та «громадська безпека» є видом загального поняття «безпека» [7, с. 123]. Згідно іншого підходу національна безпека як система складається з трьох підсистем, які є діалектично взаємопов'язаними, взаємопроникними, а саме: національна безпека людини, суспільства, держави [8, с. 28]. А відтак, як зазначає В.Я. Тацій, у цьому ракурсі громадська безпека є складником національної безпеки [9, с. 84].

Ми підтримуємо позицію, що терористичні злочини можуть бути і не спрямовані на основи національної безпеки України у випадку, якщо, наприклад, шляхом вибухів зі створенням небезпеки для життя багатьох осіб терорист намагається привернути увагу до своїх релігійних поглядів або створюється терористична група з метою впливу на прийняття рішення юридичною особою (приміром, щоб остання відмовилась від майнових прав на певний об'єкт). Як цілком вірно зазначає В.Я. Тацій, у наведених випадках відсутнє посягання на основи національної безпеки. Особливістю різновидів злочинів, об'єднаних у розділі I Особливої частини КК України, є те, що вони посягають на основи державності (перш за все, територію як обов'язкову рису держави, державну владу, суверенітет) [9, с. 84]. Слід погодитися із твердженням, що тероризм – це суспільне явище, яке охоплює різноманітні вияви терористичної діяльності і є політичним злочином, а його родовим об'єктом є громадська безпека [10, с. 49]. Крім того, слід підтримати тезу про те, що у випадку приєднання до злочинів, що містяться у розділі I Особливої частини КК України, низки інших злочинів, розташованих в інших розділах, це призведе до зміни (розширення) родового об'єкта, а відтак і до зміни систематизації Особливої частини КК, на відміну від тієї, що існує зараз [9, с. 84]. А таке запровадження потребує самостійного, ґрунтовного дослідження.

Література:

1. Глушков В.О., Долженков О.Ф. Організаційно-правові основи боротьби з тероризмом // Актуальні проблеми держави та права: зб. наук. праць / Одеса, 2000. – Вип. 8. – С. 47 – 52.
2. Шамара О. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України : моногр. Київ: Видавничий дім «Артек», 2014. – 280 с.

3. Зеленецький В. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України: моногр. / В. Зеленецький, В. Ємельянов, В. Настюк та ін. ; за заг. ред. В. Зеленецького та В. Ємельянова, Харків. : Право, 2008. – 96 с.

4. Антипенко В.Ф. Поняття тероризму (кримінально-правове визначення) // Право України. – 1999. – № 2. – С. 92 – 95.

5. Журавльов В.П. Кримінально-правове визначення тероризму / В.П. Журавльов, Б.В. Романюк // Тероризм: сучасний стан та міжнародний досвід боротьби / В.П. Журавльов, Б.В. Романюк, В.В. Коваленко та ін. : за ред. Я.Ю. Кондратьєва та Б.В. Романюка. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. – 452 с.

6. Ліпкан В.А. Тероризм і національна безпека України. – К. : Знання, 2010. – 184 с.

7. Чорний О.М. Дискусія щодо визначення родового об'єкту терористичного акту // Наук. вісник Міжнар. гуманітарного ун-ту. Сер.: Юриспруденція. – 2015. – № 18. – Т. 2. – С. 122–125.

8. Нижник Н.Р. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку) : навч. посіб. / Н.Р. Нижник, Г.П. Ситник, В.Т. Білоус ; за заг. ред. П.В. Мельника, Н.Р. Нижник. – Ірпінь : Акад. ДПС України, 2010. – 304 с.

9. Актуальні питання кримінального законодавства України та практики його застосування : моногр. / В.Я. Тацій, В.І. Борисов, Л.М. Демидова та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, Л.М. Демидової. – Харків : Право, 2017. – 400 с.

10. Вакулич В.М. Законодавство України і тероризм // Суспільна політика. – С. 42 – 50 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2010-2/doc/2/01.pdf>.

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ БОРТЬБИ З ФІНАНСУВАННЯМ ТЕРОРИЗМУ

Євгєєва Дарина Петрівна,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник
сектора дослідження кримінально-правових проблем боротьби
зі злочинністю,*

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені
академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна*

В умовах сьогодення тероризм без перебільшення можна вважати справжньою хворобою світового співтовариства, яка є особливо небезпечною через непрогнозованість своїх «спалахів», жорстокі методи вчинення злочинів, зростання числа осіб та організацій, що займаються цією діяльністю, загибель непередбачуваної кількості невинних жертв. Світовий досвід показує, що навіть громадяни держав із розвиненою демократією, де панує право та порядок, потерпають від актів тероризму.

Ще декілька років тому складно було повірити, що ця хвороба пошириться і в Україні. Проте за напруженої ситуації в її східному регіоні тероризм став великою загрозою безпеці громадян нашої держави. У зв'язку з цим дослідження питань протидії тероризму набуло надзвичайної актуальності. Одним із напрямів такої протидії є боротьба з його фінансуванням, адже виявлення грошових каналів забезпечення терористів дозволяє «перекрити кисень» та запобігти їх подальшій злочинній діяльності.

Світова спільнота приділяє значну увагу питанням боротьби з фінансуванням тероризму. Україна також долучилася до цієї діяльності. Зокрема, вона ратифікувала низку відповідних міжнародних документів та розпочала роботу із приведення вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів у цій царині. Нині в нашій державі боротьба з фінансуванням тероризму на нормативному рівні має системний міжгалузевий характер. Важливою ланкою в цій системі є норма у ст. 258–5 КК України, що передбачає кримінальну відповідальність за фінансування тероризму.

Разом із тим внаслідок реформування вітчизняного законодавства виникли нові проблеми як у теорії, так і у правозастосовній діяльності. Прийняті новели не відповідають повною мірою міжнародно-правовим документам та не узгоджуються з іншими положеннями внутрішнього законодавства, внаслідок чого виникають проблеми їх застосування на практиці.

На нашу думку, проблеми застосування норми ст. 258–5 КК України можна поділити на 2 блоки: 1) проблеми, пов'язані з неузгодженістю та суперечливістю норм внутрішнього законодавства; 2) недосконалість механізмів реалізації деяких положень законодавства. Розглянемо деякі з цих проблем.

Що стосується питань першого блоку, дослідники звертають увагу на те, що у законодавчих визначеннях поняття «фінансування тероризму» у ст. 258–5 КК та у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» наявний різний підхід щодо визначення поняття «фінансування тероризму» як щодо ознак об'єктивної сторони, так суб'єктивної сторони суспільно небезпечного діяння. Зокрема, як зазначає Л.М. Демидова, діяння у розглядуваній нормі сформульоване як «дія, спрямована на матеріальне чи фінансове забезпечення...». Водночас у Законах України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 р. та «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р. така дія набуває конкретизації – «надання чи збір будь-яких активів...». Тобто в останньому випадку законодавець прирівнює до фінансування тероризму будь-яку спробу щодо зібрання коштів для терористичної діяльності або надання їх для досягнення бажаного результату [1, с. 93]. Також у зазначеній нормі КК України закріплено спеціальну мету «з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації)...», натомість у вищезгаданому законі передбачено такий елемент суб'єктивної сторони, як «надання чи збір активів будь-якого роду з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково для організації...» [2, с. 172–173]. Вбачається, що до цього блоку слід віднести й проблему неузгодженості законодавчих понять «терористична група» та «терористична організація» із формами співучасті, передбаченими у ст. 28 КК України.

Щодо другого блоку, нині залишається невизначеним вид провадження, в якому має вирішуватися питання щодо визнання організації терористичною (в адміністративному, кримінальному чи цивільному?). На сьогодні у Верховній Раді на другому читанні перебуває законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання організацій терористичними» № 1840 від 26 січня 2015 р. У ньому містяться пропозиції надати повноваження щодо визнання організації терористичною Вищому адміністративному суду України, а у випадку, якщо терористична діяльність організації призвела до виникнення кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України, таке повноваження пропонується закріпити за Радою національної безпеки і оборони України [3]. Піддаючи аналізу законопроект, слід погодитися з висновком Головного юридичного управління, що позасудовий порядок визнання організацій терористичними викликає сумніви у контексті його реалізації у правовій державі, адже закон має надавати гарантії забезпечення права на захист, що включає право на оскарження такого рішення [3].

Іще одна проблема, що стосується другого блоку, полягає у неналагодженості фінансових механізмів протидії досліджуваному злочину. Зокрема, до основних перепон, що заважають перевірці фінансової інформації та її учасників щодо фінансування тероризму та сепаратизму, можна віднести «відсутність офіційного публічного/конфіденційного переліку сепаратистів та осіб, які в цьому підозрюються; відсутність офіційного переліку країн, що підтримують фінансування тероризму; відсутність безкоштовних електронних джерел перевірки інформації, особливо фізичних осіб та безкоштовного доступу до бази даних втрачених паспортів (заявлених до втрати паспортів) та інших; обмеженість інформації щодо осіб, які проводять фінансові операції на суму, меншу 150 000 гривень, без відкриття рахунку, а також у разі здійснення фінансових операцій за допомогою електронних грошей» [4, с. 43].

Удосконалення чинного законодавства України у сфері боротьби з фінансуванням тероризму, на нашу думку, слід проводити за низкою напрямів. Зміни мають бути впроваджені не лише у царині кримінального, а й адміністративного, фінансового законодавства та у міжгалузевих законах. Наведемо деякі із висловлених у науковій літературі конкретних пропозицій.

Так, у сфері фінансового права слухними є пропозиції Е.С. Дмитренка, на переконання якого, ефективним заходом протидії фінансуванню тероризму слід вважати механізм відстеження банками фінансових операцій, які прямо чи опосередковано стосуються такого фінансування. Цей механізм полягає в запровадженні й виконанні правил «знай свого клієнта», що сприяє зведенню до мінімуму намірів використання банку для фінансування тероризму за умови наявності достатньої інформації про своїх клієнтів [5, с. 59].

У сфері адміністративного законодавства вбачається необхідним включення до повноважень Вищого адміністративного суду України визнання організацій терористичними.

Щодо вдосконалення кримінального законодавства, зокрема, В.П. Ємельянов зауважує, що з тексту ст. 258–5 КК незрозуміло, чи підпадає під ознаки цього складу злочину фінансування будь-яких терористичних діянь, як криміналізованих, так і некриміналізованих, чи тільки фінансування терористичних злочинів. Ураховуючи й інші недоліки у чинній редакції цієї норми, учений пропонує викласти диспозицію цієї статті у такому вигляді: «Фінансування тероризму, тобто надання чи збір активів особою, яка усвідомлювала, що це може бути використано повністю або частково для підготовки та вчинення терористичного злочину» [6, с. 56, 68].

З урахуванням вищевикладеного, на сьогодні чинна система протидії фінансуванню тероризму в Україні потребує вдосконалення, що вимагає проведення подальших міждисциплінарних досліджень та утворення робочих груп у Верховній Раді України із залученням фахівців різних галузей права та практичних працівників.

Література:

1. Демидова Л. Фінансування тероризму: проблеми законодавства та правозастосування / Л. Демидова // Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 верес. 2016 р.). – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 92-94.
2. Протидія терористичній діяльності: кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти : монографія / В.В. Белянська, Р.І. Брящей, О.Ф.Бантишев та ін.; за заг. наук. ред. О. В. Шамари. – К.: АртЕк: – 2016. – 450 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визнання організацій терористичними»: проект Закону України від 26 січ. 2015 р. №1840 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53690. – Заголовок з екрана.

4. Актуальні методи, способи та фінансові інструменти фінансування тероризму та сепаратизму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/site_docs/2014/20141229/tipolog2014.pdf. – Заголовок з екрана.

5. Дмитренко Е. С. Роль фінансового контролю у виявленні та припиненні фінансування терористичної діяльності / Е. С. Дмитренко // Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України: зб. матеріалів Інтернет-конф. (Київ, 25 черв. 2015 р.). – К.: Нац. акад. прокуратури України; Міжвід. наук.-дослідн. центр з проблем боротьби з організованою злочинністю при РНБО України, 2015. – 225 с. – С. 56-60.

6. Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : моногр. / В. П. Ємельянов. – Х. : Право, 2016. – 88 с.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Шрамко Сабріє Сейтжелієвна,

*науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України*

Тероризм у світі, а останнього часу й в Україні є ледве чи не головною загрозою суспільству. За офіційними статистичними показниками Генеральної прокуратури України ще у 2013 р. було обліковано 7 злочинів терористичної спрямованості, тоді як у 2016 р. – 2 345. Реальним засобом протидії терористичній діяльності є її блокування та недопущення на початковій стадії, що передбачає здійснення цілої системи виважених та взаємопов'язаних заходів. Зазначені заходи є

складовою кримінологічної політики держави, під якою слід розуміти науково обґрунтовану стратегію і тактику запобігання злочинності за допомогою системи профілактичних заходів спеціально-кримінологічного характеру, а також шляхом відвернення та припинення окремих злочинів [1, с. 38].

Наявне на теперішній час законодавче закріплення антитерористичної діяльності в Україні відповідає кращим міжнародним стандартам, має запобіжну спрямованість та визначає напрями реалізації протидії терористичній діяльності. Наприклад, у Концепції боротьби з тероризмом передбачено вжиття заходів з її виконання здебільшого за превентивними напрямками: визначення та аналіз причин і умов, що сприяють поширенню тероризму; удосконалення правових та організаційних основ боротьби з тероризмом; удосконалення існуючих, розроблення та імплементація нових методів боротьби з тероризмом; оптимізація шляхів та способів захисту прав і свобод людини і громадянина, захисту суспільства та держави від терористичних посягань; інформаційне, наукове, кадрове та матеріально-технічне забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом; підвищення рівня інформованості суспільства про небезпеку та масштаби тероризму; формування громадської думки з метою сприяння ефективній реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом; розвиток міжнародного співробітництва у сфері боротьби з тероризмом [2].

Слід зазначити, що ефективність реалізації цієї Концепції безпосередньо залежить від розробки детального плану дій суб'єктами боротьби з тероризмом. Затверджений у 2013 р. план заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом не враховує масштабних змін у секторі національної безпеки, що відбулися останніми роками. Хоча на відміну від нього на регіональних рівнях прийняті більш деталізовані комплексні програми протидії терористичній діяльності, що визначають здійснення превентивних заходів, спрямованих на посилення захисту життя і здоров'я людей, громадської безпеки, охорони особливо важливих об'єктів та недопущення проявів тероризму у відповідному регіоні.

Однак, тенденції сучасного тероризму в Україні вимагають доповнення програм конкретними діями, спрямованими на зменшення можливостей для вчинення злочинів, які представляють собою

стратегію «захисного простору і фізичних бар'єрів для злочинності» [3, с. 33]. У рамках цієї стратегії можна визначити такі напрями:

- нейтралізація політичних чинників, що посилюють загрозу тероризму. Мається на увазі врегулювання соціальних конфліктів, виникаючих внаслідок незадоволення економіко-політичним курсом держави, а також релігійних, національних та територіальних суперечностей;
- обмеження або усунення технічних та організаційних умов, що сприяють терористичній діяльності;
- посилення заходів безпеки стратегічно важливих об'єктів національної інфраструктури (об'єкти газо-, електро- та водопостачання, місця скупчення широкого загалу людей під час проведення політичних та культурно-масових заходів);
- посилення протидії терористичній діяльності на прикордонних територіях та в зоні проведення антитерористичної операції;
- посилення боротьби з нелегальною міграцією, встановлення дієвого контролю за іноземцями, які перетинають кордони України;
- припинення фінансування тероризму;
- посилення контролю за обігом зброї, вибухових речовин та боеприпасів;
- розроблення та упровадження на державному рівні системи протидії технологіям впливу на свідомість і поведінку людей для маніпулювання їхніми потребами та цінностями;
- цілеспрямоване формування громадської думки у напрямку несприйняття ідеології тероризму та осуду будь-яким його проявам.

Література:

1. Зелинский А.Ф. Методика криминологических исследований : учеб. пособие / А. Ф. Зелинский. – К. : НМК ВО, 1992. – 48 с.
2. Концепція боротьби з тероризмом : Указ Президента України від 25 квітня 2013 р. № 230 // Офіц. вісн. України. – 2013. – № 34. – стор. 30. – Ст. 1202.
3. Голіна В. В. Державне програмування і регіональне планування заходів запобігання злочинності в Україні : монографія / В. В. Голіна, С. Ю. Лукашевич, М. Г. Колодяжний. – Х. : Право, 2012. – 304 с.

ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ

Радутний Олександр Едуардович,

доктор філософії в галузі права, доцент, доцент кафедри кримінального права № 1, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Згідно до положень статей 1 та 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. загрозами національної безпеки в інформаційній сфері визнано: прояви обмеження свободи слова та доступу до публічної інформації; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості, порнографії; комп'ютерна злочинність та комп'ютерний тероризм; розголошення інформації, яка становить державну таємницю, або іншої інформації з обмеженим доступом, спрямованої на задоволення потреб і забезпечення захисту національних інтересів суспільства і держави; намагання маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації тощо.

Крім вказаних нормативно визначених, існують також й інші загрози національній безпеці України в інформаційній сфері.

1. Відсутність національної незалежної бази з випуску електронно-обчислювальних та комунікативних пристроїв, повна залежність від іноземних комплектуючих та програмного забезпечення.

2. Відсутність автономних майданчиків для обміну інформацією (на кшталт іноземних Twitter, Facebook, YouTube, ЖЖ, Вконтакте, Однокласники тощо).

3. Побудова всесвітньої мережі Internet таким чином, що її основні базові центри, вузли та магістралі знаходяться за межами території України. Національний уряд України не має як впливу, так і відношення до транснаціональних корпорацій, які її обслуговують та(або) контролюють, зокрема, ICANN (<https://www.icann.org/gu> – некомерційна організація з розподілу адрес та номерів, яка відповідає за глобальну координацію системи унікальних елементів Інтернету, стабільність роботи та безпечну організацію), IANA (<http://www.internetassignednumbersauthority.org/> – «Адміністрація адресного про-

стору Інтернет» – організація, що управляє просторами IP-адрес, доменів верхнього рівня, а також реєструє типи даних MIME і параметри інших протоколів Інтернету, працює під контролем ICANN), ISOC (<http://www.internetsociety.org/> – міжнародна професійна організація, що здійснює розвиток та забезпечення доступу у мережі Інтернет) та інших, які насправді її контролюють.

4. Поспішність, безсистемність, необґрунтованість та замовний характер законопроектів, зокрема, в галузі кримінального права, як загроза національній безпеці України в інформаційній сфері. Якщо автори вказаних законопроектів діють цілеспрямовано на руйнацію правової системи, то це можливо визнати проявами інформаційної агресії [5], що в цілому є загрозою для суспільства. Такі прояви можуть мати внутрішніх або зовнішніх замовників, або можуть бути викликані жагою отримання та опрацювання грантів, які, здебільше, теж мають іноземне походження і фінансування.

5. Безвідповідальність у законодавчій та правоохоронній сферах. Можливо, є певний сенс у тому, щоб придивитися до ініціативи Молдови про стягнення компенсації з прокурорів та суддів за програні цією країною справи в ЄСПЛ [4] та(або) передбачити кримінальну відповідальність депутатів Верховної Ради, наприклад, у тому явному випадку, коли конкретна, прийнята персональним складом парламенту, правова норма згодом була визнана неконституційною.

6. Появи нових форм суспільно небезпечних діянь, за однією з яких закріпився неологізм «тролінг» (англ. «trolling») – тобто, нагнітання учасником інтернет-спілкування агресії, гніву або конфлікту шляхом відкритого чи таємного перекручення, приниження або образи почуттів іншого співрозмовника. Разом з поданням засобами масової інформації винятково агресивного новинного контенту [6, с. 119 – 123] тролінг стає живильним середовищем для подальшої фрустрації населення та штучної поляризації суспільної думки. В якості засобів тролінгу використовуються хвилі виправлень (постмодерація повідомлень, окремих тем або новин) – так званий «флейм» (від англ. flame – полум'я, вогонь), або конфронтація – так званий «холівар» (від англ. holy war – священна війна) [3, с. 48 – 51], [7, с. 135 – 136]. Втім, на сьогодні кримінальне законодавство у низці норм (статті 109 – 111, 181, 238, 258-2, 259, 266, 295, 330, 361 – 363-1, 436, 437 КК України та інші) вже фактично передбачає відповідальність

за прояви тролінгу, який, безумовно, слід виокремлювати серед інших різновидів суспільно небезпечної поведінки, але доповнення КК України новою окремою нормою з цього приводу слід вважати недоцільним.

7. Небезпека з боку неконтрольованого штучного інтелекту та новітніх технологій заподіяння шкоди. Відома міжнародна неурядова організація **Amnesty International** наполягає на тому, щоб повністю заборонити розробку роботів-вбивць, які базуються на новітніх технологіях (їх прикладом є безпілотний повітряний апарат Shadow Hawk, який розробляється в США компанією Vanguard Defense Industries; автономний безпілотний надзвуковий літак Taranis розробки Великої Британії тощо) [8].

За повідомлення видання *Technology Review* вже через 60 років штучний інтелект стане значною загрозою для людства. До 2022 року він буде мислити приблизно на 10% як людина, до 2040 року – на 50%, до 2075 року – процеси мислення не можливо буде відрізнити від людських [1]. Джеймс Баррат вважає, що підсумковою стадією робіт зі створення спочатку розумних машин, а потім машин, які є більш розумними за людину, стане не їх інтеграція у наше життя, а їх перемога над нами [2, с. 75].

Неминуче наближається час, коли людство буде поділяти середовище свого існування з штучним інтелектом, але роздуми щодо відповідальності штучного інтелекту (наприклад, за аналогією з відповідальністю юридичних осіб) мають сенс тільки в тому випадку, якщо людство збереже контроль над останнім.

Література:

1. Etzioni Oren. No, the Experts Don't Think Superintelligent AI is a Threat to Humanity // [Electronic resource] – Mode of access : <https://www.technologyreview.com/s/602410/no-the-experts-dont-think-superintelligent-ai-is-a-threat-to-humanity/> – Title from the screen.
2. Баррат Дж. Последнее изобретение человечества: искусственный интеллект и конец эры Homo sapiens. – М.: Альпина Нон-фикшн, 2015. – 304 с.
3. Внебрачных Р.А. Троллинг как форма социальной агрессии в виртуальных сообществах // Вест. Удмуртского ун-та. – 2012. – Вып.1. – С.48–51 [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://vestnik.udsu.ru/2012/2012-031/vuu1203108.pdf>.

4. Молдавские судьи и прокуроры, виновные в проигрыше процессов в Европейском суде по правам человека (ЕСПЧ), будут выплачивать государству суммы по удовлетворенным ЕСПЧ искам / NewsMaker, 29.01.2016 // [Електрон. ресурс] – Режим доступу : <http://newsmaker.md/rus/novosti/sudi-i-prokurory-zaplatyat-za-proigrannye-dela-v-espch-21956>.

5. Радутний О.Е. Поняття та ознаки інформаційної агресії на законодавчому рівні в кримінально-правовій сфері / Інформація і право: науковий журнал / редкол.: В.Г. Пилипчук та ін. – К.: Наук.-досл. ін-т інформатики і права Нац. акад. правових наук України, 2015. – № 2(14). – С. 58 – 64.

6. Савінова Н.А. Інформаційна політика України у дискурсі безпеки людини і громадянина / Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави : зб. матер. наук.-практ. конф. (Київ, 19 березня 2015 року). – К. : Центр навч., наук. та період. видань НА СБ України, 2015. – 512 с.

7. Семенов Д.И., Шушарина Г.А. Сетевой троллинг как вид коммуникативной деятельности // Междунар. журнал экспериментального образования : науч. журнал. – Москва, 2011. – Вып. 8. – С. 135–136.

8. Сербенко Н. Автономные системы вооружения: нерешенные вопросы морали, нравственности, международного права и геополитики // [Електрон. ресурс] – Режим доступу : <http://bintel.com.ua/ru/article/robots2/> – Заголовок з екрана.

КІБЕРВІЙНИ: КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МІЖНАРОДНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Бараненко Роман Васильович,

кандидат технічних наук, доцент, професор кафедри професійних та спеціальних дисциплін, Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

Присяжна Єлизавета Юрїївна,

студентка, Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ

Людство завжди прагнуло якнайповніше опанувати всі доступні йому простори. В результаті останні рано чи пізно перетворювалися на «території» запеклих протистоянь і конкретної боротьби у сфері внутрішніх і зовнішніх відносин [1, с.9].

На полі бою кіберпростору немає мирних договорів, кордонів та «Мінських угод». Його терени охоплюють воєнні, інформаційні, економічні та інші сфери управління й комунікації будь-якої країни світу.

На ситуацію підкорення кіберпростору й Дикого Заходу вказують К. Демчак і П. Домбровський: «Фронтір не може бути нескінченним. Рано чи пізно добрі сусіди зводять добрі огорожі, які мають бути й в кіберпросторі. Сьогодні ми бачимо початок цього процесу на міжнародному рівні. Кожна країна підходить до цього питання по-своєму, починаючи від спроб Китаю створити власний контрольований внутрішній Інтернет і закінчуючи зростанням Інтернет-фільтрів та правил доступу в західних демократіях. На нинішній Інтернет чекає те саме, що й на американські прерії в 1880-х роках – він зміниться назавжди» [2, с. 32].

Нині важливість кіберпростору підтверджується появою концепцій ведення боротьби в ньому та створенням у складі збройних сил багатьох країн світу спеціальних структур на зразок [3, с.11]:

- об'єднаного Кіберкомандування (U.S. Cyber Command – USCYBERCOM) та спеціалізованого кібернетичного розвідувального центру у США;

- Управління мережних операцій у Німеччині;

- Центрального управління з кібербезпеки, Оперативного центру забезпечення кібербезпеки (CSOC) та Центру державного зв'язку (GCHQ) у Великобританії;

- Центру інформаційних систем Служби безпеки (CISSS) та Національного агентства безпеки інформаційних систем (ANSSI) у Франції;

- спеціалізованого центру захисту національного кіберпростору Tehila в Ізраїлі;

- кіберпідрозділів у складі Федеральної служби безпеки Росії тощо.

О.О. Мережка визначає поняття «кібервійна» як використання Інтернету й пов'язаних з ним технологічних і інформаційних засобів однією державою з метою заподіяння шкоди військовій, технологічній, економічній, політичній та інформаційній безпеці та суверенітету іншої держави [4].

Досить легко уявити собі, до чого може призвести використання Інтернету якоюсь державою з метою дестабілізації ситуації на світових ринках або в системах оборони та управління інших держав. Так, певна держава за допомогою організованих хакерських атак могла б захопити контроль над комп'ютерними системами фінансових інститутів у Європі та США, а також над елементами систем оборони, зокрема ядерної оборони певної країни [5].

Сучасній історії вже відомі приклади проведення бойових дій у віртуальному середовищі. Наприклад, у 2008 році елементи кібервійни мали місце в протистоянні між Росією та Грузією. На території Грузії було відключено російські канали новин, які Грузія звинуватила у веденні інформаційної війни. Також було заблоковано інтернет-зв'язок сайтів з доменом «.ru». Атаки з Росії на сайти парламенту, уряду та міністерства оборони виявилися дуже організованими та масовими, блокованими виявилися навіть сайти інформаційних агентств Грузії. Уряд самопроголошеної Республіки Південної Осетії також повідомив про атаки на сайти її державних установ та інформаційні агентства республіки. А в 2012 році подібні комп'ютерні битви відбулись між Південною та Північною Кореєю. Відомий випадок, коли звичайні хакери змогли взяти під свій контроль комп'ютерні пристрої самого Пентагону. Саме тому не викликає великого здивування той факт, що деякі організації терористів почали навчати справжні підрозділи кібервоїнів [6].

Мережними воїнами можуть бути етнічні, націоналістичні й сепаратистські рухи, кримінальні угруповання, терористи й революціонери, що практикують насильство, хакери, воєнізовані групи соціальних активістів. При цьому, згідно з об'єктивними даними, їх політичний, економічний та соціальний вплив неухильно зростає [7].

З юридичного погляду проблема полягає в тому, що міжнародне право немає чітких критеріїв, за допомогою яких можна було б відокремити акти звичайного комп'ютерного хуліганства від таких нападів, які внаслідок своєї серйозності мають характер збройного нападу на державу або є початком збройної агресії проти певної держави [5].

Міжнародним співтовариством й досі не напрацьовано взаємопогодженого набору принципів, правил і норм, що регулювали б на міжнародному рівні інформаційну безпеку й відповідно порядок здійснення воєнних операцій у кіберпросторі, а також можливість зберігати нейтралітет, як це прийнято в традиційних війнах [8, с.18].

У 2001 році Радою Європи було розроблено «Конвенцію про кіберзлочинність», в якій виділено наступні види правопорушень:

- проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем (незаконний доступ, нелегальне перехоплення, втручання до даних, втручання до системи, зловживання пристроями);
- пов'язані з комп'ютерами (підробка, шахрайство);
- пов'язані зі змістом (пов'язані з дитячою порнографією);
- пов'язані з порушенням авторських і суміжних прав.

Щодо покарання за вищезазначені злочини в Конвенції мова йде лише поверхнево, а саме: «кожна сторона вживає такі законодавчі та інші заходи, які можуть бути необхідними для встановлення кримінальної відповідальності відповідно до її внутрішнього законодавства».

Що ж до інших нормативно-правових актів міжнародного рівня, то варто зазначити розробку проекту міжнародної угоди професора О.О. Мережка, яка називається «Конвенція про заборону використання кібервійни в глобальній інформаційній мережі інформаційних і обчислювальних ресурсів (Інтернеті)». Проект науковця свідчить, що Інтернет повинен залишатися вільним від військових дій і розглядатися як «спільна спадщина людства» [9].

Таким чином, дана ініціатива О.О. Мережка є вагомим внеском для міжнародного регулювання комп'ютерних злочинів і кібервійн, зокрема. Проте вона є так званим «актом про ненапад», а, проводячи паралелі з історією, це ще не дає підстав покладатися на нього, як на вагому опору.

Отже, регулювання відносин у сфері використання комп'ютерних технологій на міжнародному рівні здійснюється лише поверхнево. Негативні явища кіберпростору набувають загрозливих масштабів, що зумовлює необхідність охоплення його регулятивними та охоронними функціями права, а також підвищує увагу до кібербезпеки як до окремої складової національної безпеки України.

Література:

1. Дубов Д.В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва: моногр. / Д.В. Дубов. – К.: НІСД, 2014. – 328 с.
2. Demchak Chris C. Rice of a cybered Westphalian age / Chris C. Demchak, Peter Dombrowski // Strategic studies Quarterly. – 2011. – №5 (1). – P.32–61.
3. Бурячок, В.Л. Інформаційна та кібербезпека: соціотехнічний аспект: підручник / [В.Л. Бурячок, В.Б. Толубко, В.О. Хорошко, С.В. Толіупа]; за заг. ред. д-ра техн. наук, професора В.Б. Толубка. – К.: ДУТ, 2015. – 288 с.
4. Мережка А.А. Конвенция о запрещении использования кибервойны в глобальной информационной сети информационных и вычислительных ресурсов (Интернете). – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/publcontent>.
5. Тимченко Л.Д. Кібербезпека – нова проблема міжнародної безпеки [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://weststudents.com.ua/glavy/64825-106-kberbezpeka-nova-problema-mjnarodno-bezpeki.html>.
6. Мухаметдинов И. Что такое кибервойна и чем она грозит? [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://proual.info/society/10148/>.
7. Актуальні проблеми міжнародних відносин. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uk.x-pdf.ru/5istoriya/1391138-20-aktualni-problemi-mizhnarodnih-vidnosin-vipusk-109-chastina-ii-kiiv-2012-aktualni-problemi-mizhnarodnih-vidnosin.php>.
8. Дубов Д.В. Кібербезпека: світові тенденції та виклики для України. / Д.В. Дубов, М.А. Ожеван. – К.: НІСД, 2011. – 30 с.

9. Кібервійна [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://uk.socio.wikia.com/wiki/Кібервійна>.

ВРЕГУЛЮВАННЯ ДЕЯКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ (ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ) ТЕРИТОРІЯХ

Чумак Ксенія Олександрівна,

кандидат юридичних наук, головний науковий співробітник відділу організації науково-методичної роботи, Науково-дослідний інститут Національної академії прокуратури України

Наша держава потерпає від агресії з боку сусіда, об'єктивно не контролює частину своєї території, має справу з величезною кількістю внутрішньо переміщених осіб. Однак зазначені факти, як і процес мирних перемовин, який триває, не виправдає державу в майбутньому, якщо вона не виконає свої позитивні зобов'язання і не зробить все можливе не тільки для поновлення контролю над своєю територією, але й для забезпечення прав і свобод своїх громадян.

В Кримінальному кодексі є лише одна стаття, яка стосується непідконтрольних територій, зокрема стаття 332¹, яка передбачає відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї.

У Кримінальному процесуальному кодексі передбачена також лише одна стаття 615, яка при розслідуванні злочинів в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції дає право прокурору використовувати певні повноваження слідчого судді.

Слід звернути увагу на Закон України „Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції”, прийнятий у серпні 2014 року. Здавалосьь, Закон з такою назвою мав би визначити всі особливості кримінального процесу на непідконтрольних територіях. Однак він містить лише шість статей, що поверхнево визначили питання підслідності та підсудності.

Не урегульованість суспільно-значущих правовідносин на непідконтрольних (тимчасово окупованих) територіях свідчить про ігнорування засади правової визначеності. І це при тому, що з метою забезпечення прав і свобод людини, процес досудового розслідування повинен бути чітко регламентований, щоб уникнути беззаконня і свавілля.

На цю тему у справі «Барановський проти Польщі» Європейський суд з прав людини вказав, що національне законодавство повинно бути передбачуваним, тобто закони мають бути сформульовані чітко і однозначно.

З перших днів після відторгнення Криму та частини Донбасу Українська влада зобов'язана була прийняти закон щодо особливостей розслідування злочинів, вчинених на непідконтрольних (тимчасово окупованих) територіях.

Усвідомлюючи, що на непідконтрольних (тимчасово окупованих) територіях, іноді в умовах бойових дій, важко розслідувати злочини, а то і неможливо, потребує необхідності внесення зміни до статті 49 Кримінального кодексу, яка регулює питання строків давності. Зокрема, перебіг строків давності за злочини, вчинені на непідконтрольних територіях, повинен зупинятися до відновлення на цій території суверенітету держави.

Крім того, законодавцем не урегульовано й питання зупинення перебігу строків позовної давності, у зв'язку з проведенням антитерористичної операції, що в майбутньому унеможливує захист інтересів держави. У зв'язку з цим необхідно внести відповідні зміни до статті 263 Цивільного кодексу України.

Слід зауважити, що в умовах бойової обстановки життю і здоров'ю військовослужбовців постійно загрожує небезпека. Тому, на наш погляд, доцільно змінити ст. 23 КПК України «Безпосередність дослідження показань, речей і документів», зазначивши про можливість визнання джерелами доказів показань, що не були предметом безпосереднього дослідження суду, але містяться у протоколах допитів особи, яка через загибель, хворобливий стан, інші поважні причини не може з'явитися до суду. Зазначені зміни дозволять вирішити проблеми, які виникають, якщо свідок був допитаний слідчим (прокурором), але у подальшому не може з'явитися до суду, зокрема, через загибель, блокування у «котлі», знаходження у полоні, непридатному стані у лікувальному закладі тощо.

На сьогодні КПК України передбачає можливість відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, водночас вона обмежена законодавчою вимогою про те, що відновленню підлягають втрачені матеріали в тому кримінальному провадженні, яке завершилося ухваленням вироку суду. Фактично це означає, що у разі фізичного знищення чи втрати певного процесуального джерела доказів у кримінальному провадженні, в якому ще тільки триває судовий розгляд і не ухвалено вироку, відновити таке джерело у порядку, передбаченому КПК України, неможливо, а інші варіанти такого відновлення Кодексом прямо не передбачені. З огляду на викладене, вважаємо за необхідне внести відповідні поправки до статті 524 КПК України.

Також, з метою дотримання розумних строків досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень вважаємо за необхідне визначити конкретні строки розгляду судом клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, а також про допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.

Внесення відповідних змін у національне законодавство сприятиме:

- забезпеченню прав і свобод громадян та урегулюванню деяких особливостей розслідування злочинів, вчинених на непідконтрольних (тимчасово окупованих) територіях;

- удосконаленню нормативно-правової бази у сфері діяльності спеціальних та правоохоронних органів, що у свою чергу сприятиме підвищенню ефективності досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, захисту прав і свобод громадян та правоохоронної діяльності;

- врегулювання спірних питань щодо: порядку зупинення перебігу строків давності за злочини, вчинені на непідконтрольних (тимчасово окупованих) територіях; зупинення перебігу строків позовної давності; порядку визнання судом доказів, здобутих в умовах бойових дій, у тому числі під час проведення антитерористичної операції; порядку відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження; визначення строків розгляду судом клопотань про тимчасовий доступ до речей і документів, а також про допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні.

КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

Філей Юрій Володимирович,

*кандидат юридичних наук, доцент, декан юридичного факультету,
Запорізький національний технічний університет*

Відповідно із змінами внесеними у статтю 59 Кримінального кодексу згідно із Законом № 1689-VII від 07.10.2014, конфіскація майна встановлюється за злочини проти основ національної безпеки України незалежно від ступеня їх тяжкості і може бути призначена лише у випадках, спеціально передбачених в Особливій частині Кодексу.

З урахуванням цих змін на сьогодні законодавець з шістнадцяти санкцій Розділу 1 «Злочини проти основ національної безпеки України» у чотирнадцяти передбачив додаткове покарання у виді конфіскації майна, тобто примусове безоплатне вилучення у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Тобто цей вид покарання включено у всі санкції цього Розділу, окрім ст. 114-1 «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань».

Ставлення вчених до цього виду покарання є далеко неоднозначним. М.І. Панов та Н.О. Гуторова зазначають, що «наявність у КК такого виду покарання, як конфіскація майна, суперечить основним принципам кримінального права» [1, с.57]. Позбавлення засудженого майна, нажитого законним шляхом (конфіскація), не тільки не сприяє його законотворчій поведінці, але й у деяких випадках стимулює його подальшу злочинну діяльність. На нашу думку, цей вид покарання не сприяє досягненню мети спеціальної превенції, не виправляє злочинців, а також не відповідає принципу гуманізму. Для аргументації цього твердження пропонуємо аналіз кримінального законодавства деяких іноземних країн.

Наприклад, згідно зі ст. 75 КК Данії, прибутки, отримані від будь-якого злочинного діяння, чи еквівалентна їм сума можуть бути повністю або частково конфісковані. Можуть бути також конфісковані предмети, використані чи використання яких передбачалося в злочинному діянні; предмети, створені злочинним діянням. Однак,

згідно з ч. 4 ст. 76а КК Данії, конфіскація не може бути застосована, якщо злочинець довів, що майно було придбано правовим шляхом або за допомогою правомірно придбаних засобів. Згідно зі ст. 77 КК Данії, конфісковане майно може бути використане для задоволення позову про відшкодування збитків, якщо ж злочинець виплатив потерпілій стороні компенсацію, то сума, яка конфіскується, підлягає відповідному зменшенню. Відповідно до ст. 97с КК Данії, конфіскація *аналогічно покаранню* може бути відстрочена [2, с.66–70, 93].

Стаття 34 КК Норвегії передбачає конфіскацію будь-якого прибутку, отриманого в результаті кримінально караного діяння, якщо тільки злочинець не доведе, що майно було здобуто законним шляхом. Згідно зі ст. 37d КК Норвегії, конфісковане за вимогою потерпілого використовується для відшкодування шкоди, а якщо засуджений виплатив компенсацію потерпілому, то конфіскована сума відповідно зменшується [3, с.48–51, 57].

Згідно зі ст. 8 глави 1 КК Швеції, незалежно від санкції злочин може спричинити конфіскацію майна, а ст. 1 глави 36 «Про конфіскацію майна ...» КК Швеції передбачає конфіскацію доходів, отриманих у результаті злочину. Стаття 17 передбачає виплату компенсації потерпілій стороні в розмірі вилучених доходів [4, с.26, 272, 280–281].

У п. 10 ст. 131-6 КК Франції передбачено конфіскацію речі, що служила або була призначена для вчинення злочинного діяння [5, с.87].

Відповідно до ст. 73 глави 7 «Конфіскація майна і вилучення предметів злочину» КК ФРН, якщо в результаті протиправного діяння була отримана яка-небудь майнова вигода, то суд призначає конфіскацію майна, придбаного в такий спосіб. Однак, якщо потерпілий висуває які-небудь претензії, то це майно використовується для задоволення його вимог. Якщо ж після конфіскації майно було знищено, то, згідно з ч. 1 ст. 74f КК ФРН, потерпілому відшкодовується шкода з державної скарбниці у грошах з урахуванням вартості майна [6, с.50, 54].

Дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн з цього питання можна продовжувати, але проведений вибірко-вий порівняльно-правовий аналіз показав, що конфіскація як вид кримінального покарання в цих законодавчих актах відсутня. В.В.

Сташис зазначає, що «від конфіскації майна як виду покарання слід відрізнити так звану *спеціальну конфіскацію*, що не є покаранням» [7, с. 315]. На відміну від конфіскації майна, вилучення засобів і знарядь, за допомогою яких був вчинений злочин, не є покаранням і здійснюється в будь-якому разі, незалежно від того, яка міра покарання призначена судом.

Проаналізоване зарубіжне кримінальне законодавство передбачає саме *спеціальну конфіскацію*. Так, знаряддя злочину, що належать обвинуваченому, конфіскуються; гроші, цінності та інші речі, нажиті злочинним шляхом, передаються в доход держави; гроші, цінності та інші речі, які були об'єктом злочинних дій, повертаються їх законним володільцям. Звісно, простіше призначити покарання у виді конфіскації майна, ніж доводити, що воно набуто злочинним шляхом.

Отже, на нашу думку, додатково позбавляти засудженого майна, в тому числі за злочини проти основ національної безпеки України, яке правомірно ним отримано, є негуманним і недоцільним, оскільки конфіскація у більшості випадків поєднується з позбавленням волі на значний строк. Відсутність майна у особи після звільнення не сприяє ресоціалізації і соціальної адаптації злочинця, а змушує його вчиняти нові й нові злочини.

Література:

1. Панов М. Проблеми оптимізації санкцій за фінансові злочини / М. Панов, Н. Гуророва // *Право України*. – 2000. – № 9. – С. 56–58.
2. Уголовный кодекс Дании / Научное редактирование и предисловие С.С. Беляева, канд. юрид. наук (МГУ им. М.В. Ломоносова). Перевод с датского и английского канд. юрид. наук С.С. Беляева, А.Н. Рычевой. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 230 с.
3. Уголовное законодательство Норвегии / Науч. ред. и вступ. статья докт. юрид. наук, профессора Ю.В. Голика. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 357 с.
4. Уголовный кодекс Швеции / Научные редакторы проф. Н.Ф. Кузнецова и канд. юрид. наук С.С. Беляев. Перевод на русский язык С.С. Беляева. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 320 с.

5. Уголовный кодекс Франции / Науч. редактирование канд. юрид. наук, доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой; перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

6. Уголовный кодекс ФРГ. – М.: Изд-во «Зерцало», 2000. – 208 с.

7. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; за ред. професорів М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – К.-Х.: Юрінком Інтер – Право, 2002. – 416 с.

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ ІЗ ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Шепітько Михайло Валерійович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, докторант, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України

Серед злочинів проти основ національної безпеки наявне таке суспільно небезпечне діяння як «Посягання на життя державного чи громадського діяча» (ст. 112 КК України). Причому посягання на життя названих у нормі державних чи громадських діячів свідчить про те, що страждають саме основи національної безпеки у відповідності до найменування розділу I КК України «Злочини проти основ національної безпеки». Такий висновок нам здається сумнівним, оскільки мотив, мета та умисел вчинюваного діяння може суттєво відхилятися від названого об'єкта. Таким чином, важливим є встановлення зв'язку між суб'єктом злочину та потерпілим.

З точки зору конструкції складу злочину суб'єкт є загальним: фізична, осудна особа, яка досягла 14 років до моменту вчинення цього злочину. Потерпілий для цього складу відіграє більш суттєву роль. Законодавець визначив потерпілими від цього злочину – Президент України, Голова Верховної Ради України, народний депутат України,

Прем'єр-міністр України, член Кабінету Міністрів України, Голова чи член Вищої ради правосуддя, Голова чи член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голова чи суддя Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України, Генеральний прокурор, Директор Національного антикорупційного бюро України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Голова або інший член Рахункової палати, Голова Національного банку України, керівник політичної партії. Усі потерпілі, окрім керівника політичної партії, є державними діячами відповідно до їх правового статусу.

Потерпілий як ознака об'єкту складу злочину є системоутворюючою для цього злочину. Наявність специфічного потерпілого дозволило вказати не тільки на окремий склад злочину, а ще й вказати на загальний мотив суб'єкта – вчинення посягання на їх життя у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю. Посягання на життя цих державних чи громадських діячів охоплює замах на вбивство та вбивство.

Склад злочину, передбачений ст. 112 КК України, є спеціальним складом у порівнянні до ст. 115 КК України «Умисне вбивство». Причому спеціальний склад посягання на життя державного чи громадського діяча (ст. 112 КК України) є близьким до умисного протиправного заподіяння смерті особі чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку (п. 8 ч. 2 ст. 115 КК України). Санкції цих норм повністю збігаються. Особливістю є лише охоплення ст. 112 КК України ще й замаху на вбивство. У такому випадку злочин, передбачений ст. 112 КК України теоретично міг бути повністю вбудований як обтяжуюча ознака умисного вбивства (ч. 2 ст. 115 КК України). Не зрозумілим є також те, який безпосередній об'єкт цього злочину (ст. 112 КК України) є основним – суспільні відносини, що забезпечують життя або суспільні відносини, що забезпечують основи національної безпеки?

Інша ситуація наявна щодо порівняння ст. 112 КК України із злочином проти правосуддя «Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя» (ст. 379 КК України). У цій частині викликає зацікавленість той факт, що посягання на життя Голови чи члена Вищої ради правосуддя, Голови чи члена Вищої кваліфікаційної комісії

суддів України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора, Директора Національного антикорупційного бюро України віднесено до злочину, який охороняє основи національної безпеки (ст. 112 КК України), а не правосуддя. Крім того, названі державні діячі здійснюють або забезпечують здійснення правосуддя. Тому одним із безпосередніх об'єктів цього посягання є суспільні відносини у сфері здійснення (або забезпечення здійснення) правосуддя.

В розділі XVIII КК України передбачено ст.ст. 377-379, 398-400 КК України, які охороняють не тільки життя, а ще й здоров'я, власність, честь та гідність суддів, народних засідателів, присяжних, захисників або представників особи. Це навіть дозволило М. І. Бажанову та Ю. І. Кулешову виокремити за цією підставою окремий видовий об'єкт – суспільні відносини у сфері забезпечення безпеки, захисту життя, здоров'я, власності, честі та гідності [1, С. 7-8; 2, С. 42]. Тож, ціла група злочинів проти правосуддя вже забезпечує безпеку особам, які здійснюють або забезпечують здійснення правосуддя. Тим більше є цікавим, чому законодавець виокремив серед цих осіб високопосадовців і вирішив, що посягання на них у зв'язку з їх державною діяльністю є посяганням на основи національної безпеки.

На нашу думку, такий підхід законодавця може бути хибним. Умисне вбивство названих осіб, що є державні діячами в органах, що здійснюють або забезпечують здійснення правосуддя, може бути здійснено і з інших мотивів, не пов'язаних з їх державною діяльністю. У такому випадку кваліфікація зміниться – кваліфікація має відбуватися за загальним нормою – ч. 1 ст. 115 КК України (карається позбавленням волі на строк від семи до п'ятнадцяти років). При цьому якщо відбудеться умисне вбивство Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України з мотиву здійснення ними правосуддя (наприклад, з метою протидії прийняття певного рішення в сфері правосуддя), то у цьому разі кваліфікація не може бути за ст. 379 КК України, а має відбуватися за ч. 1 ст. 115 КК України. У зв'язку з цим виникає питання про раціональність виокремлення складу злочину, який би захищав не тільки життя, а й здоров'я, власність,

честь та гідність Голови чи члена Вищої ради правосуддя, Голови чи члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Голови чи судді Конституційного Суду України або Верховного Суду України, або вищих спеціалізованих судів України, Генерального прокурора, Директора Національного антикорупційного бюро України у зв'язку із здійсненням або забезпеченням здійснення ними правосуддя в межах розділу XVIII КК України «Злочини проти правосуддя».

Література:

1. Бажанов М. І. Злочини проти правосуддя: консп. лекцій / Марко Ігоревич Бажанов. – Х.: НЮАУ. – 29 с.
2. Кулешов Ю. И. Преступления против правосудия: проблемы квалификации и законодательной регламентации: монография / Юрий Иванович Кулешов. – М.: РАП, 2007. – 276 с.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ ЯК ОДНА ІЗ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Книженко Світлана Олександрівна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри криміналістики та судової експертології, Харківський національний університет внутрішніх справ,

Однією із цілей Стратегії національної безпеки України є утвердження прав і свобод людини і громадянина [1]. Захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави неможлива без формування ефективного правосуддя, яке реалізовується за умови суворого дотримання закону як самими представниками судової влади, так і іншими особами.

Водночас, необхідно зазначити, що на сьогодні правосуддя зазнає протиправного впливу. Так, об'єктом злочинних посягань досить часто стають особи, що здійснюють правосуддя; процесуальна діяльність органів досудового розслідування, суду, кримінально-виконавчих установ. Крім того, непоодинокими є випадки, коли злочинні

діяння вчиняють представники судової влади та органів досудового розслідування.

Наслідками вказаних злочинів є порушення встановленого законом порядку здійснення судочинства, завдання шкоди учасникам кримінального процесу, поширення нігілізму. В сукупності названі фактори підривають основи державотворення та спричиняють загрозу національній безпеці.

Аналіз статистичних даних Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури України вказує на те, що за останні п'ять років кількість злочинів проти правосуддя зросла майже вдвічі, але лише 20% із них направляється до суду [2; 3]. Така ситуація вимагає пильної уваги з боку науковців до проблем протидії вказаним кримінальним правопорушенням. Серед засобів та методів протидії злочинам проти правосуддя особливої уваги заслуговують криміналістичні, оскільки вони забезпечують їх своєчасне виявлення, розслідування та запобігання.

Актуальність даної теми пояснюється тим, що в юридичній літературі майже відсутні криміналістичні дослідження з питань розслідування злочинів проти правосуддя, що негативно позначається на якості та ефективності їх розслідування.

Вивчаючи питання методики розслідування злочинів проти правосуддя відзначимо, що серед вчених предметом розгляду були лише окремі види вказаних злочинів. Так, роботи О.Я. Баєва присвячені розслідуванню примушування до дачі показань; Н.В. Грязевої, Р. М. Морозова і А.С. Ямашкіна – розслідуванню втеч з місць позбавлення волі; М.Х. Мустафаєва – розслідуванню злочинів проти правосуддя, скоєних працівниками правоохоронних органів; Д.Ю. Четвертака – розслідуванню приховування злочинів; А.В. Шепаліна – розслідуванню відмови свідка від дачі показань. Таким чином, перед криміналістами постало завдання формування основ методики розслідування злочинів проти правосуддя.

Одним із важливих питань розробки окремих криміналістичних методик, в тому числі й досліджуваних злочинів є принципи їх формування. Зауважимо, що принципи визначають побудову та реалізацію вказаних методик [4, с. 188-189]. Аналіз юридичної літератури, опитування слідчих та процесуальних керівників дозволяє нам до принципів формування методики розслідування окремих видів зло-

чинів, в тому числі й злочинів проти правосуддя, віднести: диференційність; адаптивність; етапність; алгоритмічність.

Диференційність означає формування окремих криміналістичних методик з врахуванням їх криміналістичної класифікації, яка базується на кримінально-правовій класифікації злочинів.

Адаптивність – це необхідність врахування при формуванні окремої криміналістичної методики ситуацій, що мають місце під час розслідування (судового розгляду) кримінальних проваджень та стратегічних і тактичних завдань.

Етапність та алгоритмічність методики вказує на те, що рекомендації повинні розроблятися відповідно до етапів розслідування (судового розгляду) кримінальних правопорушень та виражатися в алгоритмах дій слідчого (судді, суду).

Інформаційною основою формування дієвих методик розслідування злочинів проти правосуддя є їх криміналістична характеристика. Тому наступним важливим завданням є розробка криміналістичної характеристики злочинів проти правосуддя. Зважаючи на те, що вказані злочини різноманітні (вчиняються службовими та іншими особами, мають різні сліди, наслідки тощо), пропонуємо їх криміналістичну характеристику розробляти диференційовано – відповідно до їх криміналістичної класифікації.

Не менш важливим завданням при формуванні методики розслідування злочинів проти правосуддя є визначення суб'єктів взаємодії. Проведений нами аналіз криміналістичної літератури і матеріалів слідчо-судової практики дозволяє до суб'єктів взаємодії при розслідуванні таких злочинів віднести:

- оперативні підрозділи (органів Національної поліції, органів безпеки, органів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів Державної прикордонної служби);
- служби дільничних інспекторів поліції та інші структурні підрозділи органів внутрішніх справ;
- кримінально-виконавчі інспекції Державної кримінально-виконавчої служби України;
- установи виконання покарань (арештні доми, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи);
- органи державної виконавчої служби Міністерства юстиції України та приватні виконавці;

- підприємства, установи, організації (як державні так і недержавні);

- експертні служби, окремі експерти і фахівці;

- засоби масової інформації та громадськість.

Підсумовуючи викладене зазначимо, формування методики розслідування злочинів проти правосуддя є важливою умовою забезпечення своєчасного виявлення, запобігання і нейтралізації реальних та потенційних загроз національним інтересам у сфері здійснення судочинства.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

2. Стан та структура злочинності в Україні за 2011 рік. Офіц. веб-портал Міністерства внутр. справ України. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/>.

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2016 рік. Офіц. веб-портал Генеральної прокуратури України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820.

4. Журавель В.А. Окремі методики в системі криміналістичних знань / Наук. вісн. Львівської комерційної академії. Серія юрид.: зб. наук. праць. – Львів : Камула, 2015. – Вип. №1, – С. 187–200.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ ТА КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ

Рубашенко Микола Анатолійович,

доктор філософії в галузі права,

асистент кафедри кримінального права №1,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Згідно Конституції України, територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою (ст. 2), а захист територіальної цілісності визнається найважливішою функцією держави та справою всього Українського народу (ст. 17). Цим конституційним приписом кореспондує ст. 110 КК, яка передбачає відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, логічно довершуючи охоронний механізм Конституції встановленням кримінально-правової санкції.

У ч. 1 ст. 110 КК встановлено кримінальну відповідальність за умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України (перші дві форми вчинення цього злочину), а також за публічні заклики (третя форма) чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій (четверта форма). Цитована диспозиція характеризується прямою (явною) бланкетністю, центральним поняттям якої виступає «зміна меж території України» (при цьому «зміна державного кордону» за обсягом є різновидом «зміни меж території»), про що вже зазначалося в попередніх дослідженнях [див. 1, с. 79-80], а сама «зміна меж території» за змістом ст. 110 КК передбачає лише її «негативну зміну» – втрату (відторгнення) будь-якої частини території чи прав на неї в межах існуючих кордонів [див. 1, с. 48-49]).

Поняття «зміна меж території України» повністю визначає зміст мети як обов'язкової ознаки злочину, вчинюваного у перших двох формах і тим самим, ураховуючи побудову цього злочину за конструкцією «фінальної теорії вини», – зміст його об'єктивних ознак, а також в третій та четвертій формі – зміст тих закликів, які доводяться до відома публіки, чи розповсюджуються у відповідних матеріалах.

Звернення до положень Конституції України, до яких відсилає ст. 110 КК, одразу породжує три принципових питання: 1) чи допускає Основний Закон зменшення території України, а якщо так, то 2) у яких межах, та 3) чи має супроводжуватися це внесенням змін до Конституції? Від того, якими будуть відповіді на поставлені питання залежить кримінально-правова міра дозволеної поведінки особи як стосовно дій, безпосередньо спрямованих на зміну меж території, так і стосовно закликів до таких дій.

Відповідаючи на перші два питання, положення ст. 2 Конституції про цілісність і недоторканність території України в межах існуючих кордонів слід розглядати в системному зв'язку зі ст. 73 Конституції, згідно якої зміна території України визнається принципово можливою, але дозволяється у виключний спосіб – шляхом проведення всеукраїнського референдуму. Зрозуміло, що вперше такий конституційний припис з'явився лише після проголошення незалежної, демократичної держави Україна. До цього часу, відповідно до ст. 70 Конституції УРСР 1978 р., територія УРСР також не могла бути змінена без її згоди, але таку згоду, згідно ст. 108 цієї ж Конституції, могла надати тільки Президія Верховної Ради УРСР. Кордони між УРСР та іншими союзними республіками могли змінюватися за взаємною угодою відповідних республік, яка підлягала затвердженню Президією Верховної Ради СРСР. Такі ж положення були характерними і для Конституції УСРР 1919 р., Конституції УСРР 1929 р. та Конституції УРСР 1937 р.. Законом України від 19 червня 1992 р. ст. 70 Конституції 1978 р. була викладена в такій редакції: «Територія України є єдиною, неподільною, недоторканою і цілісною. Будь-які зміни території і державних кордонів України без згоди народу України не дозволяються». Наслідуючи конституційні зміни законодавець Законом України від 24 грудня 1993 р. вніс зміни до КК 1961 р., якими, зокрема, виклав у новій редакції ст. 62, установивши кримінально-правові санкції за «дії, вчинені з метою зміни території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України» (указане формулювання практично без змін було відтворене і в чинному КК).

Якщо передати зміст статей 2 та 73 Конституції іншими словами, то виходить, що недоторканність території України стосовно її фізичних параметрів (цілісності) – це стан захищеності її від будь-я-

ких змін, хто б їх не здійснював, окрім власне Українського народу, що виражає свою волю, як єдине джерело влади, на всеукраїнському референдумі. Наявність таких конституційних приписів звичайно може «різати слух» та викликати несприйняття, оскільки положення ст. 73 Конституції відкривають правомірний шлях до зменшення території України, що становить життєвий простір Українського народу, ба більше – шлях до потенційної ліквідації незалежності України шляхом, наприклад, приєднання до наддержавного утворення з передачею суверенних прав на територію.

Насправді вище наведені приписи слід розглядати як невід'ємну (можливо навіть визначальну) складову принципу народовладдя, прояву верховенства влади Українського народу, чим до речі й скористався Український народ 1 грудня 1991 р., підтримавши Акт проголошення незалежності України. Щоправда, урахувавши всю серйозність такого референдуму, доречно було б у ст. 73 Конституції закріпити більш високу (аніж просто більшість 50% + 1 голос) планку для прийняття рішення та мінімальну планку для явки учасників референдуму.

Варто також додати, що положення Конституції України не є в цьому якимись унікальними. Так, конституційні акти Австрії (ст. 3), Азербайджану (ст. 3), Албанії (ст.ст. 51, 121), Андорри (ст. 64), Аргентини (ст. 67), Бельгії (ст. 167), Грузії (ст. 2), Данії (розд. 19), Ісландії (ст. 21), Італії (ст. 80), Ліхтенштейну (ст. 4), Литви (ст. 10), США (ст. 4), Франції (ст. 53) та багатьох інших країн прямо передбачають можливість уступки (цесії) території, обміну територіями, приєднання чи іншої зміни територій. Більше того, у багатьох країнах питання зміни території держави не обов'язково виноситься на референдум, а може вирішуватися лише вищим законодавчим органом шляхом ратифікації чи видання спеціального закону (напр., в Австрії, Італії, США).

Таким чином, Конституція України допускає зміну (в тому числі т. з. «негативну зміну») меж території, але передбачає лише один правомірний спосіб такої зміни – шляхом всеукраїнського референдуму. Дії, які спрямовані на відторгнення будь-якої частини території України шляхом установлення фактичного верховенства над цією територією або придбання чи передачі суверенних прав на неї без згоди Українського народу, вираженої на всеукраїнському референ-

думі, містять ознаки злочину, передбаченого ст. 110 КК, як і публічні заклики до таких дій або розповсюдження матеріалів із закликами до таких дій. І, навпаки, дії, спрямовані на зміну меж території України шляхом виявлення волі Українського народу на всеукраїнському референдумі, є цілком правомірними. Відповідно й публічні заклики до таких дій, а так само розповсюдження матеріалів із закликами – не є кримінально-караними, в тому числі й тоді, коли слідству не вдалося встановити, що публіка схилялася до зміни меж території України саме без згоди Українського народу, вираженої на всеукраїнському референдумі.

У цьому зв'язку, як вбачається, ст. 73 Конституції мала б закріпити за Українським народом виключне право не тільки вирішувати питання зміни території, але й питання про передачу території в користування, а також про реалізацію права народу України на самовизначення, входження України до державних федеративних, конфедеративних чи інших утворень, яким передається значна частина прав на реалізацію суверенних прав Українського народу, або вихід з них. Аналогічне формулювання містилося в ст. 5 Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 3 липня 1991 р. № 1286-ХІІ, що був чинним до 28 листопада 2012 р. Указівку на такі виключні права народу містять і ряд конституційних актів зарубіжних країн (напр., Австрії). У свою чергу удосконалення потребує також і диспозиція ч. 1 ст. 110 КК, яка (на відміну від назви статті) вказує лише на посягання на територіальну цілісність України, обходячи тим самим інші посягання на недоторканність України (напр., дії, безпосередньо спрямовані на позбавлення України всієї території або прав на всю територію, або на тимчасове захоплення території України чи її частини).

Стосовно ж питання про те, чи має згода Українського народу на зміну меж території, надана на всеукраїнському референдумі, супроводжуватися внесенням змін до Конституції України, то при його вирішенні слід керуватися й приписами ст. 157 Конституції, згідно з якою Конституція України не може бути змінена, якщо зміни спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України. Разом з тим, як уже було згадано вище, територія України є цілісною та недоторканою лише «в межах існуючих кордонів» (ст. 2), тобто в межах тих міжнародних кордонів УРСР

та внутрішніх адміністративних кордонів СРСР, які «існували» на момент прийняття Акту проголошення незалежності України, та які знайшли своє закріплення в подальшому в делімітаційних угодах України. У подальшому ці «існуючі межі» можуть змінюватися лише в порядку ст. 73 Конституції. Тобто в разі проведення всеукраїнського референдуму, на якому висловлено волю Українського народу на зміну меж території України, «територія в межах існуючих кордонів» наповнюється новим змістом – з урахуванням виявленої волі Українського народу. Якщо ж результати всеукраїнського референдуму за фактом потребуватимуть імплементації до Конституції (напр., внесення змін до статті 133, що встановлює систему адміністративно-територіального устрою України), то законопроект з відповідними змінами не може вважатися таким, що спрямований на порушення територіальної цілісності України, оскільки цілісність території в межах існуючих кордонів визначатиметься вже з обов'язковим урахуванням результатів всеукраїнського референдуму.

Зазначене має суттєве значення у процесі здійснення кримінально-правової оцінки діянь як окремих суб'єктів владних повноважень, так і звичайних громадян. Особливої актуальності з'ясування змісту цих конституційних приписів набуває в разі аналізу публічних закликів та розповсюдження матеріалів із закликами, як окремих форм учинення злочину.

Література:

1. Рубашенко М.А. Кримінальна відповідальність за посягання на територіальну цілісність і недоторканність України: моногр. / М.А. Рубашенко. – Х.: Право. 2016. – 286 с.

ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ З МЕТОЮ НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ АБО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ (СТ. 110-2 КК УКРАЇНИ)

Невідома Надія Володимирівна,

кандидат юридичних наук,

асистент кафедри кримінального права № 1,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, науковий співробітник сектора дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю,

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

(секретар Харківського обласного осередку

ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»)

Шульженко Олексій Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства,

Східноукраїнський національний університет

імені Володимира Даля,

заступник керівника, Луганська місцева прокуратура № 2

Луганської області

Проблема боротьби із діяннями, що спрямовані на фінансування сепаратизму безперервно перебувають у полі зору міжнародної спільноти, і на сьогодні залишається однією із найбільш актуальних для Української держави. Кримінальна відповідальність за ст. 110-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України) вперше була встановлена Законом України «Про внесення змін до КК України щодо відповідальності за фінансування сепаратизму» № 1533-VII від 19 червня 2014 р. Виходячи з аналізу пояснювальної записки до вказаного нормативно-правового акта, можемо зробити висновок, що основною метою його розробки є забезпечення стабільності прав та свобод громадян, попередження сепаратистської діяльності, яка має на меті насильницьку зміну меж території або державного кордону України та є головною рушійною силою в розпалюванні конфліктів усередині

держави [1]. Необхідність аналізу зазначеної норми викликана також статистикою за узагальненими матеріалами Державної служби фінансового моніторингу України. У якій, зокрема, зазначається, що протягом 2016 р. підготовлено та направлено до Служби безпеки України та Генеральної прокуратури України для розгляду та прийняття рішення відповідно до Кримінального процесуального кодексу України 31 матеріал (з них 20 узагальнених матеріалів та 11 додатковий узагальнений матеріал) стосовно фінансових операцій осіб, які за інформацією правоохоронних органів можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму (сепаратизму) та/або проведених за участю осіб, які публічно закликають до насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або зміни меж території або державного кордону України. У вказаних матеріалах сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією коштів та фінансуванням тероризму (сепаратизму), становить 340,4 млн. гривень. Також продовжимо, що за весь період проведення розслідувань (березень 2014 – грудень 2016 років) підготовлено та направлено до правоохоронних органів України 152 матеріали (114 узагальнених та 38 додаткових узагальнених матеріалів), і відповідно, сума фінансових операцій, які можуть бути пов'язані з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом, та можуть бути пов'язані з фінансуванням тероризму (сепаратизму), за цими матеріалами становить 4,1 млрд. гривень [2].

Проте враховуючи судову практику, з часу введення в дію цієї кримінально-правової норми з 2014 р. покарання призначено лише 1 особі. Тому вважаємо за доцільне розглянути питання ефективності положень ст. 110-2 КК України та окремо дослідити причини низького її практичного застосування [3].

Зауважимо, що ця норма передбачає просту диспозицію, згідно з ч. 1 кримінально-караним є фінансування дій, вчинених з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а за ч. 2 – фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. Загальний критерій, який дає підстави відносити зазначені дії до суспільно небезпечних, міститься у примітці 1 до ст. 110-2, де вказується, що фінансуванням дій, передбачених у цій статті, є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення.

Виходячи з цього фінансове або матеріальне забезпечення слід розуміти як фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України в порушення правопорядку, визначеного Конституцією України. Зазначимо, що ст. 110-2 КК України є спеціальним складом злочину, що охоплює особливий вид пособництва, тому додаткова кваліфікація дій суб'єкта за ч. 5 ст. 27 та відповідною статтею Особливої частини КК України (наприклад, статті 109, 110) не потрібна. З огляду на те, що фактично злочин, передбачений ст. 110-2 КК України, є пособництвом злочинам, передбаченим статтями 109, 110 КК України, його суб'єктивна сторона буде ускладнена окремими формами усвідомлення, які необхідно встановлювати під час досудового розслідування. Мова йде про те, що, фінансуючи антидержавні дії, суб'єкт повинен розуміти, що виконавці вказаних дій вчиняють їх з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ч. 1 ст. 110-2 КК України) або ж з метою зміни меж території України в порушення порядку, встановленого Конституцією України (ч. 2 ст. 110-2 КК України) [4, с. 80-81]. Однак введення нової кримінально-правової норми потребує її узгодження з чинними нормами та повинна відповідати принципам криміналізації. Як бачимо, цій статті притаманна певна казуїстичність, оскільки, самостійними злочинами, що передбачені ст.ст. 109, 110 КК України, і так передбачаються окремі різновиди пособництва, які і без окремого їх виокремлення визначаються кримінально-караними відповідно до положень ст. 27 Загальної частини КК України. Також, не можемо поза увагою залишити той факт, що термін «фінансування» використовується також і у ст. 258 КК України («Фінансування тероризму»), проте у порівнянні із ст. 110-2, передбачає більше коло суспільно-небезпечних діянь, тобто законодавець звужив коло діянь, які можуть утворювати цей склад злочину та фінансування яких може заподіяти шкоду основам національної безпеки України. Погоджуємося із думкою, Попович О.В., що криміналізація означеного суспільно-небезпечного діяння супроводжувалася порушенням її базових принципів – системно-правової несуперечливості, не надмірності заборони, економії кримінально-правової репресії, повноти складу злочину [5, с. 82] тощо.

З огляду на зазначене, вважаємо, що одним із пріоритетних напрямів діяльності держави з організації ефективної протидії кримінально-караним формам сепаратизму видається удосконалення національного законодавства про кримінальну відповідальність, яке б повною мірою відповідало сучасним загрозам. Таким чином, закріплення ст. 110-2 КК України потребує подальшого доопрацювання з урахуванням практики його застосування на предмет вироблення чітких критеріїв розмежування окремих проявів фінансування сепаратизму та відповідне вдосконалення норм про кримінальну відповідальність.

Література:

1. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50842.
2. Інформування Державної служби фінансового моніторингу України про результати роботи за 2014–2016 рр. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.sdfm.gov.ua/news.php?news_id=3160&lang=uk.
3. Лист Державної судової адміністрації України від 15.02.2016 року № інф/Д 80-15-16-90/15; Вирок Жовтневого районного суд м. Запоріжжя [Електрон. ресурс]: справа № 331/7297/15-к від 08.10.2015 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/52051581>.
4. Олейніков, Д. О. Суб'єктивна сторона злочинів проти основ національної безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Олейніков Денис Олександрович. – К., 2014. – 242 с.
5. Попович О.В. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 110–2 КК України: проблеми конструювання та проблеми вирішення // Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. – Вип. 6. – Том 3. – 2016. – С. 79–83.

РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ

Ясиновський Павло Володимирович,
прокурор, Краматорська місцева прокуратура Донецької області

Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» від 8 квітня 2014 р. № 1183-VII введено кримінальну відповідальність за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114–1 КК України). За даними Генеральної прокуратури України протягом 2015 р. до Єдиного реєстру досудових розслідувань була внесена інформація щодо 73 кримінальних правопорушень, попередньо кваліфікованих за зазначеною статтею [1], а в 2016 році – 91 [2].

Родовий об'єкт цього злочину є предметом наукової дискусії у зв'язку з його різним визначенням в юридичній літературі. Неоднакові позиції дослідників щодо цього питання ставлять під сумнів точність визначення характеру і ступеню суспільної небезпечності криміналізованого діяння, правильність розташування норми про злочинне перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань в Особливій частині КК України. Така ситуація приводить до труднощів у слідчо-судовій практиці та може привести до не забезпечення прав і свобод осіб, що підозрюються або обвинувачуються у вчиненні цього злочину, а також до порушення принципів законності та права на справедливий суд стосовно таких осіб при застосуванні щодо них інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання або його відбування тощо.

Метою цієї доповіді є розгляд спірних питань щодо родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 114–1 КК України, з формулюванням авторської позиції щодо них.

Неоднакові позиції дослідників проілюструємо шляхом наведення окремих висловлювань щодо родового об'єкта злочинного перешкодження законній діяльності військових формувань. Так, у Висновку Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України від 1 квітня 2014 р. визначено, що об'єктом цьо-

го злочину буде не національна безпека України як така, а законна діяльність Збройних Сил України та інших військових формувань, до якої відноситься, зокрема, й господарська діяльність. При цьому укладачі Висновку відсилають до ст. 14 Закону України «Про Збройні Сили України» та Закон України «Про господарську діяльність у Збройних Силах України» [3].

В. Г. Кундеус, визначаючи безпосередній об'єкт цього злочину вказує, що ним є національна безпека України, що дає підстави для твердження про аналогічне визнання і родового об'єкта перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

В. Я. Тацій підкреслює, що об'єктом цього злочину є не національна безпека України в цілому, а її основи, враховуючи, що йдеться про перешкоджання законній діяльності військових формування в особливий період. Такі дії, на думку відомого вченого, заподіюють шкоду обороноздатності нашої країни.

Таким чином, науковці по-різному визначають родовий об'єкт перешкоджання законній діяльності військових формування. Крім того, спостерігається і різне ставлення дослідників щодо використання терміну «національна безпека», а також стосовно змісту понять «національна безпека» і «основи національної безпеки». Так, дослідники вважають, що з огляду на внутрішньополітичну ситуацію, що склалася в Україні в частині проблемності становлення єдиної української нації, є цілком логічним вживання не терміну «національна безпека», а терміну «безпека України».

З такою позицією погодитися не можна. Єдина українська нація реально існує і вона є багатонаціональною. Відмовлення від терміну «національна безпека» не лише не вирішить проблему, а її ускладнить, тому що в умовах глобалізації і інтеграції суспільних процесів значення національних інтересів та національної безпеки в цілому значно зростає.

Щодо змісту поняття «національна безпека». О.Г. Данільян, О.П. Дзьобань, М.І. Панов визнають поняття національної безпеки як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави, людства в цілому від внутрішніх і зовнішніх загроз. Зміст цього поняття розкривається в ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України», де зазначено, зокрема, що це захище-

ність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечується сталий розвиток суспільства. У наведеному законі національними інтересами визнаються життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток.

Визначення поняття «національна безпека» за допомогою словосполучення «захищеність життєво важливих інтересів» є найбільш поширеним і закріпленим законом. Разом з тим такий підхід критикується в юридичній літературі і визнається науковцями безпекознавчою парадигмою радянських часів, коли пріоритет надавався захисту щодо попередження. Учені рекомендують розглядати національну безпеку в якості інтегративної сукупності різних сфер життєдіяльності суспільства. Здається, наведена позиція може бути розглянута і щодо предмету цього дослідження.

Як правильно зазначають дослідники, національна безпека характеризує стан нації як цілісної системи і є багатоплановим і багатомірним явищем, яке передбачає економічні, соціальні, політичні, державні, військові (воєнні), екологічні та інші характеристики. Причому, у першу чергу, визначальними властивостями національної безпеки є життєво важливі інтереси суспільства і держави та гарантування державного суверенітету України.

Національну безпеку доцільно розглядати скрізь призму її системних властивостей у різних сферах, зокрема, військовій. Військова безпека є ключовим елементом національної безпеки, якщо останню розглядати як системне явище.

Щодо основ національної безпеки України як родовий об'єкт злочинів, то аналіз різних позицій дослідників дозволяє зробити висновок, що переважно таким об'єктом визнаються суспільні відносини, що забезпечують існування України як держави. Це підтверджує і системно-правовий, а також граматичний, аналіз слів «основи», «державна», «національна безпека».

На нашу думку, родовий об'єкт перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формування доцільно розглядати в широкому (більш конкретизованому) і вузькому розумінні. У широкому розумінні таким об'єктом є суспільні відносини,

що забезпечують основи національної безпеки України в різних сферах життєдіяльності суспільства та держави. Ураховуючи, що в ст. 1 Конституції нашої країни проголошено, що Україна є суверенною, незалежною, демократичною, правовою державою, то йдеться про родовий об'єкт розгляданого злочину як суспільні відносини, що забезпечують основи національної безпеки України у військовій та інших сферах життєдіяльності суспільства та держави як суверенної, незалежної, демократичної, правової. У вузькому – це основи національної безпеки України.

Те, що законодавець визнав злочином не будь-яке перешкоджання законній діяльності військових формувань, а лише в особливий період, вказує на специфіку його родового об'єкта та на безпосередній (основний безпосередній) об'єкт цього злочину, який, як відомо, є складником його родового об'єкта.

Військова сфера нерозривно, органічно пов'язана з обороноздатністю нашої країни. У такій сфері створюються на підставі закону військові формування, визначаються та реалізуються завдання, що вони виконують. В особливий період перешкоджання законній діяльності військових формувань створює загрозу заподіяння або заподіює шкоду обороноздатності України в цілому, здатності військових формувань у такий період належним чином реагувати на внутрішні та зовнішні загрози.

Наведене визначення родового об'єкта злочину, передбаченого ст. 114–1 КК України, підтверджує правильність розташування норми з ознаками злочинного перешкоджання законній діяльності військових формувань в особливий період в розділі 1 Особливої частини КК України.

Література:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2015 року [Електрон. ресурс] // Генеральна прокуратура України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820.

2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень–грудень 2016 року [Електрон. ресурс] прокуратура України: офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820.

3. Проект Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50384. – Заголовок з екрана

НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ – ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Свірін Микола Олександрович,

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник,*

Державний науково-дослідний інститут МВС України

Однією із головних проблем, що стоять на сьогодні перед Україною, є злочинність, яка перешкоджає здійсненню соціально-економічних реформ, завдає суттєвої шкоди підвалинам державності, породжує в суспільстві атмосферу нестабільності та страху громадян за свою особисту й майнову безпеку і, відповідно створює реальну загрозу національній безпеці країни.

В структурі злочинності в Україні особливе місце займає незаконний обіг зброї, боєприпасів і вибухових речовин, що є одним із факторів, які суттєво ускладнюють сучасну криміногенну ситуацію.

Стратегією національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України», діяльність незаконних збройних формувань, зростання злочинності, незаконне використання вогнепальної зброї віднесено до актуальних загроз національній безпеці України [1].

Статистичні дані свідчать, що за останні роки кількість злочинів пов'язаних із незаконним обігом зброї (ст.ст. 262, 263, 263¹ КК України) залишається стабільно високою Так, у 2012 році таких злочинів було зареєстровано 8 941; у 2013 – 7 140 (у т.ч. органами внутрішніх справ - 7 026); у 2014 – 7 869 (7 514); у 2015 – 7 766 (7 225); у

2016 – 6 580 (6 225); за 4 місяці 2017 року - 3 783 (3 638). У той же час, з кожним роком погіршується стан розкриття таких злочинів: (якщо у 2012 р. було не розкрито 3,5 % з них, то у 2013 – 11,2 %, у 2014 – 25,4 %; у 2015 – 30,1 %; у 2016 – 39,9 % , а за 4 місяці 2017 року – 43,7 %) [2].

Таким чином, незаконний обіг зброї є провідним фактором, який негативно впливає на стан безпеки у державі і вочевидь, спостерігається зростання кількості зареєстрованих злочинів цієї категорії та зниження рівня їх розкриття і це з урахуванням того, що з середини 2014 року в Україні не реєструються правопорушення, що вчиняються на територіях АР Крим та частині Донецької і Луганської областей.

Суспільна небезпека незаконного обігу зброї полягає у створенні «сприятливих умов» для скоєння більш тяжких злочинів. Статистичні дані свідчать, що останні роки характеризуються високим рівнем злочинів, що скоєні із застосуванням зброї. Так, в 2014 році таких злочинів було обліковано 2 523, у 2015 – 1 526, 2016 – 579, а за 4 місяці 2017 року – 216. Різке зниження цього показника з 2015 року, пов'язане з об'єктивною не реєстрацією злочинів на частині території України, про що зазначалося вище. Тривожних масштабів досяг розмах застосування злочинцями вогнепальної зброї, вибухових пристроїв і вибухових речовин при вчиненні навмисних убивств – з 2014 року він складає від двох до трьох відсотків щорічно від їх загальної кількості [2]. Ці злочини належать до числа найбільш тяжких, створюють високу соціальну напругу.

Відмінною рисою незаконного обігу зброї є і те, що окрім збільшення обсягів, змінюються і його якісні характеристики: він набуває організованого і транснаціонального, а в періоди загострень соціально-економічних протиріч – і політичного характеру. Підтвердженням цього є події на Сході України, де третій рік продовжується Антитерористична операція (розпочата 14.04.2014; надалі – АТО).

Окрім дестабілізації політичної ситуації, суттєвої шкоди, що завдається соціально-економічним відносинам в Україні тощо, збройний конфлікт є джерелом, що підживлює незаконний обіг зброї, сприяє незаконному потраплянню її вглиб країни. Крім того, вихід озброєння з-під контролю держави безперечно впливає на воєнну безпеку країни. Все частіше в засобах масової інформації, заявах

політиків, коментарях правоохоронців збільшення кількості правопорушень із застосуванням вогнепальної зброї та вибухівки в Україні пов'язують з недосконалим контролем за переміщенням вогнепальної зброї із зони АТО [3]. Регулярні повідомлення про вибухи гранат, збройні напади і численні схрони у мирних містах свідчать про суттєві прогалини у цьому питанні.

Запобігання незаконному обігу зброї займає особливе місце в діяльності правоохоронних органів і, перш за все, Національної поліції щодо запобігання злочинам, оскільки вона характеризується подвійною превенцією: окрім припинення незаконних дій зі зброєю, попереджаються також і тяжкі наслідки, які можуть настати в ході протиправного застосування зброї.

Вивчення стану слідчо-судової практики щодо незаконного обігу зброї надає можливість констатувати, що органи поліції далеко не в повній мірі забезпечують виконання завдань щодо запобігання злочинам та використовують з цією метою надані законодавцем інструменти.

Так, аналіз вироків судів за ч. 1 ст. 263 КК (Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами) свідчить, що до кримінальної відповідальності за такі злочини здебільшого притягуються особи, які раніше не були судимі і не потрапляли в поле зору правоохоронців. У той же час, в ході судового розгляду цих кримінальних проваджень в переважній більшості випадків не встановленими залишаються джерела походження вогнепальної зброї та вибухових речовин, що стали предметом злочину, а також особи, які причетні до розповсюдження зброї. Встановлення таких осіб та джерел беззаперечно надало б можливість для виявлення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, виявлення та припинення інших злочинів в цій сфері [4].

Проведений кримінологічний аналіз злочинів, пов'язаних з незаконним обігом зброї надає підстави стверджувати, що до основних причин та умов зростання на сьогодні їх кількості слід віднести політичну нестабільність та економічну кризу в державі, які супроводжуються широкомасштабною корупцією та руйнуванням системи підготовки, підбору та розстановки кадрів. Наслідком цих чинників є зниження кваліфікації керівників та фахівців в різних соціальних сферах, падіння військової та державної дисципліни, ослаблення

державного контролю, розкрадання зі складів та незаконний вивіз зброї з місць проведення бойових дій, широке залучення зброї в кримінальний обіг тощо. Найвний збройний конфлікт в країні, зростання злочинності, почуття незахищеності переважної частини населення і невіра в здатність і бажання державних органів захистити її, стимулює як легальне, так і нелегальне придбання зброї, в т.ч. і з метою самозахисту.

В сучасних умовах виникає необхідність прийняття термінових заходів протидії незаконному обігу зброї, в першу чергу, пов'язаних з посиленням контролю за його легальним обігом, запобіганням розкраданню і спрямуванню в незаконний обіг вогнепальної зброї. Розробка цих заходів можлива лише на основі глибокого кримінологічного дослідження усіх закономірностей незаконного обігу зброї, тому, що без фундаментальних наукових досліджень генезису даного явища діяльність правоохоронних органів по боротьбі з ним малоефективна.

Література:

1. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України» від 26.05.20015 за № 287 // Урядовий кур'єр. – 2015. – № 95.
2. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Генеральна прокуратура України. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820.
3. Гришко Л. МВС: в Україні зростає незаконний обіг зброї [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://dw.com/p/1FStT>.
4. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення. Генеральна прокуратура України. [Електрон. ресурс] – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=110381&libid=100820.

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕЖ РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Брящей Руслан Ігорович,

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем національної безпеки та оборони, Науково-дослідний інститут Національної академії прокуратури України

Забезпечення державного суверенітету України, конституційних прав і свобод людини і громадянина, зміцнення демократії в Україні, гарантування гідного рівня життя, розбудова соціальної, правової держави, реалізація євроатлантичного вибору потребує реалізації цілеспрямованої державної політики щодо реформування системи органів прокуратури та механізмів її функціонування.

Сучасні реалії у секторі національної безпеки України потребують нагального вирішення питання створення та нормативного впровадження концепції реформування органів прокуратури України. Таке реформування обґрунтовано повинно здійснюватись на засадах системного, всебічного та комплексного узгодження із функціонуванням усіх органів правопорядку, правосуддя та державної влади України.

На сьогоднішній день одним із основних критеріїв визначення місця прокуратури України в державному механізмі є її функціональне навантаження [1]. Саме від того, які функції прокуратура має виконувати у сучасній правовій державі залежить її місце в системі органів державної влади. Тому питання розроблення та реалізації компетенції органів прокуратури України є одним із найбільш дискусійних у сучасній науці та правовій практиці [2]. Однак те, що у межах проведення в Україні правової реформи ці функції необхідно змінювати, сьогодні майже ні в кого не викликає сумніву. Питання лежить у площині вирішення дискусії про їх збільшення (повернення наглядових повноважень) або подальшого зменшення у порівнянні з сьогодні існуючим, у редакції чинної ст. 131-1 Конституції України [3].

Наукові дослідження проблем діяльності органів прокуратури України, удосконалення її конституційних функцій були предметом уваги таких провідних вітчизняних фахівців як: О. Бандурка, М. Біденко, І. Вернидубов, М. Мичко, С. Прилуцький, Г. Серета, П. Шумський, В. Фінько, М. Якимчук, тощо. Питання конституційно-правового статусу прокуратури розглядали: Л. Грицаєнко, Ю. Грошевий, В. Долежан, М. Косюта, Ю. Крючко, В. Куц, М. Мичко, Г. Мурашин, С. Подкопаєв, Ю. Полянський, О. Толочко, Ю. Шемшученко, В. Юрчишин. Однак, незважаючи на масштабний науково-теоретичний доробок вітчизняної наукової спільноти, питання виникнення передумов та меж реалізації процесу реформування прокуратури належно не досліджено. Здебільшого основна увага приділялась загальній характеристиці та аналізу чинних та перспективних законодавчих новел, покликаних регламентувати діяльність органів прокуратури чи її взаємодію з іншими органами державної влади України. Розробка засад (основних принципів) реформування органів прокуратури України, виходить за межі повсякденної професійної діяльності правників. Така діяльність не пов'язана із внесенням пропозицій щодо змін і доповнень до чинного законодавства, вона потребує творчого, вираженого та неквапливого підходу, використання кримінологічного прогнозування наслідків запровадження відповідних законодавчих змін у діяльності всіх органів правопорядку, правосуддя та державної влади.

Необхідність удосконалення (реформування та розвитку) органів прокуратури обумовлюється кардинальними змінами в сфері безпеки, що відбулися в Європі та в Україні протягом останніх років – зростанням рівня та зміною відносного значення реальних та потенційних загроз національній безпеці [4], а також реалізацією стратегії європейської та євроатлантичної інтеграції [5], у тому числі перспективи співпраці з НАТО.

Водночас реформа правоохоронної системи в цілому так і органів прокуратури зокрема є передумовою будь-яких інших реформ в Україні, оскільки без належного захисту й дотримання прав і свобод усіх суб'єктів суспільного життя неможлива розбудова правової держави та громадського суспільства (демократизація всіх її елементів, підвищення прозорості її діяльності, зміна критеріїв оцінки роботи, чітке розмежування функцій, встановлення цивільного демократич-

ного контролю, зміна принципів кадрової роботи тощо). Реформа органів прокуратури повинна бути скоординована й інтегрована з державними планами та програмами.

Реформування органів прокуратури України, а як наслідок підвищення ефективності протидії злочинності та корупції, сприятиме як покращенню міжнародного іміджу України так і підвищенню інвестиційної привабливості економіки нашої держави для іноземних інвесторів.

На даний час, в Україні ще не завершений процес формування загального уявлення про національну безпеку й потребу в ній як атрибута зрілої політичної нації та сучасної європейської системи управління. Саме тому, однією з вимог сьогодення є постійний моніторинг і супроводження політичними та управлінськими кроками реформ в галузі безпеки. Ключовий напрям реформ є перетворення в системі національної безпеки України. Від спроможності захищати національні інтереси, успішно відповідати на новітні виклики та загрози залежатиме майбутнє України, та, зрештою, її незалежність.

Побудова демократичної правової держави потребує створення дієвої системи правоохоронних органів, яка б забезпечувала реалізацію функцій держави та розвиток громадського суспільства. Сучасна ситуація в країні характеризується наявністю проблем, що потребують нагального вирішення: наявність протиріч у законодавстві, недостатньо ефективна діяльність та зниження престижу правоохоронних органів та зростання недовіри населення, невідповідність соціального та правового становища співробітників тощо. Водночас необхідність реформування усієї правоохоронної системи, набула незворотного характеру, зумовлена потребами активізації їхньої участі у вирішенні перспективних та поточних проблем життєдіяльності українського суспільства.

Перебування України в Раді Європи та перспектива входження до Євросоюзу вкотре підтверджують гостру необхідність адаптації її правових інститутів до норм Європейського співтовариства, згідно з якими правоохоронні структури мають дещо змінити свої роль та функції шляхом перетворення на органи, що відповідатимуть демократичним, європейським стандартам [7]. В свою чергу, реалізація таких важливих пріоритетів національних інтересів, як інтеграція України до європейського політичного, економічного, правового

простору, вимагає удосконалення законодавчого забезпечення демократичного розвитку країни, насамперед у сфері правоохоронної діяльності.

Тому удосконалення системи органів прокуратури України сприятиме становленню та розвитку України як демократичної, правової держави, забезпеченню захисту її національних інтересів, поліпшенню соціально-економічних відносин та формуванню засад громадського суспільства, прискорить процеси інтеграції України до Європейського Союзу.

За вищенаведених умов, набувають актуальності напрацювання концептуальних засад реформування органів прокуратури України. Їх мета полягатиме у закріпленні системи поглядів на стратегію вдосконалення (або підвищення ефективності [8]) діяльності органів прокуратури України у відповідності з вимогами чинної Конституції України та стандартами Ради Європи (нормами-принципами). Вбачається, що основною метою реформування має стати поетапне створення збалансованої системи органів прокуратури, спроможної якісно забезпечити захист інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, ефективно функціонувати у демократичному суспільстві, відповідати вимогам сьогодення, міжнародним стандартам та головне – економічним можливостям держави.

Література:

1. Корнаш І. Визначення місця інституту прокуратури серед гілок державної влади // Вісник прокуратури. – Вип. 3. – 2009. – С.37.
2. Козьяков І. Проблеми компетенції природоохоронної прокуратури // Вісник прокуратури. – Вип. 2. – 2009. – С.23.
3. Конституція України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page3>.
4. Корнаш І. Мета і завдання прокуратури як правозахисного органу // Вісн. прокуратури. – Вип. 1. – 2012. – С. 56.
5. Литвак О., Чепелюк О. Прокуратура у світлі реформування органів кримінальної юстиції // Вісн. прокуратури. – Вип. 6. – 2010. – С. 16.
6. Щодо заявки України на вступ до Ради Європи: висновок Парламентської Асамблеї Ради Європи від 26 вересня 1995 року № 190

(1995) // Офіц. веб-портал Верх. Ради України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_590.

7. Козьяков І., Бевзюк І. Концептуальні основи тімбілдіingu в органах прокуратури // Наук. часопис Нац. акад. прокуратури України. – Вип. 3. – 2015. – С. 51.

ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ВИДОВИЙ ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

Шиян Дмитро Сергійович,

*доцент кафедри кримінального, цивільного
та міжнародного права,*

Запорізький національний технічний університет

Загальновідомо, що об'єкт є обов'язковим елементом будь-якого складу злочину. Крім вже традиційної трьохланкової систематизації об'єктів злочинів, по вертикалі, уже багато років виділяють і так званий видовий об'єкт злочину. Цей об'єкт у такій системі перебуває, умовно кажучи, між родовим і безпосереднім об'єктами. Видовий об'єкт містить у собі групу суспільних відносин, що за своїм обсягом менша, ніж група, що входить у родовий об'єкт злочинів, але більша, ніж ті суспільні відносини, на які посягають при вчиненні конкретного злочину. Поняття видового об'єкта дуже часто визначається як складова у загальній назві відповідної назви розділу Особливої частини. Це також використовується для подальшої систематизації суспільних відносин вже усередині кожного розділу Особливої частини. Видовий об'єкт може умовно розглядатися як відносно самостійний вид суспільних відносин, але у даному випадку виступаючий як структурний елемент більш широких за обсягом суспільних відносин (родового об'єкта).

Потужне дослідження у сфері систематизації або класифікації злочинів проти довкілля здійснив у своїх роботах В.К. Матвійчук, який пропонує поділити злочини проти навколишнього природного середовища, відомі чинному КК України, на 10 груп, серед яких виділяє дев'яту групу злочинів, що посягають на відносини, які забез-

печують умови з охорони екологічної безпеки (ст. 236. Порушення правил екологічної безпеки; ст. 253. Проектування чи експлуатація споруд без системи захисту довкілля) [1, с. 123–125].

О.О. Дудоров, В.М. Комарницький і Д.В. Каменський на підставі узагальнення існуючих у теорії кримінального права підходів до класифікації злочинів проти довкілля і залежно від безпосереднього об'єкта посягання пропонують виділити серед злочинів проти довкілля перший вид – злочини проти екологічної безпеки (ст. ст. 236, 237, 238, 253 КК) [2, с. 697].

Отже, одним з видових об'єктів злочинів проти довкілля є екологічна безпека, яка є складовою національної безпеки. Згідно з абз. 2 ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у тому числі, у сфері захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [3].

Національна безпека України забезпечується шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у політичній, економічній, соціальній, воєнній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній та інших сферах.

Основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України в екологічній сфері є, зокрема, реалізація заходів щодо зменшення негативного впливу глобальних екологічних проблем на стан екологічної безпеки України, розширення її участі у міжнародному співробітництві з цих питань.

Згідно з ч. 1 ст. 50 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-XII екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [4].

Певні автори розглядають екологічну безпеку як складову частину охорони навколишнього середовища, інші ставлять знак рів-

ності між ними, треті включають у зміст цієї категорії не тільки охорону навколишнього середовища, а й раціональне використання, відтворення та підвищення його якості. Також висловлюються думки про те, що забезпечення екологічної безпеки – це діяльність, здійснювана поряд з охороною навколишнього середовища. У цьому зв'язку необхідно сказати, що кожне визначення має право на існування. Але при оцінці кожного з них слід враховувати, під яким кутом зору поняття було сформульовано.

Це означає, що екологічна безпека є найважливішою складовою загальної системи міжнародної безпеки. Очевидний її взаємозв'язок з військово-політичною та економічною безпекою. Досягнення економічної безпеки безпосередньо пов'язане з дотриманням екологічної безпеки, оскільки воно гарантує, що інтереси охорони природи не виступатимуть як альтернатива економічній та торговельній діяльності, а стане стимулом для участі країн у природоохоронній діяльності.

Аналіз літератури, нормативно-правових актів свідчить про широкий спектр думок щодо визначення поняття «екологічна безпека»: від забезпечення раціонального використання, відтворення та підвищення якості навколишнього середовища до забезпечення екологічних прав та інтересів людини, захисту екологічних інтересів суспільства і держави. Визначення поняття екологічної безпеки знаходиться в еволюційній стадії, наявні формулювання нестійкі, постійно модифікуються в напрямку деталізації та конкретизації ознак, у повному обсязі не визначені складові всього комплексу екологічних загроз, простежуються слабкі міжпредметні наукові зв'язки.

Видається, що поняття «екологічна безпека» означає закріплення в правових інститутах системи відносин з приводу навколишнього середовища, що являє собою основу нормального, стабільного існування суспільства та створення умов, за яких стан навколишнього середовища не становить небезпеки для людини.

На нашу думку, саме небезпека господарської чи іншої діяльності для існування та прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави є критерієм, що визначає місце екологічної безпеки в системі суспільних відносин у сфері навколишнього середовища та природокористування. Тому є підстави припустити, що відносинами щодо екологічної безпеки є суспільні відносини

у сфері навколишнього середовища та природокористування, які виникають при здійсненні господарської чи іншої діяльності, що має шкідливий вплив на навколишнє середовище і становить небезпеку для існування та прогресивного розвитку особистості, суспільства і держави.

Пропонується екологічну безпеку розглядати як стан захищеності природного середовища і життєво важливих інтересів людини від можливого негативного впливу господарської та іншої діяльності, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, їх наслідків.

Таким чином, одним з видових об'єктів злочинів проти довкілля є екологічна безпека, тобто стан захищеності природного середовища і життєво важливих інтересів людини від можливого негативного впливу господарської та іншої діяльності, надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, їх наслідків.

Література:

1. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики : дис. на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Матвійчук Валерій Костянтинович. – К. : Вищий навчальний заклад «Національна академія управління», 2008. – 511 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / [за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського]. – Т. 1. – Луганськ : Вид-во «Елтон – 2», 2012. – 780 с.
3. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV (з наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII (з наступними змінами) // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.

СЛУЖБОВА ОСОБА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯК СУБ'ЄКТ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Годуєва Ксенія Ігорівна,

кандидат юридичних наук, заступник начальника відділу науково-методичного забезпечення прокурорської діяльності у сфері запобігання та протидії корупції, Науково-дослідний інститут Національної академії прокуратури України

Останнім часом питання протидії корупції в Україні перебувають в зоні особливої уваги з боку органів державної влади, міжнародних інституцій, ЗМІ, громадськості.

У ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» визначено, що на сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України, стабільності в суспільстві серед іншого є поширення корупції в органах державної влади, зрощення бізнесу і політики, організованої злочинної діяльності.

Поряд з цим, не втрачають актуальності питання удосконалення норм національного законодавства та правозастосовної практики протидії корупції у недержавному секторі.

Одним із таких питань є визначення кола службових осіб юридичних осіб приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Відповідно до п. 3) ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» суб'єктами відповідальності за порушення антикорупційного законодавства є особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Вказуючи на таких суб'єктів відповідальності за порушення антикорупційного законодавства як «осіб, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально

уповноважені на виконання таких обов'язків у юридичних особах приватного права», закон не дає їх визначення.

Слід констатувати, що у національному кримінальному законодавстві визначення поняття «юридичні особи приватного права» також нормативно не закріплені. У ст. 18 КК України визначається загальне поняття службових осіб, водночас у примітці ст. 364 КК України встановлено коло суб'єктів злочинів, відповідальність за які несуть службові особи юридичних осіб публічного права.

Видається, що така ситуація обумовлюється цивільно-правовою природою поняття «юридична особа приватного права незалежно від організаційно-правової форми».

Відповідно до положень цивільного законодавства, юридичні особи поділяються на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права залежно від порядку їх створення. Так, юридичні особи приватного права створюється на підставі установчих документів, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками), якщо законом не встановлений інший порядок їх затвердження. Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою. Установа створюється на підставі індивідуального або спільного установчого акта, складеного засновником (засновниками). Установчий акт може міститися також і в заповіті. Юридична особа приватного права може створюватися та діяти на підставі модельного статуту, затвердженого Кабінетом Міністрів України, що після його прийняття учасниками стає установчим документом (ст. 81, 87 ЦК України).

Держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади можуть створювати юридичні особи приватного права (підприємницькі товариства тощо), брати участь в їх діяльності на загальних підставах, якщо інше не встановлено законом (статті 67, 168, 169 ЦК України).

Водночас, як слушно зазначають вчені, така редакція ЦК України не є досконалою, оскільки статус юридичної особи може змінюватися вже після її створення [1, с. 42].

У кримінально-правових дослідженнях, присвячених питанням розмежування службових осіб публічного і приватного права на-

голошується, що на відміну від службових осіб публічного сектору, службові особи юридичних осіб приватного права не мають жодних владно-управлінських повноважень. А. Нерсесян відмічає також більшу самостійність цих осіб у сфері майнових відносин усередині відповідного підприємства, установи чи організації, що є юридичною особою приватного права [2, с. 195].

Водночас, відсутність законодавчо закріпленого визначення юридичних осіб приватного права, і, як наслідок, їх посадових осіб, створює підстави для визначення кола суб'єктів відповідальності за злочини, передбачені у ст. 364–1, 368–3 КК України, за «залишковим принципом»: суб'єктами відповідальності у таких злочинах є всі юридичні особи, які не передбачені у примітці ст. 364 КК України. Так, В. Киричко робить висновок, що оскільки норми ст.ст. 364–1, 368–3 КК України утворюють кореспондуючі пари з нормами ст. 364, 368, під службовими особами приватного права у ст.ст. 364–1, 368–3 КК України слід розуміти осіб, які постійно чи тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративного господарських функцій в юридичних особах приватного права, тобто на підприємствах, в установах чи організаціях (крім державних та комунальних підприємств, установ, організацій та тих, що зазначені в абз. 2 п. 1 примітки ст. 364 КК України), або виконують такі функції в юридичних особах приватного права за спеціальним повноваженням [1, с. 43].

Аналізуючи такий підхід до визначення кола суб'єктів злочинів, передбачених ст.ст. 364–1 та 368–3 КК України, можна констатувати певною мірою порушення принципу правової визначеності як елементу верховенства права. Правова визначеність є універсальним правовим началом, дія якого поширюється на такі важливі сфери правовідносин між державою і особою, як реалізація та забезпечення прав і свобод людини і громадянина, встановлення юридичної відповідальності, підстав та порядку притягнення до неї, недопустимість дій та бездіяльності, спрямованих на безпідставне обмеження прав і свобод людини, встановлення пропорційності застосованих до особи обмежень, здійснення повноважень органами державної влади у межах, визначених Конституцією і законами України [3].

Європейський Суд з прав людини у справі *Hashman and Harrop v. The United Kingdom* [4] вказав, що однією із вимог, яка впливає

зі словосполучення «встановлений законом», є передбачуваність. Норму не можна вважати «законом», якщо вона не сформульована з достатньою чіткістю, що дає особі можливість керуватися цією нормою у своїх діях. У справі «Пухк проти Естонії» Суд констатує, що ст. 7 Конвенції не обмежується заборонаю ретроспективного застосування кримінального 7 законодавства на шкоду обвинуваченому; вона також втілює загальний принцип, що тільки закон може визначити кримінальне правопорушення та встановити покарання (*nullum crimen nulla poena sine lege*), а також принцип, за яким кримінальне право не повинно надмірно тлумачитися на шкоду обвинуваченому. З цих принципів випливає, що правопорушення має бути чітко встановлено в законі [3].

З огляду на викладене, є доцільним конкретизація у національному кримінально-правовому законодавстві поняття «службової особи юридичної особи приватного права».

Література:

1. Киричко В.М. Кримінальна відповідальність за корупцію / В.М. Киричко. – Х.: Право, 2013. – 424 с.
2. Протидія злочинам у сфері службової діяльності (кримінологічні, кримінально-правові і кримінально-процесуальні проблеми) [Текст] / О.М. Костенко [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ : Наукова думка, 2014. – 318 с.
3. Принцип правової визначеності в європейському і національному праві (змістовна характеристика) / Л. Л. Богачова. // Теорія і практика правознавства. – 2013. – Вип. 2. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tipp_2013_2_74
4. *Hashman and Harrup v. The United Kingdom*, 25 Nov. 1999. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <https://www.legal-tools.org/doc/676160/pdf/>

ЩОДО НЕВІДПОВІДНОСТІ СТ. 368-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ПОЛОЖЕННЯМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА КОНВЕНЦІЇ ООН ПРОТИ КОРУПЦІЇ

Крайник Григорій Сергійович,

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права
№1, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Крайник Світлана Сергіївна,

*прокурор, Нікопольська місцева прокуратура
Дніпропетровської області*

Одним із основних інструментів протидії корупції в Україні є притягнення осіб, винних у вчиненні корупційних злочинів, до кримінальної відповідальності. Статтею 368–2 Кримінального кодексу України (далі – ККУ) передбачено кримінальну відповідальність за незаконне збагачення.

Внаслідок того, що в нашій державі сфера протидії корупції завжди перебуває в стані постійного реформування, інколи відбуваються поспішні та передчасні зміни до чинного законодавства України.

У пункті 4.5. Указу Президента України йдеться про напрями послідовної антикорупційної політики (там вказано три напрями: обмеження контрольно-регуляторних функцій держави; мотивація працівників державних органів до сумлінної праці; забезпечення невідворотності покарань за корупційні правопорушення). При збереженні чинної редакції ст. 368–2 ККУ забезпечення невідворотності покарань за корупційні правопорушення видається недосяжним.

Так, стаття 368–2 ККУ «Незаконне збагачення» у чинній редакції після поспішних змін, внесених Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» від 12 лютого 2015 р. № 198-VIII сформульована у частині 1 так: «Набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність активів у значному розмірі, законність підстав набуття яких не підтверджено доказами, а так само переда-

ча нею таких активів будь-якій іншій особі» [1] і суперечить статті 62 Конституції України («Особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду) [2], тому що з одного боку ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість, а з іншого – якщо не довів невинуватість – кримінальна відповідальність за ст. 368–2 КК.

Також ст. 368–2 КК після внесених змін Законом від 12 лютого 2015 р. № 198-VIII [1] суперечить статті 20 Конвенції ООН проти корупції (офіційний переклад ст. 20 вказаної Конвенції: «За умови дотримання своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи кожна Держава-учасниця розглядає можливість вжиття таких законодавчих та інших заходів, які можуть бути необхідними для визнання злочином умисне незаконне збагачення, тобто значне збільшення активів державної посадової особи, яке перевищує її законні доходи і які вона не може раціонально обґрунтувати» [3]), де менш суворі вимоги порівняно зі ст. 368–2 КК – слід лише раціонально обґрунтувати, а не довести (наприклад, службова особа, що з часом значно розбагатіла, зберігала попередні договори банківських вкладів, чеки, інші договори тощо, проте вони згоріли і докази їх набуття вже відсутні – у КК України на даний момент за це вже можлива кримінальна відповідальність за ст. 368-2 КК).

Суперечливе формулювання ст. 368–2 «Незаконне збагачення» та її невідповідність ст. 62 Конституції України [2] та ст. 20 Конвенції ООН проти корупції [3] неприпустиме, оскільки відповідно до ст. 8 Конституції України вона має найвищу юридичну силу; закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [2]. У свою чергу, вказана Конвенція ООН набрала чинності для України 01 січня 2010 р., а тому положення ККУ мають відповідати їй, а не суперечити [3].

Схожої позиції дотримується В. М. Трепак. За його словами, положення чинної редакції статті 368–2 ККУ суперечать конституційному принципу презумпції невинуватості та правовим принципам кримінальної відповідальності, що створює ризики порушення правоохоронними органами конституційних прав обвинувачених і ускладнює діяльність антикорупційних органів. Тобто, створюється така правова ситуація, коли всі державні чиновники потенційно вин-

ні у незаконному збагаченні, що дозволяє в будь-який момент пред'явити більшості з них юридичні претензії щодо законності придбаних активів. Внаслідок чого, слідчим органам доводиться шукати не доказ провини підозрюваних, а обґрунтування законності їх активів [4].

Також слід врахувати можливі негативні наслідки невнесення змін до ст. 368-2 ККУ: 1) негативний вплив на авторитет України на міжнародній арені. Як пояснити міжнародним партнерам України існування двох редакцій статті 368-2 КК, які обидві суперечать статті 20 Конвенції ООН проти корупції, а редакція ст. 368-2 КК від 12 лютого 2015 р. ще й суперечить Конституції України? Можливо, в Україні бракує фахівців найвищого рівня та перекладачів? Або це свідомо державна політика у сфері протидії корупції (першу редакцію від 7 квітня 2011 р. підписав Президент України В. Ф. Янукович, другу від 12 лютого 2015 р. – Президент України П. О. Порошенко)? В обох випадках авторитет України на жаль, знижується; 2) Національне антикорупційне бюро України розслідує злочин, передбачений ст. 368–2 КК у чинній редакції цієї статті. Вироки у майбутньому будуть успішно оскаржуватися у Європейському Суді з прав людини у зв'язку з їх невідповідністю ст. 20 Конвенції ООН проти корупції (коли службова особа раціонально обґрунтувала походження коштів, але не змогла довести) та статі 62 Конституції України. Тобто буде втрачено дорогоцінний час працівників Національного антикорупційного бюро України, суддів, кошти на заробітні плати тощо. Актуальною залишається і проблема забезпечення принципу верховенства права, зазначеного у ст. 8 Конституції України, при визначенні змісту кримінально-правової норми про незаконне збагачення та її застосуванні на практиці [5]. У пункті 4.5. Стратегії національної безпеки України йдеться про напрями послідовної антикорупційної політики (там вказано три напрями: обмеження контрольно-регуляторних функцій держави; мотивація працівників державних органів до сумлінної праці; забезпечення невідворотності покарань за корупційні правопорушення). При збереженні чинної редакції ст. 368–2 ККУ забезпечення невідворотності покарань за корупційні правопорушення видається недосяжним [6].

Отже, чинна редакція статті 368–2 ККУ потребує змін у напрямку приведення її у відповідність зі ст. 62 Конституції України та ст. 20 Конвенції ООН проти корупції або декриміналізації.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України від 12 лютого 2015 р. № 198-VIII // Відомості Верхов. Ради України. – 2015. – № 17. – Ст. 118.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31 жовтня 2003 р. (підписана від імені України 11.12.2003 р., ратифікована 18.10.2006 р., набрала чинності для України 01.01.2010 р.) // Офіц. вісник України. 2010. – № 10. – Ст. 506.
4. Трепак В. М. Норми Кримінального кодексу про відповідальність за незаконне збагачення суперечать положенням Конституції України / В. М. Трепак. [Електрон. ресурс]. Режим доступу: https://dt.ua/POLITICS/stattya-kk-pro-nezakonne-zbagachennya-posadovciv-stala-fiksiyeyu-scho-uskladnyuye-borotbu-z-korupciyeyu-trepak-225714_.html.
5. Крайник Г. С. Правові наслідки суперечливого формулювання корупційного злочину «Незаконне збагачення» (ст. 368-2 Кримінального кодексу) для безпеки України / Г. С. Крайник // Правова доктрина сектору безпеки України: актуальні питання сьогодення (21 квітня 2017 р., Національний юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, м. Харків). Збірник наук. праць за матеріалами V міжнар. наук.-практ. конф. Серія «Сектор безпеки України». – Вип. 17 / редкол. : Ю. П. Битяк, А. П. Гетьман, Ю.В. Мех та ін. – Х. : Точка, 2017. – 557 с. – С. 25–27.
6. Стратегія національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 26.05. 2015 р. № 287/2015 [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ

Дорохіна Юлія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права Київського національного торговельно-економічного університету

Оцінюючи власність як найвищу цінність та, відповідно, об'єкти, що потребують кримінально-правової охорони, кримінально-правова політика щодо охорони власності покликана сформуванати систему політико-правових норм, спрямованих на убезпечення власності від суспільно небезпечних посягань. У зв'язку із цим назріла необхідність у формуванні оптимальної сучасної моделі кримінально-правової політики щодо охорони власності.

На нашу думку, об'єктом кримінально-правової політики щодо охорони власності доцільно визнати стан захищеності відносин власності від суспільно небезпечних посягань, що буде сприяти виконанню основних положень чинної концепції національної безпеки, яка закріплена в Законі України «Про основи національної безпеки», а саме зміцненню політичної й соціальної стабільності в суспільстві. Загалом зазначений правовий акт відображає основні засади державної політики, спрямованої на захист національних інтересів і гарантування в Україні безпеки особи, суспільства й держави від зовнішніх і внутрішніх загроз у всіх сферах життєдіяльності, зокрема у сфері всебічної охорони власності, насамперед кримінально-правовими засобами.

Аналіз нормативно-правового акта свідчить, що в документі сформульовано політико-правову основу забезпечення національної безпеки, яка є сукупністю взаємозалежних нормативних актів (концептуальних, ідеологічних, юридичних) і методичних документів, організаційно-технологічних та інших заходів, а також супутніх цим актам та заходам сил і засобів. Тому реалізація закладених у стратегії національної безпеки планів щодо захисту суспільства та його цінностей повинна сприяти досягненню двох цілей: а) забезпеченню безпеки відносин власності шляхом захисту економіки від

усіх ризиків, які можуть безпосередньо впливати на ці відносини; б) створенню умов для підтримки стабільності відносин власності за допомогою ефективного застосування інструментів кримінально-правового впливу для завчасного усунення потенційних загроз.

Сьогодні позитивний прогрес та перехід сучасного суспільства до стадії його розвитку як «інформаційного» зумовив підвищення цінності передачі та використання інформації. Проте, сучасний прогрес світового співтовариства виявляється не лише в багатьох позитивних аспектах, а й у деструктивних, злочинних і небезпечних для подальшого плідного розвитку відносин власності формах.

Так, швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема мережі Інтернет, вплинув на збільшення способів злочинних посягань на власність. Варто наголосити, що прогрес злочинного світу завжди історично й логічно передуює виникненню потреб у врегулюванні поведінки людей у тому чи іншому напрямі. Натомість, коли потреби інституціоналізуються або принаймні виявляються, вони мають оформлюватися як норма права і, в разі усвідомлення й офіційного визнання державно-організованим суспільством, ставати кримінальним законом.

У зв'язку з викладеним набуває значення процес пошуку й набуття нових знань про способи вчинення злочинів у майновій сфері та найбільш ефективні засоби забезпечення захисту власності кримінально-правовими засобами. Це зумовлює необхідність розробки новітньої системи норм вітчизняного кримінального закону, основою якої буде сучасна кримінально-правова політика щодо охорони власності, заснована на принципах лібералізму.

Для розробки будь-якої системи, у тому числі щодо охорони власності, яка буде відповідати вимогам сучасності, насамперед потрібно узгодити понятійний апарат, що є її основою, так би мовити, відправною точкою. На нашу думку, саме таку функцію виконує в цій системі визначення поняття власності, сутність якого є важливою передумовою успішного та повноцінного існування відповідної системи кримінально-правових норм.

У правовій літературі наголошено на міжгалузевому характері інституту власності. Так, оскільки власність є об'єктом не лише цивільних, а й трудових, адміністративних, фінансових, кримінальних правовідносин, ця категорія є загальноправовою, а

відповідно, таке поняття має бути міжінтегральним для всієї правової системи.

Проведений аналіз спеціальної літератури та регулятивного, у тому числі цивільного, законодавства вказує на відсутність єдиного поняття власності як цілісної складової української правової системи. Зокрема, вітчизняна наука цивільного права розглядає власність у двох аспектах: у вузькому – як сукупність речей та у широкому – як сукупність речей, майнових прав і обов'язків. Існуючий підхід призвів до того, що й у розділі VI Особливої частини КК України законодавець застосовує двозначний підхід до поняття власності. Так, за широкого розуміння, це прямо закріплено в диспозиціях статей (наприклад, у ст. 190 КК України предметом названо не лише майно, а й право на нього). У диспозиціях інших статей (ст. 185, 186, 187 КК України) законодавець жодних вказівок стосовно розширеного тлумачення не робить, відповідно, у цьому випадку потрібно використовувати поняття власності у вузькому значенні. Викладене призводить до неоднозначного розуміння правозастосовником цієї категорії, у тому числі до проблем кваліфікації протиправних посягань на власність.

Зазначене зумовлює доцільність негайного впровадження в національну систему універсального міжінтегрального поняття власності, яке завжди відображає існуючі відносини та ті, що і виникають, і буде здатне якнайширше узагальнювати їх різноманіття. Визначаючи таке поняття, необхідно, насамперед, виходити з особливостей захисту, яким користуються кримінально-правові відносини, а саме: якщо захист є абсолютним, опір посяганням з боку третіх осіб можна визнати первинним, відтак, об'єктами власності мають бути всі об'єкти, які суспільство бажає й здатне захищати. Закріплення власності як об'єкта захисту від злочинних посягань надасть змогу охопити як статичний стан (утримання від протиправних дій), так і активну поведінку суб'єктів (використання права, виконання обов'язків).

На нашу думку, неоднорідний підхід до розуміння цієї категорії – основна перешкода на шляху вдосконалення структури кримінально-правових норм, спрямованих на охорону власності, усунення колізій у кримінальному праві та формування доктринальних положень кримінально-правової політики щодо охорони власності, заснованої на принципах лібералізму. Тому для уникнення труднощів

щодо розуміння та тлумачення поняття власності в кримінальному праві видається доцільним закріпити відповідне міжінтегральне поняття в КК України, як свого часу було закріплено поняття «службова особа», що мало позитивні наслідки для подолання різнорідного тлумачення цього поняття в правозастосовній сфері.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ДОДАТКОВИЙ ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ОБ'ЄКТ НЕЦІЛЬОВОГО ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ, ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ ЧИ НАДАННЯ КРЕДИТІВ З БЮДЖЕТУ БЕЗ ВСТАНОВЛЕНИХ БЮДЖЕТНИХ ПРИЗНАЧЕНЬ АБО З ЇХ ПЕРЕВИЩЕННЯМ

Шиян Ольга Юріївна,

старший викладач кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права, Запорізький національний технічний університет

Певні з багатооб'єктних злочинів передбачені законодавцем так, що обов'язковим є порушення ними двох чи більше об'єктів. Тому відповідний складний об'єкт вважається таким, що включає: 1) основний обов'язковий об'єкт; 2) додатковий обов'язковий об'єкт [1, с. 169].

До таких багатооб'єктних злочинів належить і злочин, передбачений ст. 210 КК, що встановлює кримінальну відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням.

Основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 210 КК, є бюджетна система України в частині встановленого порядку виконання державного і місцевих бюджетів за видатками і кредитування з бюджету [2, с. 531].

Згідно зі ст. 2 БК бюджетна система України є сукупністю державного бюджету та місцевих бюджетів (бюджету Автономної

Республіки Крим, обласних, районних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування), побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права [3].

Додатковими об'єктами аналізованого злочину виступають, зокрема, конституційні права громадян, належне функціонування правосуддя, порядок здійснення службовими особами покладених на них службових повноважень [2, с. 532].

Суспільно небезпечне діяння, передбачене ст. 210 КК, – це злочин проти системи бюджетного регулювання, одним із додаткових об'єктів якого (поряд із конституційними правами громадян і порядком здійснення службовими особами службових повноважень) виступає система оподаткування [4, с. 97].

Але, порушуючи бюджетну систему України, зокрема, злочин, передбачений ст. 210 КК, заподіює шкоду або створює загрозу її заподіяння і господарській діяльності, що становить родовий об'єкт цього суспільно небезпечного діяння.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 ГК під господарською діяльністю розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність [5]. Господарська діяльність, у свою чергу, є частиною економіки.

Взагалі, безпека – це такі умови, в яких перебуває складна система, коли дія зовнішніх факторитетів і внутрішніх чинників не призводить до процесів, що вважаються негативними по відношенню до даної складної системи у відповідності до наявних, на даному етапі, потреб, знань та уявлень [6, с. 98].

Економічна безпека – стан економіки, при якому забезпечується досить високе і стійке економічне зростання; ефективне задоволення економічних потреб; контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів; захист економічних інтересів країни на національному і міжнародному рівнях.

Крім того, згідно із Законом від 7 жовтня 1997 р. № 552/97-ВР КК 1960 р. було доповнено ст. 80–3, якою встановлювалася кримінальна відповідальність за порушення законодавства про бюджетну систему України. Вона є попередником чинної ст. 210

КК, яка передбачає кримінальну відповідальність за нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням. Законодавець розмістив ст. 80–3 у Главі I «Злочини проти держави» КК 1960 р. визнав, що об'єктом цього злочину є державна безпека в економічній сфері у частині охорони бюджетної системи. Цей об'єкт насамперед і головним чином прагнув поставити під охорону законодавець, доповнюючи КК цією кримінально-правовою нормою. А тому це необхідно враховувати при визначенні додаткових об'єктів досліджуваного злочину, хоча у чинному КК законодавець і розмістив ст. 210 у Розділі VII «Злочини у сфері господарської діяльності». Отже, додатковим обов'язковим (необхідним) об'єктом розглядуваного злочину, крім іншого, також є сфера економічної безпеки як складова частина національної безпеки України.

Економічна безпека визначає стан, або рівень національної безпеки держави. Згідно з абз. 2 ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. № 964-IV національна безпека – захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у тому числі, у сфері податково-бюджетної політики та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам [7].

Таким чином, додатковим обов'язковим (необхідним) об'єктом нецільового використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням, крім іншого, також є економічна безпека як стан економіки, при якому забезпечується досить високе і стійке економічне зростання; ефективне задоволення економічних потреб; контроль держави за рухом і використанням національних ресурсів; захист економічних інтересів країни на національному і міжнародному рівнях, та як складова частина національної безпеки України.

Література:

1. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.
2. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / [за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського]. – Т. 1. – Луганськ : вид-во «Елтон – 2», 2012. – 780 с.
3. Бюджетний кодекс України від 08.07. 2010 р. № 2456-VI (з наступними змінами) // Відом. Верх. Ради України. – 2010. – № 50–51. – Ст. 572.
4. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Дудоров Олександр Олександрович. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2007. – 528 с.
5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV (з наступними змінами) // Відом. Верх. Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
6. Заплатинський В. М. Логіко-детермінантні підходи до розуміння поняття «Безпека» / В. М. Заплатинський // Вісн. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини / [редкол. : П. С. Атаманчук (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2012. – Випуск 5. – С. 90–98.
7. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відом. Верх. Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.

Трибуна Молодого Вченого

ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 110–2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Дудник Михайло Сергійович,

*аспірант сектора дослідження кримінально-правових
проблем боротьби зі злочинністю,*

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України*

Законом України «Про внесення зміни до Кримінального кодексу України щодо кримінальної відповідальності за фінансування сепаратизму» від 19 червня 2014 р. визнано злочином фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж територій або державного кордону України (ст. 110–2) [1]. Проблемним у науці кримінального права і слідчо-судовій практиці залишається питання про предмет цього злочину.

Розв'язання окресленої проблеми потребує розгляду двох його аспектів. По-перше, щодо загального визначення поняття «предмет злочину» у кримінальному праві та, по-друге, стосовно безпосереднього предмета конкретного розглядуваного злочину.

Як відомо, поняття предмета злочину є дискусійним у кримінальному праві з існуванням багатьох концепцій щодо нього, зокрема, із визнанням предметом злочину речей матеріального світу, з якими законодавець пов'язує певний злочин. Відмінність позицій вчених стосовно цієї концепції полягає в тому, що перша група дослідників необмежено відносять до предмета злочину нематеріальні блага, а друга – вирішує це питання обмежено. Третя група дослідників категорично не визнає нематеріальні блага предметом злочину.

Аналіз існуючих позицій щодо предмета злочину дозволяє підтвердити науково обґрунтованість концепції з визнання предметом злочину тілесних і безтілесних речей, з властивостями яких законодавець пов'язує конкретний злочин, тобто з обмеженим віднесенням

до предмета злочину нематеріальних благ (у випадку, якщо вони стають нам відомі за допомогою їх матеріальної форми).

Предметність злочину, передбаченого ст. 110–2 КК, визначається приміткою 1 до цієї статті, де вказується, що «фінансуванням дій, передбачених у цій статті, є дії, вчинені з метою їх фінансового або матеріального забезпечення». Ураховуючи таку редакцію слід визнати певну схожість складу розглядуваного злочину зі складом фінансування тероризму (ст. 258–5 КК України), де криміналізоване діяння також розкривається за допомогою зазначеного словосполучення.

Щодо предмета фінансування тероризму. У ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14 жовтня 2014 р. фінансуванням тероризму визнає надання чи збір будь-яких активів з усвідомленням того, що їх буде використано повністю або частково: для будь-яких цілей окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією; для організації, підготовки і вчинення окремим терористом, терористичною групою або терористичною організацією визначеного КК України терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, створення терористичної групи чи терористичної організації, сприяння вчиненню терористичного акту, провадження будь-якої іншої терористичної діяльності, а також спроби вчинення таких дій (абз. 50). У цьому законі також наведено визначення терміну «активи» – це кошти, майно, майнові і немайнові права (абз. 1 ч. 1 ст. 1) [2].

Як зазначають науковці, поняття «фінансування тероризму» у ст. 258–5 КК України та інших законах, а також законодавчий зміст поняття «активи» дозволяє відмітити різні підходи законодавця щодо предмета фінансування тероризму. У законі про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також у законі про боротьбу з тероризмом, предмет фінансування тероризму виокремлено: це активи будь-якого роду, до яких віднесено кошти, майно, майнові і немайнові права. Разом з тим, учені, називають сумнівним використання при описі предмета злочину слів «активи» разом із словосполучен-

ням «будь-якого роду», а також віднесення до активів, за винятком майна та немайнових прав, ще і коштів та майнових прав [3, с. 87].

Конкретизуючи зміст та види предмета фінансування тероризму, одні вчені визнають ним матеріальні активи, зокрема валютні цінності, та активи нематеріальні [3, с. 94]. Інші підкреслюють, що до предмету фінансування тероризму відносяться: а) кошти (національна або іноземна валюта); б) майно (в тому числі цінні папери); в) майнові права [4, с. 40].

Щодо використання терміну «кошти» у визначення предмета злочину, то слід зазначити, що такий термін вживається в ч. 1 ст. 1 Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму від 9 грудня 1999 р., де кошти означають активи будь-якого роду, матеріальні чи нематеріальні, рухомі чи нерухомі незалежно від способу їх придбання, а також юридичні документи або акти у будь-якій формі, в тому числі в електронній або цифровій, які засвідчують право на такі активи або участь у них, включаючи банківські кредити, дорожні чеки, банківські чеки, поштові перекази, акції, цінні папери, облігації, векселі, акредитиви, але не обмежуючись ними [5]. У національному законодавстві застосовується термін «грошові кошти».

Крім того, одночасне використання термінів «майно» і «майнові права» можливо лише у випадку, якщо термін «майно» розглядається з обмеженим змістом – лише у речовому розумінні.

Приєднуємось до вчених, які предметом фінансування тероризму, тобто дій, вчинених з метою фінансового або матеріального забезпечення вказаного в ч. 1 ст. 258–5 КК, визнають матеріальні активи та активи нематеріальні.

Наведений підхід щодо визначення предмета фінансування тероризму поширюємо на ст. 110–2 КК. На цьому етапі дослідження предмет цього злочину визнаємо саме як матеріальні і нематеріальні активи. Однією з обов'язкових ознак нематеріальних активів є їх матеріальна форма, що дозволяє сприймати їх людиною, хоча цінність такого предмета визначається їх нематеріальним змістом.

Література:

1. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж територій або державного кордону України: Закон Укра-

їни від 19.06. 2014 р. № 1533-VII [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1533-18/paran5#n5>. – Заголовок з екрана.

2. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14.10. 2014 р. № 1702-VII [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>. – Заголовок з екрана.

3. Демидова Л. М. Проблеми кваліфікації фінансування тероризму / Л. М. Демидова // Проблеми боротьби зі злочинністю: зб. наук. праць (гол. ред. В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2016. – Вип. 31. – С. 84–95.

4. Драний В. Щодо предмета фінансування тероризму за кримінальним законодавством України / В. Драний // Закон и жизнь. – 2012. – № 12. – С. 37–42.

5. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму [Електрон. ресурс] : міжнар. док. від 09.12.1999 р., ратифікована із заявою Законом України від 12.09.2002 р. № 149-IV – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_518/page. – Заголовок з екрана.

ПРОБЛЕМИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ

Сергієвський Сергій Костянтинович,

*аспірант сектора дослідження кримінально-правових проблем
боротьби зі злочинністю, Науково-дослідний інститут вивчення
проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України*

Державна зрада, кримінальна відповідальність за вчинення якої передбачена ст. 111 Кримінального кодексу України (далі – КК), являє собою один із найбільш небезпечних злочинів проти основ національної безпеки України. Випадки вчинення цього злочину за

часів незалежності нашої держави до початку військової агресії у 2014 році мали поодинокий характер, що певною мірою пояснює недостатню увагу до вивчення цих питань в науці кримінального права. Але на сьогодні ситуація кардинально змінилася – перед суспільством і державою постало питання щодо відповідальності осіб, які, будучи громадянами України та обіймаючи посади державних службовців, суддів, працівників правоохоронних органів, військовослужбовців тощо, сприяли захопленню іноземною державою та подальшій анексії території Автономної Республіки Крим, захопленню окремих територій Донецької та Луганської областей. У багатьох випадках ці особи, здійснивши перехід на бік ворога в умовах збройного конфлікту та обіймаючи посади представників влади Російської Федерації чи входячи до складу терористичних організацій «ДНР», «ЛНР» на тимчасово окупованій території України, продовжують завдавати шкоди суверенітету, територіальній цілісності та незалежності, обороноздатності, державній, економічній та інформаційній безпеці України. Статистичний аналіз даних, розміщених на сайті Генеральної прокуратури України щодо злочину, передбаченого ст. 111 КК «Державна зрада», показує, що у 2013 році було зареєстровано лише 1 випадок вчинення цього злочину, у 2014 році – 65, у 2015 році – 80, у 2016 році – 126 [1]. Не викликає сумніву, що кількість осіб, які, будучи представниками влади, під час анексії Криму та окупації територій Донецької і Луганської областей, здійснили перехід на бік ворога та здійснювали і продовжують здійснювати підривно діяльність проти України, є значно більшою. Так, зокрема, аналіз ситуації в Криму свідчить, що переважна більшість державних службовців, суддів, прокурорів, працівників органів внутрішніх справ «перейшли на службу» у відповідні структури Російської Федерації, продовжуючи і зараз здійснювати на боці агресора підривно діяльність проти України.

Україна зацікавлена у відновленні мирним шляхом територіальної цілісності держави. Очевидно, що складовою цього процесу має стати добровільне припинення злочинної поведінки осіб, які масово вчинили державну зраду на окупованих територіях, а також отримання від них інформації, яка сприятиме запобіганню та протидії підривній діяльності проти України. В зв'язку з цим, обґрунтованим є застосування, за наявності необхідних підстав, кримінально-пра-

вового компромісу. Частина 2 ст. 111 КК передбачає звільнення від кримінальної відповідальності громадянина України, якщо він на виконання злочинного завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників ніяких дій не вчинив і добровільно заявив органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання.

Про поширення у вітчизняній правозастосовній практиці кримінально-правового компромісу щодо осіб, які вчинили державну зраду, свідчить аналіз статистичних відомостей, розміщених на сайті Генеральної прокуратури. Так, у 2014 році до суду було направлено з обвинувальним актом 8 справ, з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності – 7; в 2015 році – 7 та 4 відповідно. В 2016 році до суду було направлено вже 50 справ з обвинувальним актом та 8 з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності [1].

Незважаючи на суттєве зростання кількості справ, які було спрямовано до суду у 2016 році порівняно з 2014 і 2015 роками, ці показники свідчать про притягнення до кримінальної відповідальності та звільнення від неї лише незначної кількості осіб, які вчинили ці злочини. Певною мірою така ситуація є наслідком того, що існуюча заохочувальна норма (ч. 2 ст. 111 КК) встановлює жорсткі обмеження для звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, що знижує перспективи її ефективного застосування та не сприяє заохоченню осіб, які вчинили цей злочин, до позитивної посткримінальної поведінки. Для звільнення від кримінальної відповідальності за цією нормою необхідно встановити сукупність наступних умов: 1) особа отримала завдання іноземної держави, іноземної організації або їх представників; 2) на виконання такого завдання вона ніяких дій не вчинила; 3) добровільно заявила органам державної влади про свій зв'язок з ними та про отримане завдання. Зазначимо, що отримання злочинного завдання без бажання його виконувати та без здійснення будь-яких дій на його виконання не має визнаватися готуванням до злочину, а тому таке діяння взагалі не містить складу державної зради. Крім того, велика кількість осіб, які хоча і погодились «продовжити службу» на окупованій території, але не завдали суттєвої шкоди національній безпеці України та не вчинили інші злочини, не мають стимулу для припинення злочинної діяль-

ності та позбавлені можливості повернутися в Україну без загрози бути покараним на підставі ч. 1 ст. 111 КК позбавленням волі від дванадцяти до п'ятнадцяти років з конфіскацією майна або без такої. На цю обставину неодноразово зверталась увага в науковій літературі, зокрема В.О. Навроцьким [2, с. 83], М.І. Хавроніком [3, с. 234], Н.С. Кончук [4].

Необґрунтоване, як на нашу думку, обмеження законодавцем можливості звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, створює певні перешкоди для ефективної реалізації спеціальної програми Служби безпеки України «На тебе чекають вдома». Ця програма передбачає здійснення заходів щодо повернення на підконтрольну Україні територію та звільнення від кримінальної відповідальності громадян, які добровільно відмовилися від участі у незаконних збройних формуваннях «ДНР/ЛНР» [5]. За інформацією СБУ, ця програма допомогла повернутися до мирного життя вже більш, ніж 300 нашим співвітчизникам. Але скористатися Програмою можуть лише особи, які вчинили злочини, передбачені ст. 258–3 КК «Створення терористичної організації» та ст. 260 КК «Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань» за наявності підстав, передбачених ч. 4 ст. 258–3 КК та ч. 6 ст. 260 КК відповідно. За таких умов, наприклад, не може скористатися Програмою військовослужбовець Збройних сил України або працівник органів внутрішніх справ, який після окупації «залишився на службі», але при цьому не брав участі у вбивствах, тортурах, зґвалтуваннях, нападах на підприємства, установи, організації та інших тяжких злочинах, а також щиро готовий сприяти в розкритті злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи формування, та припиненні їх діяльності. Оскільки в діях такої особи наявний склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 111 КК, а ч. 2 ст. 111 КК, на відміну від ч. 4 ст. 258–3 та ч. 6 ст. 260 КК, містить значно суворіші вимоги для звільнення від кримінальної відповідальності, то шлях до повернення в Україну таким громадянам фактично є закритим.

Висновком з викладеного є необхідність суттєвого розширення підстав звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду, що потребує вдосконалення на базі ґрунтовних наукових досліджень ч. 2 ст. 111 КК.

Література:

1. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі (січень-грудень 2013, 2014, 2015, 2016 років [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=113281&libid=100820&c=edit&_c=fo# (Дата відкриття: 07.05.2017).
2. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: [курс лекцій] / В.О. Навроцький. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 771 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.
4. Кончук Н.С. Звільнення від кримінальної відповідальності за державну зраду // Право.ua, № 1, 2016, [Електрон. ресурс]. – Режим доступу : file:///Users/User/Downloads/pravo_2016_1_21.pdf (Дата відкриття: 07.05.2017).
5. Програма Служби безпеки України «На тебе чекають вдома» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу <https://ssu.gov.ua/ua/pages/206> (Дата відкриття: 07.05.2017).

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ОБ'ЄКТА ДИВЕРСІЇ (СТ. 113 КК УКРАЇНИ)

Климосюк Андрій Сергійович,
*аспірант кафедри кримінального права №1,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

Важливе значення для дослідження кримінальної відповідальності за диверсію (ст. 113 КК України) має безпосередній об'єкт злочину. Саме об'єкт дає можливість встановити соціальну сутність злочину, допомагає правильній кваліфікації діяння і відмежуванню його від суміжних злочинів.

Стосовно визначення безпосереднього об'єкта диверсії думки вітчизняних науковців суттєво різняться, а при його відображенні застосовуються різні підходи.

Так, деякі науковці при дослідженні безпосереднього об'єкта диверсії роблять акцент на державі та її безпеці. Про інші об'єкти національної безпеки не згадується взагалі, або згадується лише в тій мірі, в якій спричинення їм шкоди послаблює державу. Наприклад, В.В. Сичевський, Є.І. Харитонов, Д.О. Олейніков при відображенні безпосереднього об'єкта диверсії вказують на економічну безпеку України, а більш конкретно – матеріальні та людські ресурси як основу економічної та оборонної безпеки [1, с. 139-140].

Така позиція не враховує положення ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки України» № 964-IV від 19 червня 2003 року, який визначає об'єктами національної безпеки людину і громадянина, суспільство та державу. Тобто, людина визнається самодостатньою цінністю, самостійним об'єктом національної безпеки, який потребує самостійного захисту, підтвердженням чого є також положення ст. 3 Конституції України, де вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Деякі автори при визначенні безпосереднього об'єкта розглядуваного злочину враховують вищевказані положення. Наприклад, О.М. Юрченко, О.Ф. Бантишев, С.А. Кузьмін називають безпосереднім об'єктом диверсії життя, здоров'я, недоторканість і безпеку людини, як найвищі соціальні цінності, життєво важливі для забезпечення національної безпеки України її інтереси у сферах економіки, оборони, екології [2, с. 55]. Тобто, за їх думкою, в центр охорони ст. 113 КК України поставлена людина та її основні інтереси. Проте таке визначення не може застосовуватися до всіх можливих форм вчинення злочину, зокрема, життя, здоров'я, недоторканість і безпеку людини не можна визнати безпосереднім об'єктом при вчиненні вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, що мають важливе народногосподарське чи оборонне значення.

О.Ю. Гайворонський, врахувавши положення зазначеного Закону, пропонує під безпосереднім об'єктом диверсії визнавати всі об'єкти національної безпеки, адже суспільно небезпечна шкода внаслідок вчинення злочинних дій, передбачених ст. 113 КК України, завдається не лише державі, а й людині і громадянину та суспільству [3, с. 55]. Вважаємо, що така позиція автора є занадто широкою та не

відображає особливостей безпосереднього об'єкта досліджуваного злочину. Зазначене визначення об'єкта диверсії характеризує його лише на рівні родового об'єкта, тому вказана позиція потребує певної конкретизації.

Таку конкретизацію слід здійснювати шляхом одночасного врахування особливостей родового об'єкта злочину, положень Закону, особливостей форм вчинення диверсії та предметів злочину.

При вирішенні вказаного питання ключове значення має концепція основ національної безпеки України, яка визначається Законом і полягає в тому, що у кожній сфері суспільних відносин виділяються найбільш значущі, життєво важливі цінності, які ставляться під охорону. Відповідно до цієї концепції побудований розділ I Особливої частини КК України, в якому з кожної сфери, яка охороняється тими чи іншими нормами в різних розділах Особливої частини КК України, виокремлюються найбільш важливі суспільні відносини та цінності, що ставляться під підвищену охорону статей 109–114¹ КК України. Тобто, основи національної безпеки акумулюють в собі найважливіші цінності з найрізноманітніших сфер суспільного життя, а розділ I Особливої частини КК України охороняє їх на найвищому, найбільш значущому рівні – «основ» як життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави.

Тому, для визначення безпосереднього об'єкта диверсії, слід аналізувати кожну з можливих форм вчинення злочину, конкретизуючи при цьому сферу суспільних відносин та основну цінність в цій сфері, яка за своїм значенням виходить на рівень основ національної безпеки України і внаслідок цього охороняється ст. 113 КК України.

Зокрема, життя та здоров'я охороняється переважно нормами розділу II Особливої частини КК України, проте, встановленням такої форми диверсії, як вчиненні вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, охороняються найбільш важливі суспільні відносини у вказаній сфері, а саме життя та здоров'я багатьох людей. Тому безпосереднім об'єктом диверсії, вчинюваної у такій формі слід визнавати суспільні відносини у сфері безпеки життя та здоров'я багатьох людей як складової основ національної безпеки України.

Стосовно такої форми злочину як вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, то більшість

науковців переважно вказують на безпеку в економічній та військовій сферах. Як нами було визначено у попередніх дослідженнях, під важливим народногосподарським значенням конкретних об'єктів слід розуміти їх важливе значення для нормального функціонування всієї системи господарських відносин або їх окремих структурних елементів, якими є галузі економіки [5, с. 104]. Тому, дійсно, при зруйнуванні або пошкодженні об'єктів, що мають таке значення, відбувається посягання на безпеку в економічній сфері, а при зруйнуванні або пошкодженні об'єктів, які мають важливе оборонне значення – на безпеку у військовій сфері.

Проте ретельніший аналіз предмета злочину дозволяє в межах вказаної форми вчинення диверсії виділити також інформаційну сферу. Об'єктами, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, як предметом злочину, можуть бути речі, результати інтелектуальної, творчої діяльності та інформація [5, с. 103]. Тому, при вчиненні вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження безпосередньо інформації, що має важливе народногосподарське чи оборонне значення посягання відбуватиметься саме на інформаційну безпеку, як самостійну сферу, відмінну від економічної безпеки, на кшталт ст. 111 КК України, де інформаційна безпека вказується як самостійний безпосередній об'єкт злочину.

Отже, при здійсненні диверсії у формі вчинення вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, безпосереднім об'єктом диверсії слід вважати суспільні відносини в економічній, військовій та інформаційній сферах як складових основ національної безпеки України.

Такий же підхід до встановлення безпосереднього об'єкта злочину необхідно застосовувати стосовно інших форм вчинення диверсії.

Отже, на основі викладеного вище можемо зробити загальний висновок, що при визначенні безпосереднього об'єкта диверсії необхідно використовувати концептуальний підхід, згідно з яким необхідно: 1) враховувати особливості основ національної безпеки, які відображені в Законі України «Про основи національної безпеки України»; 2) конкретизацію суспільних відносин здійснювати стосовно кожної форми вчинення диверсії окремо; 3) при такій конкретизації виділяти: а) сферу суспільних відносин на яку посягає відповідне діяння; б) основну

соціальну цінність в цій сфері, яка за своїм значенням є життєво важливою для людини і громадянина, суспільства й держави та виходить на рівень основ національної безпеки і тому охороняється ст. 113 КК України.

Література:

1. Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України) / В.В. Сичевський, Є.І. Харитонов, Д.О. Олейніков. – Х. : Право, 2016. – 232 с.
2. Злочини проти основ національної безпеки України. Науково-практичний коментар до Розділу I Особливої частини Кримінального кодексу України / О.М. Юрченко, О.Ф. Бантишев, С.А. Кузьмін – Київ : ПАЛІВОДА А. В., 2015. – 72 с.
3. Гайворонский А. Предмет преступного воздействия при совершении диверсии / А. Гайворонский // *Legea si viata*. – 2013. – № 7 – С. 54–58.
4. Климосюк А. С. Про кримінально-правову характеристику предметів диверсії та необхідність вдосконалення їх законодавчого формулювання в ст. 113 Кримінального кодексу України / А.С. Климосюк // *Наук. вісн. Херсонського держ. ун-ту. Серія Юрид. науки*. – 2016. – № 5. – С. 101–106.

ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД, ЙОГО ОЗНАКИ ТА ВИДИ (ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ)

Назарчук Віктор Вікторович,

*аспірант сектора дослідження кримінально-правових
проблем боротьби зі злочинністю,*

*Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України*

Особливий період з певними відмінностями є обов'язковою ознакою злочинів, передбачених статтями 114–1 і 336–1 КК України. Для правильної кваліфікації ухилення від проходження служби цивільно-

го захисту в особливий період (ст. 336–1 КК) та відмежування цього злочину від злочинного перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114–1 КК) із забезпеченням законності в слідчо-судовій практиці, необхідно точно встановити зміст поняття «особливий період», його ознаки та види.

Зміст поняття «особливий період» розкривається в ст. 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р., де вказано, що «особливий період – період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій» [1].

Дещо скорочене визначення особливого періоду наведено в ст. 1 Закону України «Про оборону України» від 6 грудня 1991р., де передбачено, що «особливий період – період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій» [2].

Системно-правовий і порівняльно-правовий аналіз наведених дефініцій показує, що в першому випадку нормативно зафіксовані обов'язкові ознаки особливого періоду: (1) (а) початковий і кінцевий його моменти та (б) обмеження щодо нього (крім цільової мобілізації), а також (2) конкретні суб'єкти, зокрема, військові формування, сили цивільного захисту, а також громадяни України, які зобов'язані виконувати свій конституційний обов'язок щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України) і (3) їх діяльність (функціонування або виконання конституційного обов'язку) в особливий період.

У другому випадку, тобто в законі про оборону України, законодавець при тлумаченні поняття особливого періоду лише обмежується окресленням його першої ознаки, вказуючи на початковий і кінцевий моменти цього періоду та обмеження щодо нього, підкреслюючи, що особливий період не стосується цільової мобілізації. Таке обмежене тлумачення є порушенням правил законодавчої техніки опису змісту одного поняття в декількох законодавчих актах. Зміст поняття, що наведене в нормативно-правових актах, має бути однаковим, а у двох зазначених законах, як бачимо, він різний. .

У ст. 336–1 КК законодавець конкретизує і обмежує зміст особливого періоду, використовуючи в диспозиції статті словосполучення «крім відбудовного періоду», тобто кінцевим моментом особливого періоду є завершення мобілізації, а у разі введення воєнного стану в Україні чи окремих її місцевостях – дата закінчення строку введення такого стану або його дострокового скасування, що визначено в Указі Президента України (статті 5–7 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4].

Слід зазначити, що стосовно кінцевого моменту особливого періоду в юридичній літературі триває дискусія і переважна більшість дослідників вказують на його невизначеність.

Певним чином вирішується питання про кінцевий момент особливого стану ст. 23 Закону України «Про військову службу та військовий обов'язок» в редакції Закону від 12 вересня 2014 р. [5]. Так, в абз. 2 ч. 7 цієї статті вказано, що для військовослужбовців, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, встановлюються такі строки військової служби в календарному обчисленні – до закінчення особливого періоду або до оголошення рішення про демобілізацію. У ч. 9 ст. 23 зазначеного закону, зокрема, регламентовано, що у разі настання особливого періоду для військовослужбовців, у яких закінчився строк військової служби, встановлений цією статтею, військова служба продовжується понад встановлені строки:

- у період з моменту оголошення мобілізації до часу введення воєнного стану (настання воєнного часу) – до термінів, визначених рішенням Президента України, крім випадків, визначених ч. 8 статті 26 цього Закону;

- з моменту введення воєнного стану (настання воєнного часу) – до оголошення демобілізації, крім випадків, визначених ч. 8 ст. 26 цього Закону.

Узагальнення положення про особливий стан, мобілізацію і воєнний стан, можна заключити, що кінцевий момент особливого періоду (у контексті ст. 336–1 КК) визначається залежно від виду особливого періоду.

Види особливого періоду можна класифікувати за різними критеріями, зокрема, із урахуванням особливого правового режиму (мобілізація, воєнний стан, відбудовний період). За таким критерієм різновидами особливого стану визнаються: 1) особливий період при проведенні мобілізації; 2) особливий період при оголошенні воєнного стану; 3) особливий відбудовний період.

Кінцевий момент особливого періоду залежно від його виду визначається Президентом України з урахуванням ситуації в Україні або в окремих її місцевостях.

Якщо критерієм класифікації особливого періоду обрати суб'єкта особливого правового режиму та їх функціонування (діяльність за їх функціональним призначенням) чи виконання громадянами їх конституційного обов'язку в ці часи, то до видів особливого періоду можна віднести: 1) особливий період функціонування органів державної влади; 2) особливий період функціонування інших державних органів; 3) особливий період функціонування органів місцевого самоврядування; 4) особливий період функціонування Збройних Сил України, інших військових формувань; 5) особливий період функціонування сил цивільного захисту; 6) особливий період функціонування підприємств, установ і організацій, а також 7) особливий період виконання громадянами України свого конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України.

Література:

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-ХІІ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3543-12>. – Заголовок з екрана.

2. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-ХІІ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>. – Заголовок з екрана.

3. Кодекс цивільного захисту України: Закон, Кодекс від 02.10.2012 р. № 5403-VI [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/page52>. – Заголовок з екрана.

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон від 12.05.2015 р. № 389-VIII [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389-19>. – Заголовок з екрана.

5. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-ХІІ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2232-12/page3>. – Заголовок з екрана.

СХИЛЯННЯ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Давидова Марина Миколаївна,

*ад'юнкт кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права,
Національна академія внутрішніх справ*

В Україні, як і в багатьох країнах світу, ситуація, пов'язана з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, набуває загрозливого характеру.

Проблема незаконного обігу наркотиків у нашій державі є багатоаспектною та здобуває усе більшу актуальність. Науковці наголошують, що втягнення нових осіб в незаконний наркообіг в якості споживачів є забезпеченням кримінальним світом стійкого попиту на наркотичні засоби, тобто гарантованого ринку їх збуту [1, с. 141].

Відповідно до «Стратегії державної політики щодо наркотиків до 2020 року», основними завданнями держави у цій сфері є запобігання розповсюдженню наркотичних засобів серед підлітків і молоді, організація раннього виявлення незаконного вживання наркотиків, розроблення заходів протидії поширенню наркотичної субкультури, профілактика незаконного обігу наркотиків через мережу Інтернет.

Одним із шляхів втягнення нових осіб, переважно молоді, в незаконний наркообіг в якості споживачів є їх схиляння до вживання наркотичних засобів.

Останнім часом обстановка, пов'язана зі злочинним схилянням до вживання наркотиків, істотно погіршилась через стрімкий розвиток електронних технологій. Зокрема, в мережі Інтернет чимало сайтів рекламують та детально описують формули, способи приготування та очікувані ефекти від вживання наркотичних засобів та психотропних речовин. Протидія таким проявам суспільно небезпечної поведінки, що становлять загрозу, у першу чергу, для молодого покоління, є складним завданням, особливо з огляду на відсутність відповідних нормативно-правових важелів [2, с. 36].

В Україні відповідальність за схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів передбачена ст. 315 Кримінального кодексу України (далі - КК). Згідно з цією кримінальною нормою злочином є схиляння певної особи (осіб за ч. 2 ст. 315 КК України) до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів. Такі протиправні дії (пропозиція, порада, умовляння, переконування тощо) спрямовані стосовно конкретної особи.

Водночас, одним із не менш небезпечних способів, який у розумінні ст. 315 КК України не є схилянням до вживання наркотиків або психотропів, являється їх рекламування та пропаганда. На сьогодні вітчизняне законодавство не встановлює відповідальність за такі, як ми вважаємо протиправні дії.

Фахівці вважають рекламу і пропаганду наркотиків змістовно ширшими, ніж власне «схиляння до вживання наркотиків» [3, с. 36]. З таким підходом важко не погодитися, адже рекламування та пропаганда наркотиків спрямовані на широке коло осіб з метою залучення їх до вживання наркотиків та/або з метою збуту наркотиків і отримання незаконних прибутків.

Незаконне рекламування (пропаганда) наркотичних засобів це - умисне поширення інформації будь-яким способом (публікації, телепередачі, програми, мережі Інтернет, які не призначені для медичних, фармацевтичних працівників, науковців) щодо наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, обіг яких заборонений на території України, спрямовані на широке коло осіб.

Активне «засівання» злочинцями Інтернет мережі інформаційними повідомленнями щодо надання віртуальним особам можливості долучитися до вживання наркотичних засобів формує у ба-

гатьох з таких осіб потенційних, а згодом і реальних споживачів цих засобів [4, с. 44, 45].

В ст. 35 Закону України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» зазначено, що реклама наркотиків та психотропів на території України може поширюватися виключно у спеціалізованих друкованих виданнях чи будь-яких інших засобах інформації, спеціально призначених для медичних, фармацевтичних, наукових працівників у сфері охорони здоров'я. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про обіг в Україні наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів», реклама наркотиків та психотропів здійснюється згідно із Законом України «Про рекламу», а відповідальність настає в разі порушення даних норм згідно із законом. Проте, в Законі України «Про рекламу» наркотики та психотропи не згадуються.

Не містить норми, яка встановлює відповідальність за незаконне рекламування наркотиків або психотропів і адміністративне законодавство України.

Таким чином, рекламування (пропаганда) наркотиків або психотропів фактично не контролюється державою, а збувачі наркотиків мають можливість уникати відповідальності за свої протиправні дії.

Сьогодні в мережі Інтернет можна знайти інформацію та пропозиції щодо вживання наркотиків, способи приготування і очікувані ефекти від вживання наркотиків або психотропів тощо. Крім того, пропаганда наркотиків здійснюється і шляхом розповсюдження відповідної літератури, листівок тощо, а продаж наркотиків здійснюється через мережу Інтернет. В мережі Інтернет можна знайти інформацію про наркотичні засоби, які можна легко купити в іншій країні, зокрема в Нідерландах, за допомогою гідів. Така протиправна діяльність сприяє стрімкому поширенню наркотизму серед дітей підліткового і юнацького віку.

Експерт ООН, координатор Програми ООН по контролю за наркотиками Сандіп Шоула, зробила заяву про те, що мережа Інтернет стала «таємною лабораторією» для виготовлення синтетичних наркотиків, з рецептами виготовлення та вживання наркотичних засобів [5].

Отже, суспільна небезпечність рекламування та пропаганди наркотиків, полягає у тому, що безконтрольно, масово поширюється ін-

формація про заборонені наркотичні засоби, що сприяє залученню великої кількості осіб до вживання наркотиків, особливо молоді.

На нашу думку, окремою нормою заборона незаконного рекламування та пропаганди наркотичних засобів має бути зазначена в Законі України «Про рекламу». Крім того, в Україні також має бути встановлена кримінальна відповідальність за рекламування та пропаганду наркотиків, оскільки такі діяння негативно впливають на широке коло осіб і, перш за все, на молодь.

Одним із шляхів криміналізації незаконного рекламування та пропаганди наркотичних засобів є доповнення ст. 315 КК України частиною 3 наступного змісту: «Публічні заклики, а також схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з використанням засобів масової інформації чи комунікації та/або друкованої продукції».

Така пропозиція, на нашу думку, є одним із способів кримінально-правових заходів запобігання незаконному рекламуванню та пропаганди наркотиків, що підлягають подальшому дослідженню та обговоренню.

Література:

1. Данилевська Ю.О., Каменський Д.В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: проблеми кримінально-правової кваліфікації: практ. пос, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. - Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 288 с.
2. Свірін М.О. Схиляння до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (поняття та особливості кваліфікації) / М.О. Свірін. – Наука і правоохорона. – 2015. – № 3 (29). – С. 126–132
3. Гузеева О.В. Склонение или пропаганда? // Законность. – 2008. – № 2. – С. 35–37.
4. Виявлення, документування та розслідування злочинів, передбачених ст. 315 КК України, чинених з використанням мережі Інтернет: навчально-практичний посібник/ В.М. Комарницький, В.О. Криволапчук, Б.І. Бараненко та ін.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. – Севеодонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017.– 505 с.

5. Глобальна інформаційна мережа Інтернет: джерело наркоманії та наркобізнесу [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slavmir.ru/arhiv98/sib35noi.htm#3>.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 364–1 КК УКРАЇНИ

Гора Роман Михайлович,

адвокат, здобувач сектора дослідження кримінально-правових проблем боротьби зі злочинністю, Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

Значна частина проявів корупції у сучасній Україні пов'язана з отриманням особистої вигоди при використанні своїх повноважень не лише представниками влади, але й при зловживаннях службових осіб у так званому «приватному секторі». Саме тому, 7 квітня 2011 р. законодавцем було доповнено Кримінальний кодекс України (далі – Кодекс) статтею 364–1 про «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми» у відповідності до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» [1].

Суб'єктом вищевказаного складу злочину є службова особа юридичної особи приватного права. Однак, визначення поняття «службова особа юридичної особи приватного права» на сьогоднішній день спеціально та окремо в законі не передбачено. Його можна отримати шляхом системного тлумачення частин 3 і 4 ст. 18 Кодексу, примітки 1 до ст. 364 Кодексу, п. 3) ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [2]. Аналіз цих законодавчих положень дозволяє зробити висновок, що **службовими особами юридичних осіб приватного права є особи, які постійно або тимчасово обіймають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або спеціально уповноважені на виконання таких обов'язків**

у юридичних особах приватного права незалежно від організаційно-правової форми.

Визначення організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських обов'язків надано у Постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про хабарництво» від 26 квітня 2002 р. №5. Ця постанова, попри часту зміну законів про корупцію, є чинною та актуальною.

Відповідно до вищезазначеної Постанови, організаційно-розпорядчі обов'язки – це обов'язки із здійснення керівництва галуззю промисловості, трудовим колективом, ділянкою роботи, виробничою діяльністю окремих працівників на підприємствах, в установах чи організаціях незалежно від форми власності. Щодо адміністративно-господарських обов'язків, то вони являють собою обов'язки з управління або розпорядження державним, колективним чи приватним майном (установлення порядку його зберігання, переробки, реалізації, забезпечення контролю за цими операціями тощо) [3].

У науці неодноразово висловлювалися думки про те, що власника підприємства не можна визнати службовою особою, навіть у тому випадку, коли він є одночасно і керівником цього підприємства, а тому не можна притягувати до кримінальної відповідальності за ст. 364–1 Кодексу. Для визначення можливості притягнення до відповідальності службової особи юридичної особи приватного права слід повернутися до визначення адміністративно-господарських та організаційно-розпорядчих обов'язків службової особи, звідки вбачається, що для наявності організаційно-розпорядчих обов'язків у службової особи юридичної особи приватного права, потрібно, щоб на підприємстві були оформлені наймані працівники, трудовий колектив щодо яких здійснюється керівництво. Для наявності адміністративно-господарських обов'язків необхідна наявність відокремленого майна юридичної особи приватного права, яким можна управляти.

Окремо варто зазначити, що керівник юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми, навіть у випадку коли він є єдиним засновником, все одно виконує адміністративно-господарські обов'язки. Що ж стосується виконання організаційно-розпорядчих обов'язків, то тут ситуація дещо неоднозначна. Будучи керівником юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми та єдиним засновни-

ком, керівник не являється найманим працівником та, більше того, не може здійснювати керівництво щодо себе самого.

Водночас П.П. Андрушко та А.А. Стрижевська зазначають, що у випадку, якщо приватне підприємство чи товариство з обмеженою відповідальністю (з одним засновником (власником)), не мають найманих працівників і господарська діяльність ними здійснюється безпосередньо їх власником чи засновником, який одночасно і одноособово є їх керівником (виконавчим органом), то в цій частині її діяльності такі керівники не виконують організаційно-розпорядчих обов'язків, а отже, не повинні визнаватися службовою особою. [4, с. 175].

При визначенні поняття «службова особа» законодавець перелічує організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські обов'язки через сполучник «чи». Звернувшись до словника української мови, можна дізнатися, що сполучник «чи» уживається для позначення того, що з ряду перелічуваних предметів, явищ і т. ін. можливий тільки один. З цього випливає, що для наявності ознак службової особи у випадку вчинення кримінального правопорушення передбаченого ст. 364–1 Кодексу, необхідним та достатнім є виконання нею одних з визначених законом обов'язків [5, с. 320].

Отже, варто зробити висновок, що для наявності складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 364–1 Кодексу, у випадку, коли особа, яка притягується до кримінальної відповідальності, поєднує у собі засновника (власника) та керівника підприємства, така особа у будь-якому випадку виконує адміністративно-господарські обов'язки, а тому повинна визнаватися службовою особою юридичної особи приватного права.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення : Закон України від 07.04. 2011 р. № 3207-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2011. – № 41. – Ст. 414.
2. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII // Відом. Верхов. Ради України. – 2014. – № 49, ст. 2056.
3. Про судову практику у справах про хабарництво : постанова

Пленуму Верхов. Суду України від 26.04. 2002 р. № 5 // Юрид. вісн. України. 2002. – № 28 (368). 13-19 лип. – Ст. 21.

4. Андрушко П.П. Злочини у сфері службової діяльності: кримінально-правова характеристика : навч. посіб. / П.П. Андрушко, А.А. Стрижевська. – К. : Юрисконсулт, 2006 – С. 342.

5. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; Акад. наук Укр. РСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наук. думка, 1970–1980 – Т. 11. – 1980. – С. 700.

ЗМІСТ

Борисов В.І.
ПРИВІТАННЯ 3

НАУКОВІ ДОПОВІДІ, НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Демидова Л.М.
ДОКТРИНАЛЬНА МОДЕЛЬ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ 7

Присяжнюк І.І.
ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ
ПРИ ЗДІЙСНЕННІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 11

Фесенко Є.В.
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ ПРИТЯГНЕННІ
ОСОБИ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ТА ЗАСУДЖЕННІ 15

Денисов С.Ф., Багіров С.Р.
ЛОГІКО-СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ КОНСТРУКЦІЙ
ДЕЯКИХ СТАТЕЙ РОЗДІЛУ І «ЗЛОЧИНИ ПРОТИ
ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ» 20

Письменський С.О., Пилипенко Є.В.
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОХОРОНИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ: ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ
НАДМІРНОСТІ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ
ТА ЗАКОНОДАВЧИХ ПРОГАЛИН 24

<i>Гізімчук С.В.</i> ПРО ПИТАННЯ ПРО КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	28
<i>Пономаренко Ю.А.</i> ПРО ДЕЯКІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ОКУПАЦІЇ ТА ДЕОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ	33
<i>Федосєєв В.В.</i> ТЕРИТОРІАЛЬНА БЕЗПЕКА ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ	36
<i>Арманов М.Г.</i> ГЕРМЕНЕВТИКА ПОНЯТТЯ ВЛАДА У КОНТЕКСТІ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	39
<i>Зайцев О.В., Філіпенко В.Р.</i> ЩОДО ПЕРЕХОДУ НА БІК ВОРОГА ЯК ФОРМА ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ (СТ. 111 КК УКРАЇНИ)	43
<i>Хряпінський П.В.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ ЗА ВЧИНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЗРАДИ	47
<i>Книженко О.О.</i> ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАПОБІГАННЮ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ	51
<i>Павленко Т.А.</i> ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ТЕРОРИСТИЧНИХ ЗЛОЧИНІВ	56

<i>Євтєєва Д.П.</i> НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ З ФІНАНСУВАННЯМ ТЕРОРИЗМУ	60
<i>Шрамко С.С.</i> ОКРЕМІ ПИТАННЯ ЩОДО ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	64
<i>Радутний О.Є.</i> ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ СФЕРІ	67
<i>Бараненко Р.В., Присяжна Є.Ю.</i> КІБЕРВІЙНИ: КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МІЖНАРОДНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ	71
<i>Чумак К.О.</i> ВРЕГУЛЮВАННЯ ДЕЯКИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ВЧИНЕНИХ НА НЕПІДКОНТРОЛЬНИХ (ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ) ТЕРИТОРІЯХ	75
<i>Філей Ю.В.</i> КОНФІСКАЦІЯ МАЙНА ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ	78
<i>Шепітько М.В.</i> ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ ІЗ ЗЛОЧИНАМИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	81
<i>Книженко С.О.</i> ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ ЯК ОДНА ІЗ ГАРАНТІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ	84

Рубащенко М.А.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ:
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ
ТА КОНСТИТУЦІЙНИХ НОРМ 88

Невідома Н.В., Шульженко О.В.
ФІНАНСУВАННЯ ДІЙ, ВЧИНЕНИХ З МЕТОЮ
НАСИЛЬНИЦЬКОЇ ЗМІНИ ЧИ ПОВАЛЕННЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО ЛАДУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ, ЗМІНИ МЕЖ ТЕРИТОРІЇ
АБО ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ
(СТ. 110–2 КК УКРАЇНИ) 93

Ясиновський П.В.
РОДОВИЙ ОБ'ЄКТ ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ
ДІЯЛЬНОСТІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ
ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ 97

Свірін М.О.
НЕЗАКОННИЙ ОБІГ ЗБРОЇ – ЗАГРОЗА
НАЦІОНАЛЬНИЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ 101

Бряцей Р.І.
ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕЖ
РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ
З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ НАЦІОНАЛЬНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ 105

Шиян Д.С.
ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ВИДОВИЙ
ОБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ 109

Годуєва К.І.
СЛУЖБОВА ОСОБА ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ
ПРИВАТНОГО ПРАВА ЯК СУБ'ЄКТ
КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ 113

Крайник Г.С., Крайник С.Г.
ЩОДО НЕВІДПОВІДНОСТІ СТ. 368–2
КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ
ПОЛОЖЕННЯМ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ
ТА КОНВЕНЦІЇ ООН ПРОТИ КОРУПЦІЇ 117

Дорохіна Ю.А.
ДО ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНО-
ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ОХОРОНИ ВЛАСНОСТІ 121

Шиян О.Ю.
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ДОДАТКОВИЙ
ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ОБ'ЄКТ НЕЦІЛЬОВОГО
ВИКОРИСТАННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ,
ЗДІЙСНЕННЯ ВИДАТКІВ БЮДЖЕТУ
ЧИ НАДАННЯ КРЕДИТІВ З БЮДЖЕТУ
БЕЗ ВСТАНОВЛЕНИХ БЮДЖЕТНИХ ПРИЗНАЧЕНЬ
АБО З ЇХ ПЕРЕВИЩЕННЯМ 124

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Дудник М.С.
ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО
СТ. 110–2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 128

Сергієвський С.К.
ПРОБЛЕМИ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ
ДЕРЖАВНУ ЗРАДУ 131

Климосюк А.С.
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ
БЕЗПОСЕРЕДНЬОГО ОБ'ЄКТА ДИВЕРСІЇ
(СТ. 113 КК УКРАЇНИ) 135

Назарчук В.В.
ОСОБЛИВИЙ ПЕРІОД, ЙОГО ОЗНАКИ ТА ВИДИ
(ПИТАННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ) 139

Давидова М.М.
СХИЛЯННЯ ДО ВЖИВАННЯ НАРКОТИЧНИХ
ЗАСОБІВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ 143

Гора М.М.
ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЩОДО СУБ'ЄКТА ЗЛОЧИНУ
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 364–1 КК УКРАЇНИ 147

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

Матеріали круглого столу
26 травня 2017 р.
Видається в авторській редакції

Укладачі:
*Борисов В. І.,
Демидова Л. М.*

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
НАПрН України Україна, 61002, Харків,
вул. Пушкінська, 49, тел. 700-65-81

Відповідальний за випуск – Л.М. Демидова
Підписано до друку 27.06.2017. Формат 60X84/16.
Гарнітура Таймс. Друк. Ксерокс. Папір офсетний №1.
Обл.-вид. арк. 7,57. Ум. д.а. 7,58. Тир. 60 прим.

Надруковано з оригінал-макета,
виготовленого Видавництвом “Юрайт”
(Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб’єктів видавничої діяльності:
серія ДК № 4236 від 22.12.2011 р.),
в друкарні ФО-П Білетченко
(тел.: 8-057-758-35-98)